

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TÜRKİYE'DE ORDUNUN DEMOKRATİK
MODERNLEŞMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

İbrahim İNAL

1350Y81107

Danışman: Doç. Dr. Oya DAĞLAR MACAR

İSTANBUL, 2017

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Yüksek lisans öğrencisi İbrahim İNAL'ın "TÜRKİYE'DE ORDUNUN DEMOKRATİK MODERNLEŞMESİ" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans tezi olarak (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunmuştur.

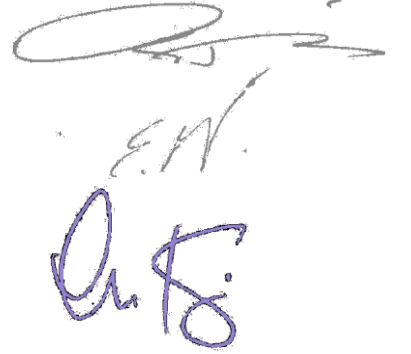
Adı – Soyadı

İmza

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Oya DAĞLAR MACAR

Jüri Üyesi : Prof.Dr. Elçin MACAR

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr. Ayşem BİRİZ KARAÇAY

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamiyle uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

ÖZET

Antik Yunan'dan itibaren çatısı altında yaşadığı yurttaşlarının can ve mal güvenliğini korumak amacıyla ortaya çıkan devlet, bu temel fonksiyonunu ve kendi varlığını sürdürmek için birtakım kolluk kuvvetlerine gereksinim duymaktadır. Devletin sahip olduğu kolluk kuvvetlerinin başında silahlı kuvvetler gelmektedir. Silahlı kuvvetler ya da ordu, bir kural olarak toplum ve devlete yönelik iç ve dış tehditler karşısında iç ve dış güvenliğin sağlanmasında bir numaralı unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihi süreç içinde silahlı kuvvetler, görevi olan iç ve dış güvenliği sağlarken, kimi zaman geleneksel olarak, kimi zaman da kendisine göre bir zaruri durum karşısında sivil otoritenin denetimi altındaki siyasete de müdahale etme gereği duymuş ve gerektiğinde sivil otoriteyi devre dışı bırakarak siyasette baş aktör olmuştur.

Bu kapsamda ele alındığında, Türk siyasi hayatında da ordunun siyasete müdahalesi Osmanlı Devleti zamanından yakın tarihimize kadar devam eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek Osmanlı devletinde, gerek Türkiye Cumhuriyeti'nde ordu, kendisine verilen "devleti ve milleti koruma" görevini sürdürmek ve "kendi kendini kontrol edemeyen demokrasiyi" sağlam temeller üzerine oturtmak için siyasete müdahale etme hakkını kendisinde bulmuştur.

Türkiye'de ordu gelenekten aldığı, toplumun gözünde olan "kutsallıktan" aldığı, devletin ve milletin bekasını, Cumhuriyetin ulus devlet ve laik yapısını koruma fonksiyonunun kendisine ait olduğu düşüncesi ile siyasete birçok defa müdahalede bulunmuştur. Bu düşünce ile ordu, 1960 ve 1980 askeri darbeleriyle doğrudan, 1971, 1997 ve 2007 muhtıra ve müdahaleleriyle dolaylı olarak siyasete yön vermiş, bekçilik fonksiyonunun üstlenildiği muhafız rejimler ve vesayet rejimleri ile benzerlikler göstermiştir.

Ancak demokratik ve AB'ye adaylık süreci devam eden bir ülke olarak Türkiye'de ordunun depolitize olması, profesyonelleşmesi ve sivil otoritenin denetimine bağlı olması, bir diğer ifadeyle ordunun liberal demokrasiye konsolidasyonu gerekmektedir. Bu amaçla Türkiye'de birçok liberal demokratik uygulamalar yapılmış ve son dönemde bu bakımdan yeni bir anayasa yapılması gündeme gelmiştir.

Bu bakımdan bu çalışma, Türk sivil hayatına olan müdahalelerinin neden - sonuç ilişkisi içinde incelenmesi, AB'ye aday bir ülke olarak yapılan demokratikleşme çabalarının analiz edilmesi ve önümüzdeki dönem içinde ordunun liberal demokrasiye entegrasyonu ve yeni bir anayasa çalışmalarının incelenmesi bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Türkiye'de ordu ve demokrasi, demokratik liberal model, Türkiye'de darbeler.

ABSTRACT

The state, which has emerged since ancient Greece to protect the life and property of its citizens who live under the roof, needs this basic function and some law enforcement agencies to maintain its own existence. Armed forces are at the forefront of the state-owned law enforcement agencies. As a rule, the armed forces or the army emerges as the number one element in providing internal and external security against internal and external threats towards society and the state.

Historically, while armed forces have provided internal and external security, they have sometimes been required to intervene politically under the control of the civilian authority against an essential situation, sometimes traditionally, and, when necessary, disengaged the civil authority and become the main actor in politics.

When considered in this context, the intervention of the politicians of the army in the Turkish political life emerges as an element which continues from the time of the Ottoman State until our recent history. Both in the Ottoman state and in the Republic of Turkey, the army had the right to intervene in politics to maintain the 'state and national protection' given to it and to place " a self-controllable democracy on solid foundations " and became the main actor in politics.

Politics has been interfered many times with the thought that the army in Turkey receives from the tradition, the "holiness" in the eyes of the society, the state and the nation's bachelors, the function of the national state and the secular structure of the Republic itself. With this in mind, the army showed similarities with the guerrilla regimes and tutelage regimes, which indirectly directed politics with the memorials and interventions of 1971, 1997 and 2007, and assumed the guardian function, directly with the military coup of 1960 and 1980.

However, as a country that is democratic and a candidate country for the EU, the liberal democracy consolidation of the army is necessary, in other words, in order to be depoliticized, professionalized and controlled by the civilian authority in Turkey. For

this purpose, many liberal democratic applications have been made in Turkey and a new constitution has been made in the last period.

In this respect, this study is important in terms of examining the interventions of Turkish civilian life in cause - effect relation, analyzing democratization and consolidation studies as a candidate country to the EU and examining the liberal democracy integration of the army and the work of a new constitution in the coming period.

Key words: Army And Democracy In Turkey, Democratic Liberal Model, Conflict In Turkey.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x

GİRİŞ.....	1
------------	---

1.TÜRKİYE'DE SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ VE ASKERİ DARBELER

1.1 OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E SİVİL – ASKER İLİŞKİLERİ.....	4
1.2 TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE SİVİL - ASKER İLİŞKİLERİ.....	15
1.2.1 1923 – 1950 Tek Parti Dönemi.....	15
1.2.2 1950 - 1960 Demokrat Parti Dönemi.....	22
1.2.3 27 Mayıs'a Götüren Süreç	26
1.2.4 Adalet Partisi Dönemi ve 12 Mart 1971 Muhtırası.....	30
1.2.5 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi.....	40
1.2.6 28 Şubat 1997 Post modern Müdahale	46
1.2.7 27 Nisan 2007 E-Muhtırası.....	50

2.AB'NE ADAYLIK SÜRECİ ÖNCESİ SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNDE SÜREGELEN SORUNLAR VE GERÇEKLEŞTİRİLEN REFORMLAR

2.1 SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNDE SÜREGELEN SORUNLAR.....	53
---	----

2.1.1 Cumhurbaşkanlığı Makamı.....	54
2.1.2 Milli Savunma Bakanlığı'nın Statüsü.....	55
2.1.3 TBMM.....	55
2.1.4 Milli Güvenlik Tanımı ve Hükümet.....	57
2.1.5 Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi(MGSB).....	58
2.1.6 Yüksek Askeri Şura(YAŞ).....	59
2.1.7 Milli Güvenlik Kurulu(MGK).....	61
2.1.8 MGK Genel Sekreterliği.....	63
2.1.9 Askeri Yargı.....	65
2.1.10 Devlet Güvenlik Mahkemeleri.....	66
2.1.11 Genel Kurmay Başkanlığı'nın YÖK'e Üye Seçme Yetkisi.....	67
2.1.12 TSK İç Hizmet Kanunu ve İç hizmet Yönetmeliği.....	68
2.1.13 Genelkurmay Başkanı.....	68
2.1.14 Ordu Yardımlaşma Kurumu(OYAK).....	69
2.2 AB'NE ÜYELİK SÜRECİNDE YAPILAN SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNE DÖNÜK REFORMLAR.....	72
2.2.1 1999 Yılından Ak Parti Hükümetine Kadar Geçen Süreçte Yapılan Sivil- Asker İlişkilerine Dönük Reformlar.....	72
2.2.2 Ak Parti Döneminde Avrupa Birliği ve Sivil-Asker İlişkilerine Dönük Yapılan Reformlar.....	79
2.2.2.1 Askeri Harcamaların TBMM tarafından Denetlenmesi.....	80
2.2.2.2 MGK ve MGK Genel Sekreterliği Reformu.....	83
2.2.2.3 Askeri Yargı Düzeninde Hukuki İyileştirmeler.....	88
2.2.2.4 Devlet Güvenlik Mahkemeleri ve Özel Yetkili Mahkemelerin Kaldırılması.....	93
2.2.2.5 Yüksek Askeri Şura(YAŞ).....	94

2.2.2.6 Geçici 15.Maddenin Kaldırılması.....	95
2.2.2.7 TSK İç Hizmet Kanunu ve İç hizmet Yönetmeliği Değişikliği.....	97
2.2.2.8 Diğer Önemli Değişiklikler.....	98

3. TÜRKİYE'DE SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNİN DEMOKRATİK MODELİ VE YENİ BİR ANAYASA

3.1 LİBERAL DEMOKRATİK MODEL.....	104
3.2 YENİ BİR ANAYASA.....	109
3.2.1 TSK Harcamaları.....	110
3.2.2 Milli Güvenlik Kurulu(MGK).....	110
3.2.3 Yüksek Askeri Şura(YAŞ).....	111
3.2.4 Genelkurmay Başkanı'nın Konumu.....	112
3.2.5 Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının Yargılan- ması.....	113
3.2.6 Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi(MGSB).....	114
3.2.7 Sıkıyönetim.....	114
3.2.8 Askeri Okullar Sorunu.....	116
3.2.9 Vicdani Ret.....	116
SONUÇ	118
KAYNAKÇA	125

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Ak Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
akt.	Aktaran
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
AR-DE	Araştırma ve Değerlendirme Dairesi
AYİM	Askeri Yüksek İdare Mahkemesi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMK	Ceza Muhakemeleri Kanunu
DEV-GENÇ	Türkiye Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MGH	Milli Görüş Hareketi
MGK	Milli Genel Kurulu
MGSB	Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MSB	Milli Savunma Bakanlığı

MSP	Milli Selamet Partisi
MSÜ	Milli Savunma Üniversitesi
MSYK	Milli Savunma Yüksek Kurulu
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OYAK	Ordu Yardımlaşma Kurulu
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
RP	Refah Partisi
RTÜK	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
SHP	Sosyalist Halkçı Parti
SKB	Silahlı Kuvvetler Birliği
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T. C.	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TİB	Toplumla İlişkiler Başkanlığı
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
TV	Televizyon
YAŞ	Yüksek Askeri Şura
YÖK	Yükseköğretim Kurulu
yy	Yüzyıl

GİRİŞ

Toplum ve bağılı bulunduğu devleti korumak amacıyla oluşturulmuş Silahlı Kuvvetler gücünün sivil iradenin denetiminden çıkması durumunda demokratik devletler, silahlı kuvvetlerin demokrasi ve sivil otorite için bir tehlike olma durumu ile karşıkarşıya kalabilmektedir. Bu durum sivil - asker ilişkilerinin temel sorunudur. Bu riskin ortadan kaldırılması için yapılması gereken, ordunun kendi taleplerini topluma karşı dayatmasının engellenmesidir. Bunun için de, ordu üzerinde sivil denetimin sağlanması gerekmektedir. Ordu üzerinde sivil denetimin olması, demokrasinin sağlanmasıyla da katkı sağlayacaktır.

İki defa doğrudan ve üç defa dolaylı olarak ordunun müdahalesi ile karşılaşan Türkiye Cumhuriyeti'nde ordu özellikle çok partili hayata geçtikten sonra siyasette etkin bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde sivil denetimin sağlanamamasının sebebi, ordunun demokratik siyasi hayatı, 1960 ve 1980 darbeleri ile doğrudan, 1971, 1997 ve 2007 yıllarında ise dolaylı olarak beş defa kesintiye uğratması ve her darbe sonrası, kendi siyasi özerkliğini artırıcı düzenlemelerin yapılmasını sağlamasıdır. Bu düzenlemeler neticesinde Silahlı Kuvvetler karar alma sürecinde etkisini artırıcı yetkiler ve ayrıcalıklar elde ederek özellikle Milli Güvenlik Kurulu (MGK) gibi çok etkin kurumsal mekanizmalar aracılığı ile Türk siyasetindeki en önemli aktörlerden biri haline gelmiştir.

Genel olarak kendisini laiklik ve milliyetçilik başta olmak üzere çeşitli konuların teminatı olarak gören Silahlı Kuvvetler, bu görevini yerine getirmek için gerektiğinde siyasete müdahale etme hakkını kendisinde görmüş ve bu şekilde sivil otoriteye birçok kez müdahale etmiştir.

Silahlı Kuvvetlerin siyasette olan etkinliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylığı sürecinde başlatılan 1999 Helsinki Zirvesi sonrası başlatmış olduğu demokratikleşme reformları ile büyük oranda zayıflamış görünmektedir. Bu bağlamda, 2001 yılından itibaren Avrupa Birliği'nin siyasi koşulluluk stratejisinin etkisi ile Silahlı Kuvvetlerin

siyasetteki etkisini azaltmak için anayasal değişiklikler ve uyum paketleri ile demokratikleşme için önemli kurumsal reformlar yapılmıştır. Bu reformlarla, Türk siyasetinde önemli bir etkisi olan Milli Güvenlik Kurulunun konumu danışma organı niteliğine indirilmiş, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmış, askeri bütçe Sayıştayın denetimine tabi tutulmuştur. Bu şekilde sivil - asker ilişkilerinde sivil otoritenin lehine düzenlemelere gidilmiş ve Silahlı Kuvvetlerin iç ve dış politikadaki etkisi azaltılmıştır.

Sivil - asker ilişkisinin dengesi ve bu ilişkinin oluşumu, özellikle sivil otoritenin kurulması ve işleminde önemli bir konudur. Dünyada demokratik birçok ülkede tartışılan bu konu, Türkiye’de de demokrasinin temel konularından biri olmuştur. Bu bağlamda bu tezin odak sorunsalı, Silahlı Kuvvetlerin birçok kez sivil otoriteye müdahale ettiği Türkiye’de seçilmiş ve atanmış ilişkisinin son yıllarda geçirdiği değişim ve dönüşümdür.

Bu kapsamda bu çalışma, üç temel bölümde incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde sivil-asker ilişkilerinin tarihi geçmişinin incelenmesi için Osmanlı’dan Cumhuriyet’e ve Cumhuriyet döneminde olan sivil-asker ilişkileri detaylı olarak incelenmiş ve bu amaçla, Osmanlı dönemi, 1923-1950 arası dönem, 1950-1960 arası dönem, 1960 darbesi, Adalet Partisi dönemi ve 1971 muhtırası, 1980 darbesi, 1997 post - modern darbe, 2007 e - muhtırasında gelişen sivil - asker ilişkileri ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ülkemiz için önem teşkil eden ve demokratikleşmesinde önem taşıyan Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde yapılan sivil - asker ilişkilerine dönük anayasal reformlar incelenmiştir. Bu amaçla bu bölümde, öncelikle, sivi-asker ilişkilerinde AB adaylık süreci öncesi var olan sorunlar ele alınmış ve daha sonra 1999 yılından Ak Parti hükümetine kadar geçen dönem ile Ak Parti hükümetinden günümüze kadar geçen dönem dikkate alınarak Avrupa Birliği(AB) üyelik süreci kapsamında sivil-asker ilişkilerinin geçirdiği değişim iki bölümde incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye’de sivil-asker ilişkilerinin demokratik modeli incelenecektir. Bu bakımdan bu çalışma, liberal demokratik model ve yeni bir anayasa olmak üzere iki bölümde incelenecektir. Bu bölüm liberal bir

demokraside ordu ve yeni anayasa hakkında çeşitli önerilerde bulunması bakımından önemlidir.

Sonuç bölümünde ise Türk Silahlı Kuvvetlerini sivil irade karşısında üstün konuma getiren sebepler beş madde halinde incelenmiş, AB üyeliği kapsamında yapılan demokratikleşme uygulamaları özet olarak verilmiş ve konu ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

1.BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİVİL - ASKER İLİŞKİLERİ VE ASKERİ DARBELER

1.1 OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E SİVİL - ASKER İLİŞKİLERİ

Türk toplumu için önem taşıyan bir kurum olan silahlı kuvvetler, Türk Devleti'ni yalnızca askeri alanda değil, gerektiğinde idare alanında da temsil etmiş bir kurum olagelmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze dek varlığını korumuş kurumlardan biri olan ordu, Türk yönetim kültürü açısından devletle içiçe geçmiş bir varlık sergilemektedir.

Türkiye'de ordunun sivil idareye müdahale etmesinin temeli Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Osmanlı ordusu, kendi yapısı içinde farklı fonksiyonları bulundurduğundan, ordu mensubu kişiler, Osmanlı idaresinin değişmesinde ya da onlara göre değişmesi gereken unsurların değişiminde genellikle etkili olan kişiler olmuştur.

İlk olarak I. Murad devrinde, Osmanlı Devleti tarihinde önemli bir rol oynayacak Yeniçeri Ocağı Çandarlı Hayrettin Paşa tarafından 1363 yılında kuruldu. Bu ocağın kurulmasıyla I. Murad merkeze bağlı bir güç oluşturarak uçlar karşısında merkezi otoriteyi pekiştirme yoluna girdi. Berkes, “savaş ve fetih ortağı olan askerlerin hükümet yönetiminde önemleri arttıkça, bir gaziler aristokrasisi oluşmaya başlayınca, sultanın kayıtsız şartsız egemenliğini kuramayacağını, dirlik sahiplerinin güvenilmezliğini, kendilerinden sadakat ve kulluk beklenemeyeceğini, çünkü doğrudan sultanın emri altında olmadıklarını” belirterek bu şartlar altında feodal bölümleri

engellemek için sipahi gücünden daha güçlü silahlarla donanmış küçük bir ordu olan yeniçerilerin oluşturulduğunu belirtir.¹

Osmanlı Devleti'nin daha ilk yıllarında, Fatih Sultan Mehmet dönemindeki 1446 Buçuktepe İsyanı ile başlayan siyasi yönetime yönelik askeri müdahale geleneği 1913'teki Babiâli Baskını ile sona erer. Fatih Sultan Mehmet sonrasında askeri isyanla yüzleşmeyen Osmanlı padişahı yok gibidir ve 36 padişaktan 12'si isyan ve darbe ile tahtını kaybetmiştir.²

Osmanlı Devleti'nde ordunun siyaset ile olan ilişkisinin kurumsal hal alması kuruluş dönemi ile başlamaktadır. Kuruluş (1299 - 1453) ve yükselme döneminde (1453 - 1566) fetih ve savaş mekanizması durumunda olan bir topluluk içinde devlet, oturmamış tüm kurumlarıyla siyasetle ilişkilidir. Bu kurumlardan olan ordu da, Osmanlı devletinde etkili bir şekilde siyasette belirleyici bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür. Osman Gazi, Orhan Gazi ve Murat Hüdavendigâr dönemlerinde iktidar üzerindeki fiili güçler Ahilik Örgütü, uç beyleri ve bir ölçüde hükümettir.³

Osmanlı hanedanı tarafından idare edilen Osmanlı'da, hanedan üyeleri içinde kimin tahta geçeceği, II. Mehmet dönemine kadar bir kurala tabi tutulmamış, tahta geçişte, devlet kurumlarında önemli pozisyonlara sahip Ahilerle devlet adamları etkin olmuştur. Cengiz Sunay'a göre devletin henüz kuruluş yıllarında, ordunun manevi gücünü sağlayan ahiler, loncalarda örgütlü esnaf niteliğindediler. Türkmen aristokrasisi o dönem çok güçlü bir ögeydi. Fatih dönemine kadar hanedan, güçlü bir iktidar kuramamıştı.⁴

¹ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1972, s.17

² Erhan Afyoncu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler**, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010, s. 7

³ Aydın Taneri, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı Teşkilatı**, AÜDTCF Yayınları, No: 277 (1978), s.158

⁴ Cengiz Sunay, "12 Eylül Dönemi Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri (1980-1987)", (MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2009, s.24

Oğuzlardan itibaren, devletin hanedanın ortak malı olarak kabul edilme geleneği, devletin başındaki sultanı dış tehlikelere karşı korusa da, bu konsept, içeride saltanat savaşımına sebep olmuş ve İktidar mücadelesi genel olarak devlet içindeki güç sahibi sınıflar arasında yaşanmıştır. Bu güç sahibi sınıflar, ilmiye sınıfı ile askeri sınıf olan Yeniçeri ocağı olarak ikiye ayrılmıştır.

İlmiye teşkilâtı, hiyerarşide en büyük makamı temsil eden “şeyhülislâm”dan başlayarak, adli-idari yetki ve sorumluluklarla donatılmış “kadı”lara kadar genişleyen büyük bir organizasyon hâlinde, devletin en önemli kurumlarından birini teşkil etmiştir. Söz konusu dönemde dinin büyük önem taşımasından dolayı şeyhülislâm kâğıt üzerinde veziriazam ile aynı derecede sayılmasına rağmen dinsel konumu nedeniyle etkinliği ondan daha yüksek olduğu söylenebilir. Olası bir isyan hâlinde padişah aleyhine fetva verebileceği için, özellikle idarenin zayıf dönemlerinde kendisinden çekinilmiştir.⁵

Fatih Sultan Mehmet’in saltanatıyla Osmanlı Devleti imparatorluk özelliği kazanmaya başlamış, bu bağlamda Fatih de geleneksel İslam ülkelerinin uyguladığı yolu seçmiştir. Fatih, sultanlığı döneminde Türkmen aristokrasisini ortadan kaldırmış ve bu dönemi izleyen süreç içinde kapıkulluğu kurumunu güçlendirmiştir. Müslüman olmayan ve genellikle fethedilen bölgelerden alınan kişilerin oluşturduğu bu sınıf, reaya sınıfına karşı hanedan sınıfı ile birlik olup iyi ilişkiler geliştirmiştir.

“ Toplumla yabancılaşan kapıkulu, Osmanlı halkı ile değil Osmanlı sarayı ile kaynaştı. Dolayısıyla bu tarihten sonra devletin reaya ile olan ilişkilerinde kapıkulu, hep sarayın safında yer aldı. Merkezin gelir kaynaklarından biri olan iç talanın sujesi durumundaki Anadolu köylüsünün her kıpırdanışının ardından kafasına balyoz gibi inen güç de yine gücünü saraydan alan orduydü. ”⁶

⁵ Levent Börklüoğlu, “27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye’de Ordu - Siyaset İlişkisi (1960 – 1965)” , (T. C. Çanakkale OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale, 2010, s.13

⁶ Sunay, a.g.e. , s. 24

Fatih Sultan Mehmet'in vefatı ile Cem Sultanla II. Bayezid arasında taht kavgası başlamış, bu kavgada yeniçeri ve devşirme sınıfı ile tımarlı sipahi sınıfı iç savaşa ulaşabilecek nitelikte bir iktidar kavgasına girişmiştir. İktidar kavgasını, yeniçeri ve devşirme sınıfının teklifini kabul ederek desteğini alan II. Bayezid kazanmıştır. Yeniçeri ve devşirme sınıfının kul kategorisinden olmayanların iktidara getirilmeyeceği sözünü destek vermek için ön şart koşması, bu sınıfın gücünün arttığının göstergesidir. II. Bayezid'e ön şart olarak sunulan ve kabul ettirilen bu istek Osmanlı devletinin idareci sınıfı arasında kimliksel bölünmenin bilinçli olarak siyasete etki ettiğini göstermektedir. Bu olayla birlikte, yeniçeri ve devşirme sınıfı ilk kez, tımarlı sipahi ve Türk sınıfı karşısında padişahı seçecek güce kavuşmuştur.

Bu dönemde yeniçeri ve devşirme sınıfının gücü artmaya devam etmiş, II. Bayezid daha tahtta iken, ona olan desteğini geri çekerek, Şehzade Selim'in gelmesini istemiştir. Rumeli uç beylerinden de destek alan yeniçeri sınıfı, devlet idaresinden bağımsız olarak, II. Bayezid'i tahttan indirmiş ve Selim'i tahta çıkarmıştır.

XVI. yüzyılda yeniçerilerin iktidara ortak oldukları oranda devlet içindeki statülerinde de yükselme gözlenmektedir. Bu yüzyılda yeniçeri ağaları beylerbeyi rütbesine yükseltilmiştir. 1550'lerden itibaren yeniçeri çocuklarına yeniçeri olma hakkı tanınmakta ve imparatorluğun önemli merkezlerinde yeniçeri garnizonları kurulmaktaydı. Ayrıca, arz günlerinde yeniçeri ağalarının padişahın huzuruna vezir-i azamdan önce girmesi, yönetsel yapı içinde yeniçerilerin konumunu gösteren diğer bir örnektir.⁷

XVI. yüzyılda tımarlı sipahi sınıfının ise gitgide zayıfladığı gözlemlenmiştir. Osmanlı devletinin kuruluş ve yükseliş döneminde sayıca en çok olan ve önemli bir birim olarak karşımıza çıkan tımarlı sipahi, savaş teknolojisinin etkisiyle silahların gelişmesi, tımarlı sipahi sınıfında bir zayıflamaya yol açmış, bu durum da iktidar ile olan ilişkilerde yeniçerilere üstünlük kazandırmış, yeniçerileri rakipsizleştirmiştir.

⁷ Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, Cilt:9, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1979, s. 375

XVI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren tımarlı sipahilerin sayılarında düşüş yaşanırken, bunun aksine yeniçeri sayısında artış gözlemlenmiştir. Tımar toprakları önce saray hizmetkârlarına, sonra mahalli eşrafa verilmeye başlanmış, böylece “âyan” sınıfının oluşması için ilk tohumlar atılmıştır.⁸

Yönetim merkezinde fiziksel kuvvetin fiili tekeline sahip oldukları için yeniçeriler, 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başlarında bir tür askeri bir diktatörlük kurmuşlardır.⁹

Yeniçerilerin I. Mustafa'nın tahta çıkışında oynamış olduğu rol, bu kurumun siyasete doğrudan ilk müdahalesi olması bakımından önem taşımaktadır. 1617 yılının sonuna doğru tahta çıkan I. Mustafa, rahatsızlığı sebebiyle tahttan indirilmiş, onun yerine II. Osman tahta geçmiştir.

XVII. asrın diğer bir hususiyeti, daha önce politikaya karışmayan, istekleri sadece kendi hakları üzerinde olan ordunun gittikçe artan oranda devletin politikasına ve iktidar oyunlarına karışmasıdır. Diğer bir hususiyet; bu asırda kapıkulu askeri sayısının, devleti ve cihan imparatorluğunu kuran sınıfları, yani tımarlı sipahi ve akıncıları geçmesidir. Bu suretle İstanbul'da Kapıkulu Ocakları'nda mensup kişilerin kışkırtmasıyla siyasi durumlarında ve iktidar değişmelerinde tavır koyan, dediği olmayınca 'kazan kaldıran' yani basbayağı isyan eden bir ordu ortaya çıkmıştır.¹⁰

Bu kapsamda yeniçerilerin ilk işi II. Osman'ın tahttan indirilmesi olmuştur. II. Osman, yeniçerilerin görevlerinden uzaklaşması ve bozulması karşısında bu orduyu kaldırarak yeni bir ordu kurulmasını istemiş, ancak bu isteğinden haberdar olan yeniçeriler, saraya bir baskın düzenleyerek II. Osman'ı öldürmüşlerdir. Bu olayla

⁸ a.g.e. , s. 339

⁹ Tanju Tosun, “Askeri Müdahalelerin Siyasi Kültüre Etkileri” , (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1991, s.4

¹⁰ Yılmaz Öztuna ve Ayvaz Gökdemir, **Türkiye’de Askeri Müdahaleler**, İstanbul:Tercüman Yayınları, 1987, s.7

Yeniçeri kurumu daha da güçlenmiş, böylece istediği padişahı tahta geçirme, onları indirme ve öldürme konusunda kendilerini yetki sahibi olarak görmeye başlamışlardır.

1648-1651 arasındaki üç yıllık dönem “*Ağalar Saltanatı*” olarak nitelendirilmektedir ki, bu da yeniçeri ağalarının ne ölçüde güçlendiğinin ölçütüdür. Bu dönemde yeniçeriler “*müdahaleye, vezir kellesi düşürmeye, hatta tahttan padişah indirip öldürmeye*” alışır hale gelmişlerdir.¹¹ Örneğin 1683 II. Viyana kuşatmasını takip eden yıllarda Alman-Türk savaşlarında, 1687 yılında Belgrat önünde paniğe kapılan ordu, yenilgilerden padişahı ve komutanlarını sorumlu tutarak, kendisine yeni bir komutan seçiyor, İstanbul üzerine yürüyerek padişah IV. Mehmet’i tahttan indiriyordu.¹²

Gerileme dönemi ile birlikte padişah katli, ulûfe kavgaları, saray içindeki çeşitli unsurlarla örtülü veya aleni işbirlikleri vesilesi ile saltanat değişimlerine kadar pek çok olayın merkezinde yeniçerilerin yer aldığı görülmektedir.¹³

Gerileme döneminde yeniçeri ordusu; tımarlı sipahi ve akıncıların herhangi bir ağırlığının bulunmadığı ve sayı bakımından azaldığı bir ortamda imparatorluğun tek ordusu haline gelmiştir. Bununla birlikte savaşın önemli bir gelir kaynağı olduğu Osmanlı Devleti’nde savaşlar kaybedilmeye başladığında yeniçeri ordusu tüketici niteliğiyle devlet hazinesi için daha da büyük bir yük oluşturmuştur.¹⁴

17. yy.’dan itibaren gerçekleşen askeri yenilgiler karşısında Batılı devletlerin üstünlüğünü görmeye başlayan Osmanlı, aradaki farkı kapatmak için modernleşme yoluna gitmiş, başta askeri kurumlar olmak üzere reformlar yapmış ve böylece çöküş sürecini biraz daha uzatabilmiştir.

¹¹ a.g.e., s.6

¹² Öztuna, a.g.e. , s.26

¹³ Börklüoğlu, a. g. e., s.15

¹⁴ İsmail Cem, **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul, y.y, 1970, s.142

Osmanlıda yaşanan modernleşme esasen devletli bir toplumun modernleşme çabasıdır. Başka bir deyişle, modernleşme hareketleri muasır medeniyetler seviyesine yükselmekten çok, zayıflayan devleti kurtarma doğrultusunda cereyan etmiş ve III. Selim ile başlatılmıştır. Onun yenilik hareketlerinin genel adı olan Nizam-ı Cedid, aynı zamanda yeniçerilere alternatif olarak düşündüğü ordunun da adıdır.¹⁵

XVIII. yüzyılda merkezde yeni iktidar güçleri/ilişkileri belirirken, merkez dışında ortaya çıkan güçler ise karşı tarafın güç kaybı oranında kuvvetli hale gelmişlerdir. Orduda köktenci değişiklikler yapmak isteyen III. Selim'in kurmuş olduğu Nizam-ı Cedid isimli ordunun Napolyon'un ordularına karşı göstermiş olduğu başarı, yeniçeri ve âyanı sultana karşı birleştirmiştir.¹⁶

III.Selim'in reform hareketlerine karşı ulema sınıfından da olumsuz tepki gelmiş, 1807 yılında basit bir isyan olarak ortaya çıkmış olan hareket, yeniçerilerin de başkaldırısı ve ulemanın verdiği destek ile III. Selim'in tahttan indirilmesine sebep olmuş ve yerine IV. Mustafa tahta çıkmıştır. Yaşanan gelişmeler karşısında Rusçuk âyanı Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'i tahta tekrar çıkarmak için İstanbul'a gitmiş, ancak padişah IV. Mustafa'nın emriyle III. Selim'in öldürülmesine engel olunamamış.

III. Selim'den sonra tahta geçen II. Mahmut da ordunun modernleşmesi üzerinde durmuş ve Sekban-ı Cedid adında yeni bir ordu kurmuştur. Yeniçerinin asli görevini yerine getirmemesi yanında hem saray hem de halk açısından olumsuz durum oluşturması sebebiyle II. Mahmut, yeniçeri ocağının kaldırılmasına karar vermiştir. Yeniçerilerin zulmünden bıkan İstanbul halkının da yardımıyla, Aksaray'daki yeniçeri kışlası topa tutularak, yeniçeriler ortadan kaldırılmıştır. "Vak'a-i Hayriye" (1826) olarak anılan bu olayda Türk devleti, gücünü Avrupa'ya tanıtan, son dönemlerde sayısız taht

¹⁵Mutlu Yıldırım, "Türkiye'de Sivil Asker İlişkileri Bağlamında 1966-1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri", (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2010, s.30

¹⁶ Metin Kunt, **Türkiye Tarihi**, (Ed. Sina Akşin), Cilt: 2-3, İstanbul: Cem Yayınevi, 1988, s. 86

kavgalarında başrolü oynayan ve aynı zamanda iktidar tayininde önemli bir rol oynayan Yeniçeri Ocağı'nı çökertmek için askeri güç kullanmıştır.¹⁷

Yeniçeri ocağının lağvedilmesinden sonra Asakir-i Mansure-i Muhammediye isimli Avrupa tarzında eğitim gören bir ordu kurulmuş (1826) ve askeri alanda reform hareketleri devam etmiştir. II. Mahmut'un sivil - asker ilişkilerini düzenlemesi açısından bir diğer yaptığı reform da devlet idaresini, askeri ve ilmiye sınıflarından alıp mülkiye sınıfına vermesidir. Bu dönemde askeri sınıfın, sadece görevi olan savunma işi ile uğraşması, siyasi konular hakkında fikir beyan etmemesi kararlaştırılmıştır.

Osmanlı Devletinde askerin siyasete dahil olması 18. yy.'dan sonra şekil olarak değişmeye başlamıştır. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte Osmanlı ordusu, batı tarzında eğitim ile yeni bir siyasi düzen arama yolunda reformlara gitmiştir.¹⁸

Türk siyasetinde, demokratikleşmenin ilk somut adımı olarak kabul edilecek olan 3 Kasım 1839 tarihli Tanzimat Fermanı Abdülmecit döneminde ilan edilmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra 18 Şubat 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı kimi grupların tepkisine yol açmıştır. Devletin yönetimini beğenmeyen bir kısım askeri erkanla, mülkiye memurları ve ulemeden bazı kişiler bir araya gelerek 1859 yılı başlarında Fedailer Cemiyeti adı altında gizli bir cemiyet kurmuşlardır. Bu cemiyet Sultan Abdülmecit'i devirmek ve yerine Abdülaziz'i tahta çıkarmak için bir komplo hazırlamış, ancak tarihe Kuleli Olayı ya da Kuleli Vakası(1859)olarak geçen bu olay, komplonun açığa çıkması ve komplocuların tutuklanması ile son bulmuştur.

Bu dönemde Osmanlı subaylarının batı tarzındaki okullarda eğitim veren öğretmenlerin ciddi disiplini altında yönetilen harp okullarında yetiştikten sonra kıt'a hayatına girmeleri, yabancı lisan bilmeleri, çağın askerlik bilgi ve kültürüne aşina olmaları önemli sonuçlar doğurmuştur. Batı kültürü; artık sınırlı kanal ve kaynaklardan

¹⁷ Öztuna ve Gökdemir, **a.g.e.**, s.10

¹⁸ Burcu Akbaba, "Ulus Devlet Anlayışı Bağlamında Türkiye'de Ordu Siyaset İlişkisi" , (T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, s.42

da olsa bu dönemde Osmanlı subayının ilgi alanı içerisine girmiş bulunmaktadır. Tanzimat'ın getirdiği modern siyasi fikirler, vatandaşlık hissi, vatan duygusu, devlet şuuru, hürriyet ve eşitlik, Batı tarzında eğitimin getirdiği kaçınılmaz unsurlar olarak Osmanlı subayını etkilemiştir. Osmanlı aydınlarının müşterek kâbusu haline gelen, devletin yıkılacağı ve bunu engellemek gerektiği fikri, bu defa Osmanlı subayını eskiye göre farklı bir sebeple siyasileşmeye itmiştir. ¹⁹

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde subayların yükselişini ve üstlendikleri siyasi rolü aydınlarınkinden ayırmak pek de olası değildir. Askeri Tıbbiye gibi ilk modern anlamda eğitim veren askeri okullar öncelikle ordunun ihtiyaçlarını gidermek ve orduyu eğitmek için kurulmuştur. Sivil okullar ise ancak devlet hizmetlerinin çeşitli sahalarında gelişip yetişmiş personel ihtiyacı acil bir sorun haline geldikten sonra kurulmaya başlanmıştır. XIX. yüzyılın önemli bir kısmında askeri ve sivil bürokrasi arasındaki gerginlikler su yüzüne çıkma imkânı bulamamıştır. Gerek Osmanlı ordusunun güçlü gelenekleri gerekse eğitilmiş kesim arasındaki görüş birliği sayesinde subaylarla sivil aydınlar arasındaki birlik muhafaza edilmiştir. ²⁰

II. Abdülhamid döneminde modern anlamda eğitim veren okulların sayısının giderek artması askeri boyutta da kendisini göstermiş; izleyen dönemde devletin kaderini belirleyecek her kritik adımın kimi zaman perde arkasında kimi zaman ise tam ortasında bu okullardan yetişen “mektepli subaylar” ın başrolü oynadığı dikkati çekmiştir. ²¹

II. Abdülhamit döneminde orduda teknik anlamda da modernleşme devam etmiş, orduya Almanya'dan danışman ve ekipman getirilmiştir. Ancak, II. Abdülhamit'in kişisel endişelerinden dolayı ordu sadece teorik olarak gelişmiş ve satın alınan silah ekipmanları hiçbir zaman kullanılmamıştır.

¹⁹ Börklüoğlu, a.g.e, s.24

²⁰ Kemal H. Karpat, **Osmanlıdan Günümüze Asker ve Siyaset**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 61

²¹ Börklüoğlu, a.g.e., s.10

Bu yıllarda Harp okullarının, Askeri Tıbbiye'nin sıkı bir denetim altına alındığını, askeri okullarda halk tabakalarından gelen öğrencilerle, üst sınıf mensubu çocuklar arasında, okullardan mezun olduktan sonra da devam eden bir kayırmacılığın varlığını belirten Mardin, II. Abdülhamit'e karşı ordu saflarından gelen tepkinin bir nedeninin de, gerek subay adaylarının gerek Tıbbiye öğrencilerinin çoğunun taşralı olmalarından kaynaklandığını, II. Abdülhamit düzenine yabancılaştıklarını, İttihat ve Terakki'yi kuranların da taşralı öğrenciler arasından çıktığını kaydeder. Her halukarda II. Abdülhamit'e karşı var olan tepkinin uzunca bir süre ordunun tümünden veya büyük bir bölümünden değil, gizli şekilde örgütlenen ufak grupçuklardan geldiği belirtilir.²²

1889 yılında beş Askeri Tıbbiye öğrencisi, İttihad-ı Osmani isimli gizli bir cemiyet kurmuş ve bu cemiyet kısa süre içinde yurtiçinde ve yurtdışında örgütlenmiştir. Aynı yıl Bursa Maarif Müdürü Ahmet Rıza, Paris'te İttihat ve Terakki ismiyle örgütün Paris şubesini kurmuştur. Bir süre sonra İstanbul'da bulunan İttihad-ı Osmani ile İttihat ve Terakki birleşerek örgütün ismi Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. Osmanlı'nın son senelerinde önemli işlere imza atan ve bu dönemdeki en önemli siyasal kuruluş olan İttihat ve Terakki, 1908 - 1918 arası Türk siyasi hayatını yönlendirmiş ve ülke siyasetinde önemli adımlar atmıştır.

Cemiyet, istibdadın kaldırılması ve eskiden beri her derde deva olarak görülen anayasa ile parlamentonun yeniden kurulması için çalışmaktaydı.²³ Sultan Abdülhamid döneminde, otuz iki yıldır ilk kez, Aralık 1908'de seçim olmuş ve Prens Sebahattin'in kurduğu Osmanlı Ahrar Fırkası karşısında İttihat ve Terakki Cemiyeti bu seçimleri kazanarak hemen hemen tüm sandalyeleri alan grup olmuştur.²⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara daha güçlü bir şekilde yerleşmesini sağlayan olay 31 Mart isyanıdır. Yeni rejime karşı olan Birinci Ordudaki bazı askerler,

²² Ümit Özdağ, **Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset İlişkisi**, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2006, s.37

²³ Kemal Ay, "Atatürk'ün Önderliğinde Ümmetten Ulusa", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Sayı:386, Ankara, (Ekim 2005), s. 38

²⁴ Levent Ünsaldı, **Türkiye'de Asker ve Siyaset**, Çeviren: Orçun Türkay, İstanbul: Kitap Yayınları, 2008, s.32

muvazzaf ve emekli albaylar ve kimi dinci kesimler, İslami İttihat Cemiyeti'nin kurucusu Derviş Vahdeti'nin önderliğinde 13 Nisan 1909'da (hicri 31 Mart) İstanbul'da isyan ederek, Hilmi Paşa ve Harbiye Nazırının istifasını, Ahmet Rıza ve Talat'ın görevden uzaklaştırılmasını, İslami hukukun tam olarak uygulanmasını ve mektepli subayların yerine alaylıların geçmesini ve isyandan dolayı bağışlanacaklarına dair sultandan söz vermesini istemişlerdir. İsyana karşısında destek bulamayan Hilmi Paşa, Sadrazam Sait Paşa ve Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza istifa etmiş, izleyen 11 gün boyunca isyancılar başkentte denetimi ele almışlardır.²⁵ İsyancıların isteklerinin yerine getirilmesini isteyen Abdülhamid, yönetim üstündeki etkisini yeniden sağlayabilmek için Ahmet Tevfik Paşayı sadrazam yapmış ve Prens Sebahattin'in Osmanlı Ahrar Fırkası'nı iktidardaki İttihatçıların yerine geçirmek istemiştir. Ancak İttihatçılar çok geçmeden buna karşılık vermiştir. Ayaklanmaya karşı Selanik'te bulunan 3.Ordu, diğer adıyla Hareket Ordusu, suçluları cezalandırmak ve düzeni yeniden sağlamak için başkente yürümeye karar vermiştir. 24 Nisan 1909'da İstanbul Mahmut Şevket Paşa ve onun Kurmay Başkanı Mustafa Kemal komutanlığında Hareket Ordusu tarafından ele geçirilmiş ve Abdülhamid tahttan indirilmiştir.²⁶

31 Mart İsyanı'nın bastırılmasından ve Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra duruma hâkim olan İttihatçılar bütün muhalif partileri bastırarak çoğunluğu kapattırılmıştır. Sıkıyönetim ilan ederek birçok kişiyi asmışlardır. Ayrıca, Hüseyin Hilmi Paşa'ya yeniden hükümeti kurma görevi vermiştir. Zira, siyasi örgütlenme bakımından henüz acemi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti meclis içinde hükümet sorumluluğunu üstlenmeden hükümeti yönetmek istemekteydi. Bu istekleri 1909-1911 yılları arasında 8 defa hükümetin yıkılıp yeniden kurulmasına sebep olmuştur.²⁷

İttihat ve Terakki'nin yeniden iktidara hakim olmasını sağlayan olay 23 Ocak 1913 tarihli Bab-ı Ali baskınıdır. Kamil Paşa'yı sadrazamlıktan çekilmeye ve yerine Mahmut Şevket Paşa'yı getirmeyi başaran İttihatçılar yine de iktidara tek başlarına

²⁵ William Hale, **1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, 1.b., İstanbul: Hil Yayınları, 1996, s.46

²⁶ Ünsaldı, **a.g.e.**, s.33

²⁷ Abdullah Sayın, **Türk Siyasal Hayatı: İttihat ve Terakki Cemiyeti Dönemi**, [http:// www.Tuicakade mi.org/turk-siyasal-hayati-ittihat-ve-terakki-cemiyeti-donemi/](http://www.Tuicakade mi.org/turk-siyasal-hayati-ittihat-ve-terakki-cemiyeti-donemi/), (Erişim Tarihi: 26.04.2017)

sahip değillerdi. İktidarı Mahmut Şevket Paşa'nın temsil ettiği profesyonel subaylarla paylaşmak zorunda kalmışlardır. İttihat ve Terakki'nin devleti tam olarak ele geçirmesi Mahmut Şevket Paşa'nın 11 Haziran 1913'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası fedailerince öldürülmesi ile başlamıştır. Bu olayın ardından, ilk defa İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olan Sait Halim Paşa tarafından tam olarak ittihatçıların elinde bulunan bir hükümet kurulmuştur.²⁸

İsyanın bastırılmasından sonra İttihat ve Terakki, eski gücünü tekrar kazanmış, muhalif Ahrar Fırkası'nın siyasi hayatı sonlanmış, saray etkisizleştirilmiş, Bab-ı Ali de iyice sindirilmiş ve ordu ve cemiyetin etkisi altına girmiştir.

1.2 TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE SİVİL - ASKER İLİŞKİLERİ

1.2.1 1923 – 1950 Tek Parti Dönemi

Cumhuriyet'in ilanından sonra modern bir Türkiye yaratmak için birçok değişikliğe gidilmiş, özellikle din ile devlet işlerinin ayrılması amacıyla köklü düzenlemeler yapılmıştır. İsviçre'den temel alınarak hazırlanan Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi, dini eğitim veren okulların kapatılması, Latin alfabesinin kabulü bu düzenlemelerden bazılarıdır. Siyasi alanda ise dinin siyasetten ayrılması yönünde her türlü organize hareket yasaklanmıştır.

Tek parti dönemi içinde söz konusu düzenlemelerin uygulanmasında ordu büyük destek vermiştir. Cumhuriyeti kuran kadronun genelde askeri kökenli olması, Kurtuluş Savaşı sırasında bu kişilerin önemli görevleri yerine getirmesi sebebiyle, Cumhuriyet'in ilk yıllarında askerlerin etkin konumlarını devam ettirdikleri söylenebilir. Devletin

²⁸ Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, 3.b., Çeviren: Nuran Yavuz, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1986, s. 219

kurucusu ve kendini Kemalist ideolojinin ve reformların savunucusu olarak konumlandıran ordu, Kemalist ilkeleri korumayı en temel görev olarak benimsemiştir. Kemalist ilkeler ve ordunun bu ilkelerin temel koruyucusu olduğu düşüncesi askeri okullara giren öğrencilerin kalbine ve beynine daha ilk günlerinden itibaren işlenmiştir.²⁹

Silahlı kuvvetlerin rejime olan bağlılığı 1935 tarihinde Ordu İç Hizmet Kanunu'nun 34. maddesine eklenen, çok partili yıllarda gerçekleşen askeri darbelerin gerekçesini oluşturacak olan, “*ordunun görevi Türk vatanını ve Türkiye Cumhuriyeti'ni Anayasa'ya göre korumaktır*” maddesiyle güçlü duruma getirilmiştir. Ayrıca, emekliye ayrılmış Silahlı Kuvvetler mensuplarının 1940'lı yıllara kadar TBMM'nin yüzde 20'sini, Bakanlar Kurulu'nun dörtte birini meydana getirmesi ve bu kişilerin Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) idari kadrolarında bulunmaları Kemalist rejimin korunması ve devamı için önemli bir olanak oluşturmuştur.³⁰

William Hale'a (1994) göre;

*“ Atatürk ve İnönü döneminde Türkiye'deki sivil - asker ilişkisi, totaliter - nüfuz edici modelle ilişkilendirilebilir. Bu dönemin büyük bölümünde Türkiye tek partili bir devletti ve ordu da bunun içinde bir destek unsuruydu. Subaylar, Kemalizm ideolojisiyle aşılıyorlardı. İdeolojik bağlılık ödüllendiriliyor, karşıtlık cezalandırılıyordu. ”*³¹

Ancak ordunun reform ve ilkeleri koruma hakkındaki tutumuna rağmen, Atatürk ve İnönü döneminde ordu siyasetten uzaklaştırılmış, asker siyasete sokulmamış, askerlerden ikisi arasında seçim yapmaları istenmiştir.

²⁹ Uğur Burç Yıldız, “Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Sivil – Asker İlişkileri: Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi”, (T.C.Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2010, s.38

³⁰ Yıldız, **a.g.e.**, s.39

³¹ Hale, **a.g.e.**, s.258

Esasen, Atatürk'ün ordunun siyasete karışmaması düşüncesi, askerlik yıllarından gelen bir düşüncedir. Atatürk, Balkan Savaşlarında siyasetle uğraşan ordunun, savaşma gücünü kaybedeceğini görmüş, bu kapsamda ordunun siyasetten uzak durmasına Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren özen göstermiştir. Örneğin, 1909'da yapılan İttihat ve Terakki Kongresi'nde Atatürk, ordunun siyaset içinde etkin bir rol oynamasının devlete zarar verdiğinden söz etmiştir.³² Bu nedenle Atatürk'ün yasal olarak siyasetle orduyu ayıran ilk adımlarından biri, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra iki ay geçmeden, 19 Kasım 1923 tarihinde, "TBMM'ye Seçilen ve Seçilecek olan Ordu Mensuplarının Tabi Olacakları Şartlar Hakkındaki Kanunu" çıkarttırması olmuştur. Bu kapsamda bir sonraki seçimlerde subay ve askerlere, milletvekili olmaları için ilk olarak ordudan istifa etmeleri şartı koşulmuş, meclisteki kuvvet komutanlarının, görevlerinden istifa etmeden meclis görüşmelerine katılmaları yasaklanmıştır.

Atatürk'ün siyaset-ordu ayırımında vermiş olduğu bir diğer karar, Fevzi Çakmak'ın Genelkurmay Başkanlığına atanmasıdır. 1925 yılında Genelkurmay Başkanlığı'na, askerlerin siyasetle ilgilenmemeleri gerektiğine inanan Fevzi Çakmak'ın atanması ve 1945 yılına kadar görevde bırakılması da ordunun siyasetten uzak tutulmasına büyük katkıda bulunmuştur. Aslında tek parti döneminde ordunun iç ve dış politikada pek bir rolü olmamıştır. Ordu daha çok ülkedeki tek parti olan CHP'nin denetiminde devletin bir aracı haline gelmiştir.³³

Klasik burjuva anlayışının aksine Türkiye Cumhuriyeti'nde askeri otorite, sivil otoriteye tabi olmamıştır. Bunun nedeni yukarıda örnekleri verilmiş olunan Osmanlı'dan devralınan gelenekler ile Cumhuriyet'in kuruluşundaki ordunun etkisidir.³⁴

Tek parti dönemi (1923–1945) boyunca ordu siyasal hayattan tamamen tecrit edildi. Subaylara, siyasete girmek istiyorlarsa emekliye ayrılmaları söylenmiştir. Pek çoğu emekliliği seçerek yönetimdeki Cumhuriyet Halk Partisi'ne girmiştir.

³² Yıldız, **a.g.e.**, s.40

³³ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 7.b., İstanbul: Kaynak Yayınları, 2008, s.18

³⁴ Yıldırım, **a.g.e.**, s.33

Cumhuriyet'e üniforma içinde hizmet etmeyi seçenlerin oy kullanmalarına dahi izin verilmemiştir. Orduya Cumhuriyet içinde şerefli bir yer verilmiş, ama aynı zamanda ülkenin toplumsal ve siyasal hayatının dışında tutulmuştur.³⁵

1923-1938 yılları arasındaki dönem “*askersiz militarizm*” olarak nitelenmiş; bu dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri siyasal iktidardan bağımsız bir olgu olarak değil, kendisini özdeşleştirdiği iktidarın emrinde bizzat siyasal yaşama müdahale eden bir güç olarak tanımlanmıştır.³⁶

Bu dönemde asker-sivil ilişkileri hukuki olarak incelendiğinde, 1924 Anayasasında Silahlı kuvvetlerin statüsünün 1921 anayasası ile aynı olduğu görülmektedir. Silahlı kuvvetlerin mevcut statüsünde herhangi bir değişiklik yapmayan 1924 Anayasası'na göre: Silahlı Kuvvetlerin komutası barışta Genelkurmay Başkanına ait olup, savaş zamanında bu görev, Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı'nca atanacak kişi tarafından yerine getirilir (m.40). Genelkurmay Başkanı Silahlı Kuvvetlere kanunu mahsusuna göre komuta edecektir. Burada sözü edilen özel kanun, 1944 yılına kadar yürürlükte kalan, 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı Şeriye ve Evkaf Ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlhakına Dair kanundur. Anayasanın aynı maddesinde ayrıca, Başkomutanlığın TBMM'nin manevi kişiliğine ait olduğu ve Cumhurbaşkanı'nca temsil olunacağı belirtilmiştir. Bu hüküm daha sonraki Cumhuriyet Anayasalarında da korunmuştur.³⁷

1930 yılında askerin siyasete girme yasağı, Askeri Ceza Kanununun 148. Maddesi ile desteklenmiş, ordu mensubu askerlerin siyasi partiye üye olması, siyasi toplantı yapması ya da katılması, siyasi içerikli bildiri hazırlaması ya da imzalaması suç kapsamına alınmıştır.

Atatürk'ün 1938 yılında ölümünden sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin 2. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü seçilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve

³⁵ Ahmad, **a.g.e.**, s.18

³⁶ Özdağ, **a.g.e.**, s.43

³⁷ Mustafa Erdoğan, **Anayasacılık, Parlamentarizm, Silahlı Kuvvetler**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993, s. 127

Cumhurbaşkanı Atatürk'ün ölümünden önce, Cumhurbaşkanının kim olacağı üzerinde durulmuş, bu kişinin Fevzi Çakmak olacağı haberleri ortaya çıkmış, ancak İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Burada önemli bir nokta, İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasındaki en baskın gücün ordu komuta kademesinde bulunan ordu komutanlıkları olduğudur. Destek veren ordu komuta kademesinin başında Genelkurmay Başkanlığı değil, ordu komutanlıkları bulunuyordu. Ordu, kolordu ve tümen komutanlıkları seviyesindeki kumanda merkezlerinin neredeyse hepsi İnönüyü desteklemiştir. 1. Ordu Komutanı Fahrettin Altay'ın bu durumu ikinci başkan olan Asım Gündüz'e bildirmesiyle, ordu tamamen İnönüyü desteklemiştir.

Bila (2008), İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçimini şu şekilde açıklamaktadır:

“Her şeyden önce ordu İsmet Paşa'sına bağlıdır. Ordu İnönü'nün arkasındadır. 1937 yılında Başbakan olan Celâl Bayar'ın Atatürk'e, İnönü'nün arkasındaki ordunun desteğini sağlayamama korkusundan söz etmesi ve Atatürk'ten bu konuda güvence aldıktan sonra işe başlaması da bunu göstermektedir. Gerçi İnönü'ye karşı Celâl Bayar'ın, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın, Fethi Okyar'ın ve Meclis Başkanı Abdulhalik Renda'nın Cumhurbaşkanı olmasını isteyenler ve bu yolda çaba gösterenler vardır, ama hem bu kişiler istekli olmamışlardır, hem de hiçbiri Meclis, ordu ve kamuoyu desteğini arkasına alabilecek kadar güçlü değildir.”³⁸

Ordu, bu seçimde açık bir şekilde İnönüyü destekleyerek, siyasette belirleyiciliğini bir daha göstermiştir.

İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı seçimlerinde tek aday olarak kalmasında Başvekil Celâl Bayar'ın tavrının da çok büyük rol oynadığı altı çizilmesi gereken bir noktadır. Bayar bu çok önemli, olağanüstü ve gergin dönemde önce kendi adaylığını

³⁸ Hikmet Bilâ, **CHP 1919-2009**, İstanbul: Doğan Kitap, 2008, s. 75

kesinlikle reddederek, sonra Atatürk ile İnönü arasındaki ilişkilerin kopmamasına çalışarak ve İnönü'ye karşı olan siyasal girişimlere kesinlikle ve tamamen karşı durarak İnönü'nün adaylığına büyük ölçüde destek olmuştur. Bayar'ın bu tutumu hem iktidar mücadelesinin sertleşmesini hem de İnönü'ye karşı başka bir adayın çıkmasını önleyerek, İnönü'nün tek aday olarak seçilmesini kolaylaştırmıştır.³⁹

İnönü, 1930'ların siyasi sistemi, ideolojisi ve ordunun konumunu devam ettirmeyi başarmış, fakat II. Dünya Savaşı'nın Türkiye'nin kapısına gelmesi ile en büyük sınavını vermiştir. İnönü'nün Cumhurbaşkanlığında Türkiye, hem II. Dünya Savaşı'nın şekillendirdiği siyasi gidişat, hem de ülkede oluşan gelişmelere paralel olarak yeni bir döneme girmiştir. Ülke içinde yaşanan gelişmelerden ordu da nasibini almış, Fevzi Çakmak'ın Genelkurmay Başkanlığı'ndan emekli olmasından sonra, 7 Haziran 1944 tarih ve 4580 sayılı Genelkurmay Başkanlığının Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun kabul edilmiş ve Genelkurmay Başkanlığı Başbakanlığa bağlanmıştır. İsmet Paşa'nın bu hareketi ordu içinde Mareşale bağlı subaylar arasında memnuniyetsizlik yaratmakta gecikmemiştir.⁴⁰

Türkiye, her ne kadar II. Dünya Savaşı'na girmese de, bu savaş Türk Silahlı Kuvvetleri'nin diğer ordulardan ne kadar geride olduğunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum, genelde genç subaylardan oluşan askeri kadronun, İnönü yönetimine karşı güven kaybına sebep olmuştur. Ordu içindeki subayların güveninin sarsılması sebebiyle ordu içinde bazı gizli örgütlenmelere yol açmıştır.

Genç subayların sorunlarını dile getirmesine karşı, üst kademedeki komutanlar tarafından verilen cevaplar, "*Biz İstiklâl Savaşındayken...*" diye başlayan ve onları zorlukları dile getirmelerinden dolayı kınama'' şeklinde olmuştur.⁴¹ Çekilen zorlukları ve ordunun kötü durumunu dile getiren genç subaylara verilen cevaplarda yüksek

³⁹ Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, Cilt: 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 135-136

⁴⁰ Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, 2006, s.157

⁴¹ Özdağ, **a.g.e.**, s.137

kumanda heyetinin iki amacı olduğu düşünülebilir: Genç subaylara inanç ve güven aşılama ve yapılan hatalara karşı tepkiyi bastırma.⁴²

Ancak bunda ne derece başarılı olunabildiği soru işaretidir. Zira ordunun tepe kademesinin ve sivil yönetimin orduyu savaş koşullarına yeterli derecede hazırlayamaması ve savaş döneminde karşılaşılan güçlükler genç subayları İnönü yönetimi ve Çakmak'a karşı cephe almaya itmiş ve ordu içinde gizli örgütler kurulmaya başlanmıştır.⁴³

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ordu içinde ortaya çıkan yığılmalar; maaş ve ücret azlığı, tıkanıklığı gidermek için yapılan tasfiyeler, ordudaki huzursuzluğu giderek artırmıştır. Bu ve benzeri gelişmeler, çok partili döneme geçildikten sonra, profesyonel askerinin de sivil aydınlar gibi siyasetle ilgilenmelerinde etkili olmuştur. CHP yandaşı gazetelerde, DP'yi ihtilâl istemekle suçlayan yazılara yer verilmesi, bu dönemde ordunun siyasete olan ilgisini daha da artırmıştır. Bu gelişmeler ordu içerisinde gruplaşmalara ve iktidara karşı gizli oluşumların uç göstermesine sebebiyet vermiştir.⁴⁴

Bu dönemde gerçekleşen diğer bir gelişme, Türkiye'nin 1946 yılında çok partili hayata geçmesidir. Her ne kadar İnönü, toplumun demokrasiye hazır olmadığını düşünse de, değişen dünya konjonktürü nedeniyle çok partili sisteme geçilmesine izin verilmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası dünya siyasetinde A. B. D. ve SSCB'nin oluşturduğu çift kutuplu dünyada, Stalin Boğazlar üzerinde hak iddia etmiş ve Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı istemiştir. Bu durumda Türkiye kendisine yeni bir taraf aramış ve Batı demokrasilerine dahil olmuştur. Fakat, Türkiye'nin Batı demokrasilerine dahil olması için öncelikle kendisinin demokratikleşmesi gerekiyordu. Bu durum da Türkiye'yi çok partili sisteme geçmeye zorlamıştır.

⁴² a.g.e., s.138

⁴³ a.g.e., s.139

⁴⁴ Osman Metin Öztürk, **Ordu ve Politika**, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1993, s.65

Çok partili hayata geçişe sebep olan bu durum dışında, savaş sebebiyle oluşan kıtlık ve bunun sebep olduğu sosyal ve ekonomik sıkıntılar, CHP dışında başka iktidar arayışına sebep olmuştur. Çok partili hayata geçişten sonra Türkiye’de birçok parti kurulmuştur. Bu partilerden en önemlisi olan DP, CHP içindeki muhalefetin önde gelenlerinden, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 7 Ocak 1946 tarihinde kurulmuştur.

Demokrat Parti listeli basit çoğunluk sisteminin uygulandığı ve “gizli oy-açık tasnif” ilkesinin geçerli olmadığı 1946 yılı Türkiye genel seçimlerinde 59 milletvekili çıkarmıştır.⁴⁵ 1950 genel seçimlerinde aynı hata yapılmamış ve Şubat 1950’de kabul edilen yeni seçim kanunu ile seçimler “gizli oy- açık tasnif” ilkesi çerçevesinde yargı denetiminde yapılmıştır. Böylece DP, CHP’nin aldığı 69 milletvekiline karşı 396 milletvekili elde ederek ezici bir şekilde seçimleri kazanmış ve Türkiye Cumhuriyeti’nin tam anlamıyla çok partili hayata geçmesini sağlamıştır. CHP’nin Cumhuriyetin kuruluşundan beri devam eden 27 yıllık iktidarı ise sona ermiştir.⁴⁶

1.2.2 1950 - 1960 Demokrat Parti Dönemi

14 Mayıs 1950’de DP’nin seçimlerle ilgili istediği demokratik yasal düzenlemelerin hemen hemen tamamının sağlanmış olduğu şartlarda yapılan seçimlerde DP, geçerli oyların %52,68 ‘ ini almış, 408 milletvekilliği kazanarak iktidara gelmiş ve Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakan olmuştur.

DP, iktidarının ilk yıllarında hızlı bir ekonomik büyümeyi beraberinde getirmiş, Arapça ezan yasağının kaldırılması, bu hassasiyeti gözeten seçmen üzerinde DP lehine olumlu bir etki yapmıştır. Demokrat Parti’nin iktidara gelir gelmez Arapça ezan yasağını kaldırması ve ezanın tekrar Arapça okunmaya başlaması, DP’ye en çok popülerlik sağlayan icraatlar olmuştur.⁴⁷

⁴⁵ Karpat, **a.g.e.**, s.42

⁴⁶ Yıldız, **a.g.e.**, s.42

⁴⁷ Nuray Mert, **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, İstanbul: Selis Kitaplar, 2007, s.76

Keyder'e (2009) göre, DP'nin iktidara gelmesi Türkiye tarihinde esaslı bir dönüm noktasıdır. Halk ilk defa seçmen olarak kendi siyasal tercihini dile getirmiş ve yüzyılların devletçi geleneğine karşı oy kullanmıştır.⁴⁸

1950'den itibaren Türk toplumunun sosyal değişiminde hızlanma yaşanmış, devlet teşviki ile tarımda makineleşme, sanayileşme, ekonomik liberalleşme politikaları ile hem üretim yöntemlerinde, hem de üretici ile tüketici ve işveren ile çalışan arasındaki ilişkilerde değişime gidilmiştir. Bu dönemde şehirleşme, eğitim ve ekonomideki gelişmeler büyük boyutlara ulaşmıştır.

DP, iktidarının ilk yarısında çeşitli başarılar gösterirken, ikinci yarısında siyasi ve ekonomik başarısızlıklarını, otoriter politikalarla kapatmaya çalışmıştır. İktidarının ilk dört yılında Truman Doktrini ve Marshall Yardımı ile tarımda makineleşmeye gitmiş, tarımsal üretimin büyük oranda artmasına sebep olmuştur. Bu dönemde milli gelir %38.9 oranında artmıştır. DP'nin ilk iktidar döneminde sağladığı ekonomik başarının ardında ise yıllık bazda yüzde 11 olarak gerçekleşen tarımsal büyüme yatmaktadır. İlk yarıda sanayi alanında da başarılı uygulamalara gidilmiştir. Bu başarılar nedeniyle 1954 seçimlerinde %57.6 oranında bir oy oranı ile Cumhuriyet tarihinde kırılmayan bir rekoru elde ederek tekrar iktidara geçmiştir. Ancak sonraki yıllarda ekonomik bunalımın büyümesi ve özellikle aydın ve askerlerin hükümetten soğumaları ile birlikte DP'nin popülerliği azalmıştır.

1954 seçimlerinin ardından ekonomik canlanma dönemi sona ermiştir. Ekonomik büyüme yüzde 13 civarından yüzde 4 civarına düşmüş, 1955 yılındaki ticaret açığı ise 1950'dekinin sekiz katına çıkmıştır. Hükümetin daha etkin bir vergilendirme sistemi getirmek yerine dışarıdan alınan borç ile ülkeyi yönetmesi ve Merkez Bankası'ndan borç almayı tercih etmesi ise enflasyonu arttırmaya başlamıştır. 1950 yılında yüzde 3 olan enflasyon oranı 1957'de yüzde 20'ye çıkmıştır. 1954 sonrasında ekonomideki bir diğer sorun ise hükümetin ekonomik gerçekleri kabul etmek yerine,

⁴⁸ Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.154

fiyat denetimini arttırmayı amaçlayarak 1940 tarihli Milli Koruma Kanunu'nu tekrar yürürlüğe koymasıyla ortaya çıkan karaborsanın canlanması olmuştur.⁴⁹

Ekonomik bozulma, 1957 yılındaki seçimlerde DP'nin kırsal kesimdeki desteğinin bir ölçüde kaybolmasına neden olmuştur. Ancak, yine de DP köylü halkın desteğini büyük ölçüde kendisinde toplamayı başarmıştır. Esas önemli sorun ise ordu mensuplarının, bürokrasinin ve aydınların DP'ye verdiği desteğin eksilmesidir. Bu duruma bir ölçüde ekonomik sıkıntılar ve enflasyon neden olmuştur, ancak esas önemli olan etken hükümetin otoriter uygulamaları arttırmasıdır.⁵⁰ Eleştirilere “normalde çok duyarlı olan DP liderleri” ülkenin değişik yerlerinde yaptıkları konuşmalarla sert karşılık vermiştir. Hükümetin bu eleştirilere tepkisi kendisine sempati duyanları “Vatan Cephesi” adı altında toplamak ve baskı önlemlerini arttırmak oldu. Bu durum karşısında Cumhuriyet Halk Partisi bir çatışmaya girmeden, iktidarın baskılarına boyun eğmeyeceğini belli edince, Demokrat Parti, Halk Partisi'ni toptan ortadan kaldırmaya karar vermiştir. 28 Nisan 1960'ta iktidar, Meclis'te bir “tahkikat komisyonu” kurulmuş ve bu komisyon, savcılarının, sivil ve asker yargıçlarının bütün yetkileriyle donatılmıştır. Komisyon'un kararları kesindi ve buna karşı başvuracak bir üst makam yoktu. Komisyon'a, bütün yayınlara sansür koymak, her türlü toplantıyı ve siyasal eylemi yasaklamak gibi daha pek çok olağanüstü yetkiler de verilmişti. Bu, aslında Demokrat Parti tarafından demokratik düzene karşı uygulanmış bir “hükümet darbesi” idi. Uygulama bütün ülkede öğrenci gösterilerine ve siyasal tedirginliğe yol açtı. Sıkıyönetim ilan edildi. Artık Türkiye'de demokrasi kötü bir yola doğru gitmekteydi. Çünkü yargının tüm yetkileri CHP'yi kapatmak için, Meclis'te oluşturulan bir komisyonun eline verilmişti.⁵¹

DP, sivil kesimle birlikte askeri kesim aleyhinde bazı uygulamalara da gitmiştir. Menderes, kendisine karşı bir darbe planlandığını öğrenmiş, bu durumu Cumhurbaşkanı Bayar ile görüşerek, ordu içinde o zamana kadar görülmemiş bir değişikliğe gitmiştir. Genelkurmay başkanı ve diğer yüksek rütbeli subayları (kuvvet komutanları) görevden

⁴⁹ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 24.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.333-334

⁵⁰ a.g.e., s.335.

⁵¹ Faruk Çakır, “Amerikan Bakış Açısından Türkiye’de 1957 – 60 Dönemi Siyasal Gelişmeleri ve Türk - Amerikan İlişkileri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi**, Ocak –Mart 2004, s.65-66.

alıp yerlerine siyasi olarak daha güvenilir kişileri getirme çabası içeren bu hareket, yeni kabineye bağlılıkları şüpheli yüksek komutadan gelebilecek tehlikeyi ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı.⁵² Bu sebeple generallerin büyük bir kısmı emekli edilmiş, bir kısmı merkeze alınmıştır. DP'nin bu uygulamasının sebebi, halkın gözünde ordunun konumudur. Halkın zihninde ordu İnönü'ye ve CHP'ye kopmaz derecede bağlıdır. Bunu hâletmenin tek yolu, askeri kurumu değiştirip demokratik siyasi yaşama uygun yeni bir araç yaratmaktır.⁵³ DP'nin bu uygulamaları kısa vadede DP lehine olsa da, uzun vadede DP aleyhine birtakım ağır olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

Askerlerin sosyal ve ekonomik durumlarında yapılan uygulamalar, askeri DP'ye karşı harekete geçirmiştir. Keyder (2006) ordunun DP iktidarına karşı olan konumunu, “ordu halkın siyasallaşmış ve bölünmüş görüntüsünden geleneksel çekişmelere göre çizilen parti çizgilerinin devlet politikalarını belirlemeye başlamasından şikâyetçi olmaya başlamıştır.” şeklinde açıklamaktadır.⁵⁴

Her ne kadar DP'nin uygulamaları liberalleşme kapsamında önemli adımlar olarak görülse de, orduda yapılan uygulamalar, kendisini rejimin koruyucusu olarak gören asker için tedirginlik oluşturmuştur. Bu sebeple, kendi ideoloji ve sistem içindeki konumlarını korumak için DP iktidarına karşı çıkmaya başlamışlardır. Askeri kanatta ortaya çıkan ve DP iktidarını düşürmeyi amaçlayan teşebbüsler Samet Kuşçu vakasıyla su yüzüne çıkmıştır; ilerleyen dönemde genelkurmay başkanı cumhurbaşkanına yazdığı mektupta hükümetin istifa etmesini istemiş; fakat iktidardan sert tepki almıştır. Olaylar neticesinde bazı subaylar tutuklanmıştır.⁵⁵

⁵² Süleyman İnan, “Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)”, **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, Ankara: Anı Yayıncılık, 2007, s. 134

⁵³ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, İstanbul: Hil Yayınevi, 2007, s.193

⁵⁴ Çağlar Keyder, “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, İstanbul: Belge Yayınları, 2006, s.62

⁵⁵ Yıldırım, **a.g.e.**, s.46

1.2.3 27 Mayıs'a Götüren Süreç

27 Mayıs darbesine yol açan önemli sebeplerinden biri, sanayi burjuvazisinin 1950'li yılların ikinci yarısında toprak sahipleri ve tarım burjuvazisi karşısında ayrı bir sınıf olarak yükselmek suretiyle kendi çıkarlarını savunmaya başlamasıdır. Özellikle 1954'ten sonra ortaya çıkan dış ödemeler açığının etkisiyle başta İstanbul olmak üzere büyük ticaret sermayesi kitlesel bir şekilde sanayiye dönmüştür. Böylece iç pazara dönük sanayileşme(ithal ikameci) özel sermaye aracılığıyla iktisat siyasetinin yönlendirmesiyle değil, kendiliğinden yeniden doğmuştur. Burjuvazinin, yeni ve ötekilerden bağımsız bir şekilde güçlenen, sanayi burjuvazisinin oluşumu bu dönemde gerçekleşecektir. Sanayi burjuvazisinin bu yükselen ve gelişen durumuna rağmen DP büyük toprak sahipleri ve tarım burjuvazisi tarafından kontrol edilmekte ve oy potansiyelini geniş köylü kitleler oluşturmaktaydı. Ancak DP sanayiye karşı tarıma ve ticarete öncelik veren eski çizgisini sürdürmekte ısrar edecektir. DP izlediği kredi politikası, ithalat alanında uyguladığı liberasyon ilkesi, sanayiye destekleyecek özel teşvik önlemlerinden kaçınışı, ekonomik sistemi sanayi çıkarlarını hedef alan bir planlama yoluyla düzenlemeye karşı direniş göstermesi vb. dolayısıyla sanayi sermayesinin çıkarlarını sınıf içindeki diğer dilimlerin(tarım burjuvazisi gibi) çıkarlarının önüne almaktan uzak durmuştur. 1957-1958'de dışarıdan sermaye ithaline dayanan serbestleşme politikası, Ağustos 1958'de istikrar tedbirlerinin de uygulanmasıyla yeni gelişmekte olan sanayi sermayesi büyük bir darbe yemiştir. Bu durum burjuvazinin yeni yükselen ancak ötekilerden çok daha güçlü bir örgütlenme kapasitesine sahip sınıfa kanadının, DP hükümetiyle kesin bir şekilde kopmamakla birlikte, darbe rejimi için potansiyel bir müttefik olmasına yol açacaktır.⁵⁶

Bu sınıf içi mücadele önemli olmakla birlikte 27 Mayıs darbesini ortaya çıkaran belirleyici etken, iktidar bloğu içinde meydana gelen çatlak değildir. Burjuvazi içi bu bölünmeden daha önemlisi, bu dönemde hem sayısal olarak hem de nitelik bakımından gelişme gösteren kentli orta sınıflar ile işçi sınıfının varlığıdır. 1950'lerin kapitalistleşme ve kentleşme süreciyle birlikte kentlerde yeni bir orta sınıf meydana

⁵⁶ Sungur Savran, "1960, 1971, 1980: Toplumsal Mücadeleler, Askeri Müdahaleler", Onbirinci Tez, No : 6, 1987, s.136-137

gelmiştir. Bu yeni orta sınıf sanayi, ticaret, hizmet gibi ekonomik sektörlerde çalışan mühendisler, üst düzey yöneticiler, beyaz yakalılar ve teknisyenleri; hukukçu, doktor gibi serbest meslek çalışanlarını ve askeri ve sivil bürokrasi içinde yer alan öğretim üyeleri, öğretmenler, aydınlar, gazeteciler gibi belirli kültür birikimine sahip kültürel sermaye sahiplerini içermektedir. Bunlar arasında ekonomik sektörde çalışan kesimlerin ekonomik krizin ortaya çıkardığı istikrarsızlık ortamından olumsuz etkilenerek DP'den uzaklaşma eğilimine girdiği söylenebilir. Bu yeni oluşan orta sınıfın kamusal anlamda daha dinamik kesimlerini oluşturan kültürel ve bürokratik sermaye sahibi toplumsal gruplar DP'nin siyasi, sosyal ve ekonomik daraltıcı otoriterliğini eleştirmişlerdir. DP bu kesimlerin taleplerini karşılamak yerine, bunlarla otoriter politikalarla baş etmeye çalışmıştır. 27 Mayıs'a giden süreçte bu yeni orta sınıfın yeni bileşenleri(kültürel ve bürokratik sermaye sahipleri, orta sınıf bileşenleri olarak üniversite öğrencileri) DP'ye karşı oluşan muhalefetin ve askeri rejimin dinamik toplumsal tabanını oluşturmuştur.

Diğer taraftan, 27 Mayıs'ı anlamak için 1950'lerde yapılan birçok analize konu olmayan işçi sınıfına odaklanmak gerekmektedir. 1950'li yıllarda yoğun bir işçi sınıfının oluşumu varlık gösterir. 1954 sonrasında uygulanan ithal ikameci ekonomik önlemler imalat sanayinin ve burjuvazinin yanında işçi sınıfının nitel ve nicel gelişimini de hızlandırmıştır. Örneğin, 1950'de iş kanunu kapsamında çalışan işçi sayısı 373.961 iken, 1960'a gelindiğinde bu sayı 824.881'dir. 1950'de 88 sendikada 78 bin örgütlü işçi varken, 1960'ta 432 sendikada 282 bin işçi bulunmaktadır. Yani 1950-1960 arası dönemde işçi sınıfı toplumsal ve siyasi bir özne olarak artık gündemdeki yerini almıştır. Ancak, bunun farkında olan DP muhalefette verdiği vaatlerin aksine söz konusu sınıfın demokratik ve özerk bir şekilde örgütlenmesine ve özneleşmesine izin vermeyen otoriter bir politika takip etmiştir.⁵⁷

Buna ek olarak DP iktidarı tarafından sürdürülen enflasyonist politikalar nedeniyle sivil ve asker bürokratlar maddi sıkıntılarla karşılaşmış ve bunlara ödenen ücretler hızlı bir şekilde artan enflasyon oranının altında ezilmiştir.⁵⁸ Bu durum karşısında asker ve sivil bürokrasi, siyasi ve sosyal etkisini kaybetmiştir.

⁵⁷ İsmet Akça, **Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, der. Evren Balta Pakar ve İsmet Akça, 1.b., İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2010, s.373-374

⁵⁸ Yıldız, **a.g.e.**, s. 45

DP ile TSK arasındaki ilişkilerin bozulmasına sebep olan diğer bir unsur da DP'nin TSK içindeki atamalarda kendisine yakın olan askerleri kayırdığı iddiası ve ‘‘Başbakan Menderes’in ‘‘Battalgazi Ordusu’’ ve ‘‘Ben bu orduyu astsubaylarla yönetirim’’ gibi orduyu küçümseyen ifadeler kullanmasıdır.⁵⁹

1960 darbesine zemin hazırlayan ekonomik sıkıntılar ve otoriter eğilimlere bir de laiklik sorunu eklenmiştir. DP ezanı Arapçalaştırmış, okullarda isteğe bağlı din dersleri koymuş, yeni camiler inşa etmiş, imam Hatip okullarının sayısını arttırmış, dini yayınların satışına izin vermiş ve tarikatların varlığını kabul etmiştir. Bu durum, kendini Kemalist ideolojinin bekçisi olarak gören ordu içinde DP'nin Kemalist geleneklere özellikle de laiklik ilkesine ihanet ettiği kanısını güçlendirmiştir.⁶⁰

DP döneminin ikinci yarısındaki ekonomik sorunlar, otoriterleşme, sivil ve asker sınıfının sosyal ve siyasal etkinliğinin kaybedilmesi karşısında, ordu içindeki alt rütbeli subaylar, 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri darbe yaparak yönetimi ele geçirmişlerdir.⁶¹

DP iktidarının esas amacından uzaklaştığı, zümre tahakkümü kurduğu, vatandaşı birbirine düşman ettiği, seçmenlerin iradesini kötüye kullandığı, parti programını suiistimal ettiği, parti tüzüğünün dışına çıktığı ve en önemlisi siyasal parti olma özelliğini kaybettiği öne sürülmüş⁶² ve bu dönemde yürürlükte bulunan 2771 sayılı Ordu Dahili Hizmet Kanununun 35'inci maddesi ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kendisine verdiği yetkiyi⁶³ referans göstererek ordu 27 Mayıs 1960'da yönetime el koymuştur.

Darbeyi gerçekleştiren alt rütbeli subaylar müdahalenin kamuoyu tarafından ve ordunun müdahale dışında kalan unsurlarınca kolay bir şekilde benimsenmesi ve

⁵⁹ Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu- Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, 2.b., İstanbul: Bo yut Yayınları, 2004, s. 52

⁶⁰ Ünsaldı, **a.g.e.**, s.64

⁶¹ Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s.205

⁶² Öztürk, **a.g.e.**, s.70

⁶³ ‘‘Türk yurdunu ve Türk Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumak vazifesi’’, Bkz. Serap Yazıcı, **Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri**, Ankara: Yetkin Yayınları, 1997, s. 67.

meşruiyetinin de sağlamaştırılması amacıyla daha önce Kara Kuvvetleri Komutanı olduğu dönemde izne gönderilen Cemal Gürsel'i müdahalenin başına getirmiştir.⁶⁴

Cemal Gürsel ilk iş olarak yasama yetkisini kullanmak amacıyla askerlerin oluşturduğu "Milli Birlik Komitesi" (MBK) adında 38 kişilik bir organ meydana getirmiştir. Bu MBK aracılığıyla, 7 Aralık 1960'da çıkarılan bir yasa ile yeni anayasayı yapacak Kurucu Meclis'in yapısı belirlenmiştir. Kurucu Meclis, MBK dışından ve DP haricindeki diğer siyasi partiler ile üniversite, sivil toplum ve yargı çevrelerinden oluşan Temsilciler Meclisi⁶⁵ olmak üzere iki kanattan meydana gelmiştir. Temsilciler Meclisi içinden ise 20 kişilik bir Anayasa Komisyonu oluşturulduktan kısa bir süre sonra yeni anayasa yapılmış ve bu anayasa referandumda halk tarafından kabul gördükten sonra 20 Temmuz 1961 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

1961 Anayasası siyasal ve toplumsal yaşamı yeniden düzenleyen birçok değişiklik getirmiştir. Bu değişikliğin getirdiği en önemli yeniliklerden biri, egemenliğin kullanılmasına yönelik olmuştur. Bu çerçevede, yeni meclis Millet Meclisi ve Senato olmak üzere çift kanatlı bir yapıyla oluşturulmuştur. DP gibi bir partinin tekrar çoğunluk diktası kurmasına engel olmak için Millet Meclisinin yanında, onun kararlarını takip eden, irdeleyen bir Senato'ya ihtiyaç duyulmuştur.⁶⁶ Ayrıca, senato üyeliklerinin önemli bir kısmına emekli olmuş askerler yerleştirilmiş ve böylece ordunun siyasete müdahale etme imkanı açık hale getirilmiştir. 1961 Anayasası ile getirilen bir diğer önemli yapı ise kanunların ve TBMM içtüzüğünün Anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisine sahip olan Anayasa Mahkemesi'dir. 1961 Anayasası seçim sistemi ve Siyasi Partiler Kanunu'nda da birtakım yenilikler getirmiştir. Örneğin; seçim sistemiyle ilgili olarak "nisbi temsil sistemi" benimsenmiştir. Ayrıca, üniversitelerin özerkliğini korumak ve basın özgürlüğünün genişletilmesini sağlamaya dönük düzenlemeler yapılmıştır.⁶⁷

⁶⁴ Erdoğan Günel, **Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni (1908- 2008)**, İstanbul: Karakutu Yayınları, 2009, s. 146

⁶⁵ Temsilciler Meclisi şu grupların temsilcilerinden oluşmaktaydı:Devlet Başkanı, MBK üyeleri, Bakanlar Kurulu üyeleri, il temsilcileri, siyasi partiler olarak CHP ve Cumhuriyetçi Köylü Partisi temsilcileri, baro temsilcileri, eski muharipler birliği temsilcileri, esnaf kuruluşları temsilcileri, gençlik temsilcisi, işçi sendikaları temsilcileri.

⁶⁶ Tefvik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, 4.b., Ankara: İmge Yayınları, 2008, s.102.

⁶⁷ 1961 Anayasası Türk siyasal yaşamına en geniş özgürlükleri getiren anayasa olarak değerlendirilmektedir. Anayasanın hazırlanması sürecinde oluşturulan komisyonda yer alan Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet

Sivil-asker ilişkileri çerçevesinde 1961 Anayasası'nın getirdiği en önemli kurumsal yenilik ise ordunun sivil bir kolu gibi hareket ederek sivil siyasete ayar veren Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) oluşturulmasıdır. MGK'nın görevi Bakanlar Kurulu'na "görüş bildirmek" olarak belirlenmiştir. 1949 yılında Meclis'te kabul edilen bir kanunla, Genelkurmay Başkanı Savunma Bakanı'na karşı sorumlu hale getirilmiştir. Fakat, 1961 Anayasası Genelkurmay Başkanlığı'nı tekrar Başbakanlığa bağlamış ve bu anayasanın kabulünden önce Başbakan'ın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla atanan Genelkurmay Başkanı, değişiklikle birlikte Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanınca atanması sağlanmıştır. Bütün bu değişiklikler, ordunun siyaset alanındaki özerkliğini arttıran düzenlemeler olmuştur. Bu süreç devam ederken, Yassıada'da yapılan yargılamalar sona ermiştir. Mahkeme Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idam cezasına çarptırılmıştır. Ancak Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın cezası yaş haddi sebebiyle müebbet hapse çevrilmiştir. Yapılan İnfazlar Türk siyasi yaşamına gölge düşürmüş, ayrıca ordunun siyasetin tarafsız hakemi olma iddiasını önemli derecede zedelemiştir.⁶⁸

1.2.4 Adalet Partisi Dönemi ve 12 Mart 1971 Muhtırası

Demokrat Parti'nin kapatılmasının ardından onun boşluğunu doldurduğunu iddia eden Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Adalet Partisi olmak üzere üç yeni parti kurulmuştu. Bu partilerden özellikle eski Genelkurmay Başkanı olan ve emekliye sevk edilen Ragıp Gümüşpala'nın kurduğu Adalet Partisi dikkat çekmekteydi. Gümüşpala'nın emekli bir orgeneral olması ve parti liderliğinde bulunması, partide bulunanların ordu ile karşı karşıya gelmesini engelleyici bir unsur olarak görülüyordu.

Velidedeoğlu 1961 Anayasasını şu şekilde tanımlamaktadır: "1961 Anayasası kanaatimizce Türkiye'nin Tanzimat'tan bu yana devam eden siyasi ve sosyal gelişmelerinin, evrim ve devrimlerinin en önemli eseridir. Bu Anayasa Türk halkının insanlık, haysiyet ve haklarını, fikir ve vicdan hürriyetini demokratik bir düzen içinde ekonomik bir planla kalkınabilmesini sağlayacak şaşmaz reçetedir." Seçil Karal Akgün, **27 Mayıs: Bir İhtilal Bir Devrim Bir Anayasa**, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2009, s.183

⁶⁸ Hale, a.g.e., s.130

Demirel'in bu durumla ilgili düşüncesi şu şekildedir:

“ ... AP'nin DP'nin devamı olduğu ve 27 Mayıs hareketine karşı intikamcı bir politika izlediği iddialarını zayıflattığı gibi, partiyi 27 Mayıs cephesine karşı korumada önemli bir rol oynayabilirdi.”⁶⁹

Bununla birlikte Gümüşpala'nın AP'nin başında bulunması ordu için olumlu karşılanıyordu. Bu şekilde AP'yi rahatça kontrol altına alacaklarını düşünmekteydiler. Bu koşullar altında ordunun Gümüşpala'ya olan güveninin de katkısıyla, Adalet Partisi 1961 yılında kurulmuştur.

AP daha önce DP'ye destek veren başta zengin toprak sahipleri ve varlıklı sınıfın desteğini almış, ancak bazı kesimlerin de kuşkuyla yaklaştığı bir parti olmuştur. Cizre ve Sakallıoğlu (1993) AP'ye olan kuşkuyu şu şekilde açıklamaktadır:

“ AP ... kuruluşundan başlayarak, gerek iktidarı elinde tutmaya çalışan Milli Birlik Komitesi'nin, gerekse 1961 yılının başlarından itibaren gücü eline geçiren ve bünyesinde tüm önemli komutanları barındıran Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) isimli örgütün, gerekse ilk genel seçimlerde iktidara gelmeyi uman CHP'nin kuşku ve endişe ile izlediği bir parti olmuştur. Bu tepkiyi paylaşanların listesine, eski DP'nin oylarının mirasçıları olmaya çalışan Yeni Türkiye Partisi ile Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi de katılabilir.”⁷⁰

Fakat bilhassa AP'nin ilk kurulduğu yıllarda 1961 yılında yapılan anayasa referandumunda “hayır” yönünde oy kullanılması propagandası karşısında, hayır oyunun %39.4 gibi yüksek bir oranda oy alması ve 1961 seçimlerinde %34.8 oy ile Senato'da birinci parti, Mecliste de %36.7 oy alarak ikinci parti olması, AP'nin aldığı desteği gösterir niteliktedir.

⁶⁹ Tanel Demirel, **Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.32

⁷⁰ Ümit Cizre-Sakallıoğlu, **AP-Ordu İlişkileri: Bir İnkilemin Anatomisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 48

Söz konusu başarının elde edilmesinde, seçimler öncesinde sıkça vurgulanan “Gözlerime bakarsanız anlarsınız” propagandasının etkisi vardı. Bu tema işlenmek suretiyle, Menderes, Polatkan ve Zorlu’nun idamları ön plana çıkartılıyor ve Demokrat Parti’ye yaşatılan acı Adalet Partisi’nin derinden üzüntü duyduğu bir mesele olarak sıkça işleniyordu. Böylece, Demokrat Parti ve onun arkasında bıraktığı kitlelerle (seçmenlerle) derin bir bağ kurulması da sağlanmış oluyordu.⁷¹

1961 seçimlerinde CHP 173, AP de 158 sandalye alarak mecliste temsil edilmeye hak kazanmış ve hükümeti birlikte kurmuşlar, böylece bu hükümet Cumhuriyet’in ilk koalisyon hükümeti olmuştur.

Seçim sonuçları ile birlikte DP ideolojisine yakın partilerin yüksek oy alması, DP’yi darbeye indiren alt rütbeli subaylar tarafından tedirginlikle karşılanmış, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları hariç diğer subaylar tekrar yönetime müdahale etmeyi düşünmüşlerdir. Subaylar, yönetime karşı olan müdahale düşüncelerini, 21 Ekim 1961 tarihinde imzalamış oldukları protokolle bildirmişlerdir. Bu protokol, TBMM’nin seçim sonrası ilk toplantısını yapmasından önce müdahale yapılması ve bütün siyasi partilerin kapatılmasını öngörmekteydi. Ancak bu protokol, Devlet Başkanı Cemal Gürsel, İsmet İnönü ve Genelkurmay Başkanı’nın çabaları ile yapılan uzlaşma ile son bulmuştur. Bu kapsamda protokolü imzalayan subaylar, Gürsel’in Cumhurbaşkanı olması, İnönü’nün Başbakan olması ve DP’liler için af çıkarılmaması konuları hakkında anlaşmışlardır.

26 Ekim 1961 tarihinde Cumhurbaşkanı olarak Cemal Gürsel seçilmiş, AP ve CHP koalisyonu kurulmuştur. Bu uzlaşmadan rahatsız olan birisi de Albay Talat Aydemir olmuştur.

Talat Aydemir, 1961 Anayasası ile getirilen sistemin siyasal ve sosyo-ekonomik hedeflerinin uygulamaya geçirilememiş olması, DP- CHP kutuplaşmasının yerini AP- CHP kutuplaşmasına bırakması ve Meclis ile Senato üyelerinden bazılarının halk ve

⁷¹ Tevfik Çavdar, “Adalet Partisi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopesi, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s.2090

orduyu karşı karşıya getirme çabası içinde oldukları gerekçeleriyle 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerinde yanına bazı alt rütbeli subayları alarak darbe girişimlerinde bulunmuştur. Aydemir'in girişimleri Genelkurmay ile üst rütbeli subayların ve İnönü'nün engellemeleri ile sona erdirilmiştir. Aydemir'in darbe girişimlerine Genelkurmay ve üst rütbeli subayların karşı çıkması ordunun kışlasına dönme isteğinin en açık göstergesidir.⁷²

Ordu içinde özellikle Aydemir'in başında bulunduğu ve hükümeti kuşkuyla karşılayan bir grubun hükümete müdahale girişimleri başarısız kalmış, 1963 yılında Aydemir ve Fethi Gürcan idam edilmiştir.

CHP ile AP koalisyonu kısa sürmüş, 1962 ve 1963 yıllarında tekrar koalisyon hükümetleri kurulmuş ve bu hükümetlerin Başbakanı İnönü olmuştur. Bu yıllarda yaşanan Kıbrıs sorunu ve ABD ile olan ilişkilerin gerilemesi yüzünden İnönü zor durumda kalmış, 13 Şubat 1965 yılında Meclis'te bütçenin reddedilmesiyle istifa etmiştir. Bu dönemde AP Genel Başkanı Gümüşpala'nın ölümü sonrası Genel Başkan Süleyman Demirel seçilmiş, 1965 seçimlerinde de seçimi kazanarak Başbakan olmuştur.

Talat Aydemir olayları sonrası 1963 - 1968 yılları arasında sivil - asker arasında bir uzlaşma dönemi yaşanmıştır. Cizre'ye (2002) göre, bu yıllar arasındaki uzlaşımın temelinde ise DP'nin mirasına konan AP'nin ilk Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın 1964 yılındaki ölümüne kadar sürdürdüğü "sinme" ve "orduya bağlılık" politikası ile Kasım 1964'te AP Genel Başkanı seçilen Süleyman Demirel'in başlattığı orduyu tarafsızlaştırarak onunla yakınlaşma politikası yatmaktadır.⁷³

AP tarafsızlaştırma politikasını ordu ile anti-komünizm temelinde uzlaşmaya, asker kökenli Cumhurbaşkanı seçmeye (Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay), ordunun görev ve yetkilerini arttırmaya, ordunun özlük işlerini elverdiği düzeyde karşılamaya ve MGK'da askeri kanadın ağırlığını siyasal karar alma süreçlerinde hesaba katmaya dayandırmıştır. Ancak, ordunun siyasetteki etki alanını yasal düzenlemeler ile kısmak

⁷² Diren Çakmak, "Türkiye'de Asker Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği", **Akademik Bakış Dergisi**, C.1, 2008, s.1

⁷³ Cizre-Sakallıoğlu, **a.g.e.**, s.55

yerine bu politikalar ile etkisizleştirme düşüncesi orduyu özerk ve inisiyatifli bir konumda bırakmış, siyasallaşma engellenememiş ve darbeci eğilimlerin güçlenmesiyle AP içinde de bölünmelere yol açmıştır.⁷⁴

1965 yılındaki seçimleri kendini kısa bir süre önce “ortanın solu” olarak tanımlayan CHP’nin almış olduğu yüzde 28.7 oy oranı karşısında yüzde 52 ile kazanan AP, 1969 yılında yapılan seçimleri de CHP’nin yüzde 27.4’lük oyuna karşın, bir önceki seçime göre biraz düşüş ile yüzde 46.5 oy alarak kazanmıştır.⁷⁵ Bu dönemde AP, ordu ile yakınlaşma stratejisini uygulamaya başlamış, bu sebeple anti - komünizm tezini savunarak ordu ile uzlaşma yoluna gitmiştir. Bir başka deyişle, Süleyman Demirel, gittikçe güçlenen ve parlamentoda demokratik prosedürler neticesinde temsil hakkını kazanan Türkiye İşçi Partisi (TİP) ’nin başarısının ordu tarafından bir tehlike olarak (komünizm tehlikesi) algılanmasını bir şekilde lehine çevirmeyi başarmıştır.⁷⁶

Demirel, iktidarını izleyen sonraki yıllarda da sık şekilde karşılaşacağı müdahalelerden birincisiyle Senato’da bulunan Milli Birlik Grubu’ndan⁷⁷ 1966 yılında karşılaşmıştır. Tek başına göreve gelen Demirel, ekonomik büyümenin olumlu seyretmesiyle ilk yıllarda sorunsuz bir dönem geçirmiştir. Ancak, AP’nin ikinci iktidar dönemi can güvenliği açısından sıkıntılı yılların yaşandığı bir dönem olmuştur. Dönemin en sıkıntı verici olayları DEV-GENÇ (Türkiye Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu) adı altında örgütlenen devrim yoluyla iktidarın ele geçirilmesini isteyen öğrencilerin çıkarmış oldukları şiddet olaylarıdır. Solun örgütlenmesine doğal olarak aşırı sağ da tepki göstermiştir. 1965 yılında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ’nin basına geçen Alparslan Türkeş, 1969 yılında partinin adını değiştirerek Milliyetçi Hareket Partisi’ni (MHP) kurmuştur. MHP “bozkurtlar” adında gençlik örgütleri

⁷⁴ a.g.e. , s.29

⁷⁵ Yıldız, a.g.e., s.49

⁷⁶ Tahsin Oğuz Özçelik, “Liberal Demokratik Kuram Bağlamında Türkiye’de Sivil - Asker İlişkileri” (T. C. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2009, s.63

⁷⁷ MBG, 1961 Anayasası’nın kabulüyle 27 Mayıs 1960 harekâtını yapan 23 MBK üyesinden 21’i (İrfan Baştuğ ölmüş, Cemal Madanoğlu istifa etmiştir) “tabii senatör” adıyla Cumhuriyet Senatosuna girmiştir. Bu arada Sıtkı Ulay ve Osman Köksal istifa ettiğinden, Fikret Kuytak ise öldüğünden 1971’de bu sıfatla Senatoda kalanların sayısı 18’dir. Bu kişiler daha sonra Milli Birlik Grubu’nu (MBG) kurmuşlardır. Bunlar, 1961 Anayasası’nın 70. maddesinde kendilerine tanınan Cumhuriyet Senatosu tabii üyeliği hakkına dayanarak TBMM’de bir yasama topluluğu oluşturmuşlardır. Tunca Özgişi, Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri, **Türkiyat Dergisi**, C. 21, 2011, s.301.

kurarak komünizmle mücadele için gençlere kamplarda aşırı sağ doktrinler ve savaş sanatları öğretmiştir. 1970 yılına gelindiğinde ise bu sağ ve sol gruplar arasındaki çatışmalar üniversiteleri kilitlenme noktasına getirirken, sokaklardaki şiddet olayları da ülkeyi neredeyse bir iç çatışma durumuna sürüklemiştir.⁷⁸

Ayrıca 1961 Anayasasının vatandaşlara verdiği imkanlardan yararlanan işçilerin büyük bir kısmı, DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) çatısı altında örgütlenerek, kitlesel protestolarda bulunmuş, hatta İstanbul ve Kocaeli’nde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Örgütlü işçilerin üniversite öğrencilerinden daha kalabalık ve potansiyel olarak daha güçlü oldukları düşünüldüğünde çatışmaların artmasının korkunç sonuçları beraberinde getireceğinden endişe edilmiştir.⁷⁹

1965 - 1969 yılları arasında siyasetin gündemini esas olarak eski DP’lilere siyasi haklarının verilip verilmemesi oluşturmuştur. Tartışmalar bu minvalde devam ederken ilginç bir gelişme de yaşanacaktır. Demirel liderliğindeki AP’nin siyasi hakların iadesiyle birlikte sahneden çekilerek yeniden emaneti ehline tevdi edeceği yönündeki hissiyat, bir müddet sonra değişmeye başlamıştı. Eski DP’nin gedikli isimleri, mevcut AP liderliğinin ve kadrolarının böyle bir niyet taşımadıklarını, ele geçirdikleri iktidar nimetlerinin imkânlarından kopmak istemediklerini anladıklarında, eski DP, yeni AP arasında örtülü bir mücadele yaşanmaya başlamıştır.⁸⁰

Demirel liderliğindeki AP’nin yönetici kadrosu, siyasi hakların iadesiyle birlikte tasfiye olabilecekleri korkusunu bir başka korkuyu salarak bastırmaya çalışmıştır. Ordu içi cunta faaliyetlerinin yeniden müdahale girişimleri etrafında döndüğü, ekonomik ferahlanmanın başladığı bir dönemde cunta heveslilerine yeni bir ihtilâl için fırsat verilmemesi gerektiği tezi işlenmekteydi.⁸¹

Bununla birlikte Fransa’dan bütün dünyaya yayılan öğrenci olayları 1968 yılında Türkiye’ye de sıçramıştır. Demirel hükümetinin, ülke içinde yaşanan şiddet olaylarını

⁷⁸ Yıldız, a.g.e. s.49

⁷⁹ Hale, a.g.e., s.157

⁸⁰ Sunay, a.g.e. , s.122

⁸¹ a.g.e. , s.123

engelleyecek düzenlemeleri almaması sonucunda ülkenin kardeş kavgasına sürüklenmesiyle ordu 12 Mart 1971 tarihinde bir muhtıra vermiştir.

12 Mart Muhtırası ile Demirel Hükümeti'nin, tırmanmakta olan toplumsal şiddet eylemleri ile ekonomik ve sosyal adaletsizliği beraberinde getiren bir iktidar yürüttüğüne dikkat çekilerek, bu hükümetin Atatürk tarafından ortaya konulan muasır medeniyet düzeyini yakalama hedefine ulaşmak için yetersiz kaldığına işaret edilmektedir. Dolayısıyla, ordu verdiği muhtıra ile hükümete olan güvensizliğini açıkça ortaya koymuştur.⁸²

1960 sonrası gelen rejim; temel hak ve özgürlükler, sosyal haklar ve en önemlisi işçi hakları gibi birtakım anayasal haklar getirmiştir. Özellikle, işçi sınıfına tanınan haklar o dönem için sanayi burjuvazisi açısından herhangi bir tehlike arz etmemekteydi. Ancak 60'dan sonra gerek işçi sınıfında gerekse öğrenci gençliğinde meydana gelen hareketlenme bağlamında bu haklar kısa süre sonra sanayi burjuvazisinin çıkarlarına aykırı bir nitelik kazanmıştır. Dolayısıyla, 1960 sonrası gelen siyasal rejim, kısa süre içinde, sanayi burjuvazisinin çıkarlarını tehdit etmeye başlamıştır.⁸³

1960'ların aksine 1970'li yılların önemli bir bölümünde, Türkiye kapitalizmi, elverişli dünya koşullarının yarattığı olumlu ortamda, devlet desteğini de arkasına alarak hızlı bir genişleme göstermiştir. Bu genişlemeyle birlikte, sınai sermaye birikimiyle gelişen ve büyüyen işçi sınıfı kitlesel olarak sendikal ve siyasal mücadeleye girmiştir. Bu dönemde, grevlerin hızla yükseldiği ve başka şekillerde ortaya çıkan işçi eylemleri, işçi yürüyüşleri ve gösterileri, sosyalist düşüncenin işçi sınıfı içinde kabul görmeye başlaması gibi işçi sınıfı içinde giderek artan bir hareketlilik söz konusudur. Buna ek olarak işçi sınıfı DİSK, 60'lı yılların TİP'i ve 70'li yılların çeşitli örgütleri aracılığıyla burjuvaziden bağımsızlaşmayı amaçlayan güçlü adımlar atmıştır. Daha da önemlisi, bu dönemde işçi sınıfının mücadeleciliği sermaye birikiminin önünde giderek büyüyen bir engel teşkil etmeye başlamıştır. Sayısı çoğalan ve militanlık düzeyi yükselen grevler,

⁸² Özçelik, a.g.e. , s.69

⁸³ Savran, a.g.e., s.147

toplu sözleşmelerde sürekli olarak yeni taleplerin gündeme gelmesi ve Türk-İş'ten farklı olarak uzlaşmaz bir şekilde mücadeleye giren DİSK'in etkisi, sermayeyi gerek ücretler gerekse haklar konusunda işçi sınıfına önemli ödünler vermek zorunda bırakmıştır. Artan ücretler ve işçi hakları burjuvazi için artık taşınamaz bir yük haline gelmiştir. Bir yandan yüksek ücretler Türk sermayesinin uluslararası pazarda rekabet gücünü zayıflatırken, öte yandan işçi sınıfının militanca hareketliliği yabancı sermayenin Türkiye'ye yatırımı konusunda caydırıcı bir rol oynamaktaydı. Dolayısıyla, bütün bu etkenler sermaye birikiminin önünde artan diğer olumsuz etkenleri de derinleştirerek Türkiye kapitalizminin önce 1970-71'de hafif atlatılan bir bunalımla karşılaşmasına daha sonra da 1977'den itibaren derin bir bunalımın bataklığına saplanmasına önemli katkıda bulunmuştur.⁸⁴

Ayrıca, orduya Milli Güvenlik Kurulu ile tanınan yetki alanının genişletilmesi ve toplumsal çatışma ortamının artması da askeri müdahalenin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Özellikle 1961 Anayasası'nın benimsediği özgürlükçü yaklaşım, Türk toplumsal hayatına dinamizm kazandırmış ve bu dönemde TBMM'ye ilk kez sosyalist bir parti olan Türkiye İşçi Partisi (TİP) girmiştir. 12 Mart Muhtırası'nın verilmesine giden yol büyük ölçüde, Adalet Partisi Hükümeti yıllarında TİP ile dinamizm kazanan devrimci sol ile ülkücü sağ kesimin kampaşarak toplumsal barışı tehdit edecek nitelikte çatışma haline girmesinin önlenememesi ile açılmıştır. Söz konusu toplumsal huzursuzluklara, farklı ideolojik görüşleri benimsemiş kesimlerin Adalet Partisi'ni bir sığınak olarak görmesi ve 1960'ların sonlarına gelindiğinde, AP'nin iktidar gücünü bunlar içerisinde “aşırı sağ” görüştekileri “devrimci sol”a karşı desteklemek için kullanmasının neden olduğunu ileri sürenler vardır.⁸⁵ Bu bağlamda, Tanel Demirel, daha sonra 1970'li yıllarda Milli Selamet Partisi'ni kuracak olan Nur Cemaati üyeleri, radikal milliyetçi kesim ve Türk-İslam sentezine yakın görüştekileri 1960'lı yıllarda AP içerisinde yer alan gruplar arasında saymaktadır.⁸⁶

⁸⁴ a.g.e., s.142-147

⁸⁵ Özçelik, a.g.e., s.34-35

⁸⁶ Demirel, a.g.e., s.67

12 Mart 1971 tarihinde ordu hükümete vermiş olduğu bir muhtırada anarşik düzeni giderecek ve anayasal reformları Atatürkçü görüşle ele alacak bir hükümetin demokratik düzen içinde kurulması gerektiğinin zorunlu olduğunu belirterek, bunun gerçekleşmemesi halinde “kanunlarının kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlı” olduğunu vurgulamıştır. Başbakan Demirel ise muhtıranın anayasa ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmadığı, ancak bu durum karşısında yapılabilecek bir şey olmadığını söyleyerek istifa etmiştir.⁸⁷

12 Mart 1971 darbesine giden süreçte, içlerinde 27 Mayıs Darbesini gerçekleştiren Millî Birlik Komitesi'nin gerçek lideri Emekli Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun da bulunduğu ve Doğan Avcıoğlu tarafından çıkarılan Devrim gazetesi etrafında toplananların oluşturduğu "Milli Demokratik Devrimciler", o dönemin siyasi partilerinin demokrasi anlayışının bir aldatmaca olduğunu ileri sürmekte ve ulusçu-devrimci yöntem olarak ifade ettikleri ilkeler doğrultusunda parlamento dışı muhalefeti savunmaktaydılar.Devrim gazetesinin genel yayın yönetmeni Hasan Cemal daha sonraları anılarını yazdığı “Cumhuriyet'i Çok Sevmiştim” adlı kitabında o zamanki amaçlarının "ulusalcı" subayları yanlarına çekerek onlarla birlikte "Milli Demokratik Devrim"⁸⁸ darbesini gerçekleştirmek olduğunu anlatmıştır.⁸⁹

Nitekim 9 Mart 1971 tarihinde planlanan darbe, darbecilerin arasına sızan ve Milli İstihbarat Teşkilatı mensubu olan Mahir Kaynak ve Mehmet Eymür'ün Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve 1. Ordu Komutanı Faik Türün'e söz konusu cuntanın darbe hazırlığı içinde olduğunu haber vermesiyle darbe akamete uğratılmış ve

⁸⁷ Mehmet Ali Birand, Can Dündar ve Bülent Çaplı, **12 Mart: İhtilalin Peңçesinde Demokrasi**, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2008, s. 220

⁸⁸ Milli Demokratik Devrim, anarşist nitelikte hareketlerle sol cuntaya yer veren ve Asker,sivil, aydın zümreyle birlikte iktidarı ele geçirmek fikrinden kaynaklanıyordu. Bkz. Mahmut İhsan Özgen, **TKP ve Organize Gençlik Hareketleri**, İstanbul: 14 Mayıs Yayınları, 1982, s.276.

⁸⁹ Mehmet Barlas,**Komuta Kademesinin Belgeden Haberi Olmasa Bari**, http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/barlas/2009/10/29/komuta_kademesinin_belgeden_haberi_olmasa_bari, (Erişim Tarihi: 20.02.2017)

darbeye adı karışan Orgeneral rütbesinden daha kıdemsiz olan askerler re'sen emekliye sevk edilmişlerdir.⁹⁰

Muhtıranın hedeflerine ulaşması için Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay daha önce Ankara Üniversitesi'nde kamu hukuku profesörü olarak çalışmış ve sonra CHP'den milletvekili seçilerek siyasete girmiş olan Nihat Erim'i hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Erim hükümeti 5 AP'li, 3 CHP'li, 1 Milli Birlik Grubu üyesi ve 14 teknokrat ile kurulmuştur. Fakat, arkasında güçlü bir meclis çoğunluğu bulamayan Erim Hükümeti 17 Nisan 1972'de istifa etmiş ve Güven Partisi'nden milletvekili olarak mecliste bulunan Ferit Melen, yeni bir hükümet kurmak için görevlendirilmiştir. Melen Hükümeti'nin de ömrü kısa sürmüş ve bir yıl kadar görevde kalmıştır. 14 Ekim 1973 yılına kadar devam eden bu güdümlü demokrasi döneminde Anayasa üzerinde, özgürlükleri önemli ölçüde daraltacak düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca, bu dönemde meclis, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecine girmiş ve ordu Cumhurbaşkanı olarak Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler'i önermiştir. Ancak, Demirel Hükümeti ordu ile yaptığı pazarlıklar neticesinde Emekli Oramiral Fahri Korutürk'ü desteklemiş ve AP, CHP ve CGP'nin aday gösterdiği Fahri Korutürk 6 Nisan 1973'te, 15.turda 365 oyu alarak 6.Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ordunun fiili baskısı altında geçen 1971- 1973 yılları arasındaki dönem, devlet yapısı içinde ordunun özerkliğini arttıran anayasal değişikliklerin uygulamaya geçirildiği bir dönem olmuştur. Bu çerçevede, MGK'nın yetkisinde değişiklik yapılarak Bakanlar Kurulu'na görüşlerini "bildirir" ifadesi "tavsiye eder" kelimesiyle değiştirilmiş ve "yardımcılık etmek üzere" ifadesi anayasadan çıkarılmıştır. Ayrıca, bu dönemde sivil ve asker hakimlerin bir arada görev yaptığı Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) kurulmuş, Silahlı Kuvvetlerin Sayıştay denetiminden muaf tutulması sağlanmış, askeri personeli ilgilendiren idari eylemlere ilişkin davalar sivil yargının görev alanından çıkarılmış ve bu görev yeni kurulan Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'ne verilmiştir. 1971-1973 arası dönemde gerçekleştirilen bütün bu düzenlemeler ordunun devlet yapısı içindeki rolünü arttırmayı amaçlamaktadır.⁹¹

⁹⁰ Cengiz Sunay, **Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri**, Ankara: Orion Kitabevi, 2010, s.165-167.

⁹¹ Ergun Özbudun, **Çağdaş Türk Politikası**, 2.b., İstanbul: Doğan Kitabevi Yayınları, 2007, s.102-103.

12 Mart Muhtırası'nı sivil-asker ilişkileri tipolojisinde, ordunun siyasal iktidarı ele geçirmeden hükümet kararları üzerinde veto yetkisini kullanmasına işaret eden “vesayet (veto) rejimleri” modeli ile sınıflandırmak mümkündür. Bu bağlamda, 27 Mayıs 1960 ve daha sonra irdelenecek olan 12 Eylül 1980 deneyimlerinden farklı olarak, ordu 12 Mart 1971’de darbe (ihtilal) yapmamış, “hakemlik işlevi”ni görerek “muhtıra” (uyarı) vermiştir.⁹²

1.2.5 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi

12 Mart 1971 Muhtırası ile Türkiye’de 1973 yılına kadar sürecek olan bir “ara dönem” başlamış ve bu süreç içerisinde, partiler üstü nitelikte dört hükümet kurulmuştur. Bunların ilk ikisi CHP milletvekilliğinden istifa eden Nihat Erim, diğerleri ise Ferit Melen ve Naim Talu başkanlığında kurulmuş olup, esasen askeri muhtıranın halk nezdinde meşrulaştırılması amacını taşımıştır.⁹³ Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın görev süresi dolmuş ve yerine emekli Oramiral Fahri Korutürk Cumhurbaşkanı olmuştur.

1973 ile 1980 arası Türkiye’de kurulan hükümetlere bakıldığında, hükümetlerin koalisyon hükümeti şeklinde kurulduğu görülmektedir. Bu yıllarda iki büyük parti olan AP ve CHP’nin gerek ideolojik gerekse de liderlerin zıt görüşleri sebebiyle zayıf koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Bununla birlikte kurulan bu koalisyonlara siyasi İslam politikasını benimsemiş MSP (Milli Selamet Partisi) ve milliyetçi politikaları benimsemiş MHP gibi radikal partilerin de katılımıyla siyasi sistem işlemez duruma gelmiştir.

1973 seçimlerinde Bülent Ecevit liderliğindeki CHP seçimlerden galip olarak çıkmasına rağmen tek başına hükümeti kuramaması sebebiyle, Necmettin Erbakan liderliğindeki MSP ile koalisyon kurmuş, ancak bu koalisyon bir yıl sürmeden sona

⁹² Özçelik, a.g.e., s.69

⁹³ a.g.e., s.71

ermiştir. Hükümetin istifası sonrası AP liderliğinde MSP, CGP (Cumhuriyetçi Güven Partisi) ve MHP'nin bulunduğu Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştur.

1973 seçimleri sonucu, baskıya yönelik siyasal uygulamalar karşısında bir cevap niteliği taşıyordu. Seçmen, “Muhtıra” sonrası dönemin ezmek ve yok etmek istediği sol görüşleri savunan bir partiyi, bütün ötekilerden daha çok desteklemiştir. Temel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi, bu arada özellikle ekonomik ve toplumsal hak ve özgürlüklerin ön plana çıkarılması, halkın genel eğilimi olarak görülüyordu. Seçmen, ulusal gelirin, çeşitli grup ve sınıflar arasında daha adil dağıtımını amaçlayan bir tutum içindeydi. 12 Mart Muhtırasından sonra, düzenin 1973'teki serbest ve adil seçimlerle çok kısa bir dönem içinde sivilleşmesi ve askerlerin seçim sonrasında da bütünüyle siyaset dışında kalması siyasal bakımdan yeni bir devrenin başladığının bir başka göstergesi olarak kabul edilmekteydi.⁹⁴

Ülkedeki sokak eylemlerinin artışı ve genel itibariyle aşırı sağ ve sol tandanslı grupların karşılıklı mitinglerine sahne olan 1977 yılının Haziran ayında yapılan erken seçimlerde TBMM'deki sandalye sayısını 213'e çıkaran CHP, parlamentoda mutlak çoğunluğu (226 sandalye) elde etmeye yaklaşmışsa da tek başına hükümet kurmasını sağlayacak milletvekili sayısını elde edememiş ve Milliyetçi Cephe hükümetlerinin ikincisi kurulmuştur.⁹⁵ Ancak bu koalisyon beş ay sonra düşürülmüştür.

1977 yılında yaşanan çeşitli olaylar, o zamanlar bir darbenin hazırlandığı söylentilerini de beraberinde getirmiştir. Özellikle Kara Kuvvetleri Komutanı'nın emekliye ayrılmasından sonra, yerine kimin geçeceği konusu; Cumhurbaşkanı, siyasal iktidar ve Silahlı Kuvvetler arasında bir takım sıkıntılara yol açmış; Hükümetin Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na yapacağı atamaya ilişkin kararnameyi imzalamak için, Cumhuriyet tarihinde ilk defa olarak bir Cumhurbaşkanı 30 Ağustos törenlerine Ankara yerine İstanbul'da katılmıştır. Silahlı Kuvvetler'deki askeri kıdem esasına göre önde olan Org. Adnan Ersöz yerine, Org. Ali Fethi Esener'i atamak isteyen siyasal iktidar, bu tutumu ile o dönemde soruna yol açmıştır. Sonuçta, Cumhurbaşkanı ve siyasal

⁹⁴ Emre Kongar, **Türkiyenin Toplumsal Yapısı**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998, s. 182

⁹⁵ Özçelik, **a.g.e.**, s. 72

iktidardan hiçbirinin isteği olmamış, askeri kıdem yönünden kendisinin önünde bulunan diğer orgenerallerin istifa etmeleri veya emekli olmaları nedeniyle, Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na Org. Kenan Evren atanmış ve böylece Silahlı Kuvvetler içindeki hiyerarşi de ihlal edilmemiştir.⁹⁶

Sonuç olarak 1974 yılında 1980 darbesine kadar geçen süre içinde hükümet krizleri süregelen hal almış ve geçen altı yılda yedi hükümet kurulmuştur.

Demir'in (2010) belirttiğine göre, "12 Mart sonrası, çeşitli hükümetler kurulmuş, güçsüz ve desteksiz bu hükümetler, muhtıra ile görevden uzaklaşmasına rağmen parlamentoda çoğunluğa sahip Demirel'in müdahaleleriyle yıkılmıştır. Hükümetlerin destek almamasının bir nedeni de CHP'deki yönetim değişiklikleri sonrası, Bülent Ecevit'in genel başkan olması ve askeri denetimde kurulan hükümetlere destek vermemesidir."⁹⁷

Bu dönem içinde ülkede sadece hükümet krizleri değil, aynı zamanda toplum içinde de kutuplaşma yaşanıyordu. İşçi ve meslek örgütleri, sivil bürokrasi ve polis teşkilatında dahi kutuplaşma yaşanmış, bilhassa Milliyetçi Cephe Hükümeti döneminde aşırı sağ ve sol gruplar arasındaki tartışma sokağa taşmış, şiddet olayları artmaya başlamıştır. Ecevit'in kurduğu hükümet döneminde ise ülkede ideolojik kamplaşmaların getirdiği şiddet eylemleri artarak devam etmiştir. Kahramanmaraş, Çorum, Malatya ve Sivas gibi illerde ise ölümle sonuçlanan olaylar meydana gelmiştir. Bu olaylar sadece sağ-sol çatışmasından kaynaklanmamış, alevi-sünni mezhep ayrımları da çatışmalarda etkili olmuştur. Olayların ardından 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Ekonomik çökme de bu dönemde ciddi boyutlara ulaşmış, enflasyon yüzde 80 gibi çok yüksek bir seviyeyi asarken temel ihtiyaç maddelerinin temininde büyük sorunlar yaşanmıştır. Sonuç olarak, 1978- 1980 arasında Türkiye'de devlet iktidarı sağ ve sol grupların yarattığı terör ve şiddet olayları nedeniyle yok olmanın eşiğine gelmiştir.⁹⁸ Sağ-sol ve

⁹⁶ Öztürk, a.g.e. , s.84

⁹⁷ Anıl Demir, "28 Şubat'tan, 27 Nisan'a Ordu-Siyaset İlişkisi: Hürriyet Gazetesi İncelemesi" , (T.C. MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010, s. 26

⁹⁸ Yıldız, a.g.e., s.52

mezhepsel çatışmalar dışında ortaya çıkan bir diğer sorun da Kürt milliyetçiliği ve özellikle ordunun endişe ettiği Siyasal İslam tehdididir.

Tarihinin en çalkantılı ve istikrarsız dönemlerinden birini geçiren Türkiye’de halk bir yandan siyasi terör ve toplumsal anarşinin bıkkınlığını yaşarken, diğer yandan en az onun kadar önemli olan büyük ekonomik zorluklarla karşılaşmaktadır.⁹⁹ Eski birikim tarzının deyim yerindeyse can damarları tıkanmıştır. Türkiye kapitalizminin yeniden gelişebilmesi için bu tıkanıklığın giderilmesi gerekmektedir. Bu dönemde, yeni atılımın önündeki en büyük engel ise işçi sınıfının mücadeleciliği olarak görülmektedir. 12 Mart deneyimi, 1960 sonrası siyasi rejim üzerinde gerçekleştirilen kısmi değişikliklerin yeterli olmadığını, sistemin bir bütün olarak ortadan kaldırılması gerektiğini göstermiştir. Dolayısıyla 12 Eylül, Türkiye’de sınıf mücadelesi sebebiyle, sermaye birikiminin geldiği nokta itibariyle bu engelleri aşmak için, sermayenin yaptığı atılımın birer ürünüdür.

12 Eylül’ü hazırlayan en önemli koşullardan birisi de işçi sınıfı hareketinin 1960’lı yılların ortalarından itibaren gösterdiği yükselmenin 1977-78 yıllarına gelindiğinde durmuş olmasıdır. İşçi sınıfının çok parçalı siyasi örgüt yapısı, daha da önemlisi sosyalist hareketlerin birleşerek tek bir cephede mücadele vermek için herhangi bir adım atmamış olmamaları hareketin yenilgisi için uygun bir ortam oluşturmuştur.¹⁰⁰

27 Aralık 1979 tarihinde Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’e, altında kuvvet komutanlarının da imzası bulunan bir “uyarı mektubu” vermiştir. Bu mektubun Cumhurbaşkanına muhatap ön yazısında, Evren şu ifadelere yer vermiştir:

⁹⁹ Seyfi Öngider, **Son Klasik Darbe**, İstanbul: Aykırı Yayıncılık, 2005, s. 83

¹⁰⁰ Savran, **a.g.e.**, s.151-153

“ Sayın Cumhurbaşkanım,

Ülkemizin içinde bulunduğu ortamda Devletimizin bekası, milli birliğin sağlanması, halkın mal ve can güvenliğinin temini için; anarşi, terör ve bölücülüğe karşı parlamenter demokratik rejim içerisinde anayasal kuruluşların ve özellikle siyasi partilerin, Atatürkçü milli bir görüşle müştereken tedbirler ve çareler aramaları kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Milli Güvenlik Kurulunun muhtelif toplantılarında bu konuda alınan kararların muhalefete mensup siyasi partilerin kısır tutum ve davranışları yüzünden olumlu sonuçlara götürülemediği yüksek malumlarıdır...¹⁰¹

Bir bakıma askeri müdahalenin de habercisi sayılabilecek yazıda da belirtildiği gibi, Genelkurmay Başkanı Evren, siyasi rejimin anarşi ve terör tehdidi altında olduğunu belirterek, toplumsal barışın sağlanması için anayasal düzen içinde, kurumların ortaklaşa gayret içinde olmasının gerektiğini vurgulamıştır.

Artan anarşi ve terör eylemlerine ek olarak Meclisin 6 Nisan 1980 tarihinde Cumhurbaşkanı Korutürk'ün görev süresinin dolmasıyla, 115 tur oylama ile yeni Cumhurbaşkanını seçememesi, yeni bir siyasi krizi oluşturmuştur.

Sonuç olarak, 1978- 1980 arasında Türkiye’de devlet iktidarı sağ ve sol grupların yarattığı terör ve şiddet olayları nedeniyle yok olmanın eşiğine gelmiştir. Birçok defa hükümetleri terör olaylarının önlenmesi konusunda gerekli önlemleri almaya çağıran ordunun 12 Eylül 1980 darbesini gerçekleştirmesindeki en önemli neden terörizmin ülkeyi kanlı bir iç savaşa götüreceği, kardeş kavgasının da sonuçta devletin çöküşünü ve ülkenin parçalanmasına yol açacağı endişeleridir.¹⁰²

12 Eylül’ü gerçekleştirenler, 27 Mayıs’ın Milli Birlik Komitesi’ne benzer bir yapılanmayla ülke yönetimini Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in başkanlığında, beş generalden oluşan Milli Güvenlik Konseyi’nde (MGK) topladılar.¹⁰³

¹⁰¹ Emre Kongar, **21.Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998, s.188

¹⁰² Anadolu Ajansı, **Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi**, Ankara, 2004, s. 288- 307.

¹⁰³ Demir, **a.g.e.** , s.30

MGK, ilk olarak TBMM'yi, hükümeti, belediye ve il genel meclislerini feshetmiş, siyasal partileri kapatmış ve belediye başkanlarını görevden almıştır. Konsey, yeni yasama organı faaliyete geçene ve hükümet kurulana kadar yasama ve yürütmeyi kendinde toplamıştır.

Yeni anayasa için 29 Haziran 1981'de MGK ve Danışma Meclisinden oluşan Kurucu Meclis oluşturulmuş ve oluşturulan anayasa metni, Danışma Meclisi ve sonrasında MGK tarafından düzeltildikten sonra 1982 yılında referanduma sunulmuş ve %91.4 evet oyu ile kabul edilmiştir.

Devleti parçalanmaya götüren sürecin ardından gerçekleşen 12 Eylül darbesinin getirmiş olduğu yeni Anayasada bu sefer hiçbir sınır tanınmamıştır. 1961 yılında oluşturulan liberal anayasanın tersine 1982 Anayasası, Fransa'nın 1958 De Gaulle anayasasını temel alan otoriter bir anayasa niteliğinde oluşturulmuştur. Bu çerçevede; siyasi partiler kapatılmış, ülkeyi kaosa sürüklemekle suçlanan eski politikacıların büyük bölümüne siyaset yasağı getirilmiş, sendikal hareketler ezilmiş, üniversiteler temizlenmiş ve merkezleştirilmiş ve ayrıca basın özgürlüğünü kısıtlayıcı düzenlemeler yapılmıştır.¹⁰⁴

1983 yılında genel seçimleri ile MGK'nın, Milli Güvenlik Konseyi'nin ve Cumhurbaşkanı seçilen Kenan Evren'in yetkileri artırılmış ve bu şekilde ordunun siyasette etkin rolü devam etmiştir.

1980 darbesinden sonra Türkiye, ANAP'la tanışmış, Turgut Özal liderliğindeki ANAP 1983'te yapılan seçimlerde oyların büyük çoğunluğunu alarak uzun yıllar sonra Türkiye'de tek parti hükümetini kurmuştur.

¹⁰⁴ Feroz Ahmad, **Modern...**, a.g.e., s. 23

İktidarının ilk dört yılında Başbakan Turgut Özal ordu ile uyumlu ilişkiler kurmaya özen göstermiş, özellikle de Cumhurbaşkanı Evren ile ulusal güvenlik konularında sorun yaşamamaya çalışmıştır.¹⁰⁵

1987 yılındaki genel seçimlerde Başbakan Özal'ın partisi ANAP, oylarının yüzde 45'ten 36'ya düşmesine rağmen, tek başına iktidar olmayı sürdürmeyi başarmıştır. Özal bu dönemde, ordunun 12 Eylül darbesi ile getirmiş olduğu düzenin temel özelliklerini ortadan kaldırmayı amaçlayan reformları uygulamaya koymuştur. Örneğin, 12 Eylül Yönetiminin yasakladığı toplu sözleşme, gösteri, dernek kurma ve toplu dilekçe gibi haklar yeniden sağlanmıştır. Ayrıca, işçi örgütlerinin büyük çoğunluğunun faaliyetlerine yeniden başlamasına izin verilmiş, yeni siyasi partilerin kurulmasını engelleyen kısıtlamalar kaldırılmış ve siyasilerin parti değiştirmesinin önü açılmıştır.

Diğer taraftan, darbeyi gerçekleştiren beş generalden oluşan ve TBMM tarafından çıkarılan yasaları veto etme yetkisini elinde tutan Milli Güvenlik Konseyi'nin görevi de Anayasa'da belirlen takvim doğrultusunda Kasım 1989'da sona ermiştir. Bütün bunlar ordunun sivil denetiminin artmasına katkıda bulunmuştur. 1989 yılında ise Evren'in görev süresi sona ermiş ve Özal Cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹⁰⁶

İç tehditler konusunda, Özal kendi siyasetini uygulamaya çalışmış, devletin yürüttüğü Kürt politikasında ordu tarafından hoş karşılanmayan politikalar uygulamıştır.

1.2.6 28 Şubat 1997 Post modern Müdahale

Nisan 1993'te Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümünden sonra Başbakan Süleyman Demirel, Mayıs 1993'te Cumhurbaşkanı seçilmiş, Doğru Yol Partisi (DYP) Genel Başkanı olarak Tansu Çiller seçilmiş ve Başbakan olarak atanmıştır.

¹⁰⁵ Yıldız, a.g.e., s.55-56

¹⁰⁶ a.g.e., s.57

Fakat, Çiller'in siyasette tecrübesiz olması sebebiyle, parti içi muhalefete karşı meşruiyetini sağlamak amacıyla iç tehdit ile alakalı her konuda, ordu ile işbirliğinde bulunmuş, Kürt sorunu gibi ülke ve rejimin bütünlüğünü tehdit eden konuların çözümü için orduyu yetkili kılmış ve iç sorunlarla ilgili politikalar tamamen ordunun tekeline bırakılmıştır. Bu çerçevede; her on günde bir toplanan, asker ağırlıklı Güvenlik Kurulu oluşturulmuş ve Genelkurmay Başkanlığı ile koordinasyonu sağlamak için Çiller bir generali kendine danışmanı olarak atamıştır. Ayrıca, emeklilik yaşı gelen Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş'in görev süresi kendisinden gelen istek nedeniyle bir yıl uzatılmıştır. Ancak bu istek, Cumhurbaşkanı Demirel engeline takılmıştır.¹⁰⁷

Çiller döneminde, Özal döneminde ordu üzerinde artan sivil denetimin tam tersi bir durum yaşanmış, ordunun siyaset üzerindeki etkisi oldukça artmıştır. Siyasal İslam Özal döneminde önemli derecede gelişim gösterirken, bu kesimi temsil eden siyasi parti olan Refah Partisi (RP) gücünü yavaş yavaş arttırmaya başlamıştır. 1994 yılına gelindiğinde ise yapılan yerel seçimlerde RP'li Recep Tayyip Erdoğan İstanbul ve Melih Gökçek ise Ankara büyükşehir belediye başkanlıklarını kazanmışlardır. Yerel seçimlerden bir yıl sonra yapılan genel seçimlerde ise RP, ANAP (yüzde 19.65 oy ve 132 milletvekili) ve DYP'yi (yüzde 19.18 oy ve 135 milletvekili) geride bırakarak, yüzde 21,38 oy elde etmiş ve 158 milletvekili ile seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. Böylece, ilk defa Siyasal İslamı temsil eden bir parti Türkiye'de seçim kazanmıştır.¹⁰⁸

Bayramoğlu'na göre, "Ordu RP'nin iktidara gelmesini başından itibaren istememiştir. Bu nedenle seçimlerin ardından RP ve ANAP arasında yapılan ilk koalisyon görüşmeleri Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı ve Jandarma Genel Komutanı Teoman Koman'ın devreye girmesiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır."¹⁰⁹ Daha sonra kurulan DYP ve ANAP'ın kurduğu azınlık hükümeti üç ay içinde dağılmış,

¹⁰⁷ a.g.e., s.58

¹⁰⁸ Oral Çalışlar ve Tolga Çelik, **İslamcılığın Üç Kolu**, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2006, s. 128

¹⁰⁹ Ali Bayramoğlu, **Asker ve Siyaset: Bir Zümre Bir Parti Türkiye'de Ordu**, der. Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004, s.59

hükümeti kurma görevini alan RP, DYP ile koalisyon kurarak Refahiyol hükümeti kurulmuştur.

Refahiyol hükümetinin kurulmasından sonra meydana gelen olaylar, Türkiye’de rejim sorununu gündeme getirmiş, Başbakan Erbakan liderliğindeki RP’nin, başta laiklik olmak üzere, yürütmüş olduğu iç ve dış politika uygulamaları ve söylemlerinin devletin değerleri ile zıt duruma düştüğü algısıyla, ordu ile RP karşıt duruma düşmüştür.

Ordu Refahiyol hükümeti süresince dış politikada etkili olmuş, Türkiye’nin Yunanistan, Kıbrıs, İran, İsrail ve Kürt sorununa dair politikalarında yoğun bir şekilde askerin varlığı hissedilmiştir.

Erbakan’ın ilk yurtdışı gezilerini İran ve Libya gibi radikal İslam ülkelerine yapması, 28 Şubat sürecini başlatan olaylar olmuştur. Libya gezisinde, Kaddafi’nin Türkiye’yi aşağılayıcı ifadeler kullanması, muhalefet ve basın tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir.

Ocak 1997 tarihinde Erbakan’ın, Başbakanlık resmi konutunda akşam yemeği vermesi 28 Şubat sürecini hızlandırmış, Ankara’nın Sincan ilçesinde düzenlenen Kudüs Gecesi ise 28 Şubat süreci açısından son nokta olmuştur. Kudüs Gecesinde Türkiye’de laik düzenin yıkılması için şeriat propagandası yapıldığı iddiasıyla bir gün sonra harekete geçen ordu, tepkisini göstermek için Sincan sokaklarında tanklarını yürüterek gövde gösterisi yapmıştır.

28 Şubat MGK toplantısında, askeri kanat tarafından laik, demokratik rejim için öncelikli tehdit haline geldiği savunulan irtica tehlikesi karşısında alınması gereken tedbirler, hükümete “yaptırım” sözcüğünü de içeren bir “tavsiyeler paketi” olarak sunulmuştur.¹¹⁰

¹¹⁰ Erkan Yüksel, “28 Şubat Sürecinde Medya, MGK ve Siyaset Bağlantısı”, **Anadolu Üniversitesi Yayınları**, No: 1551, Eskişehir, 2004, s.151

Ordunun doğrudan bir müdahale yerine bu tarzda bir uygulamaya gitmesinin sebebi, MGK'nın 1982 Anayasası ile kazandığı hükümet işlerini düzenleme yetkisidir.

20 maddeden oluşan bu kararlarda; laik düzenin korunması için Devrim Kanunları'nın uygulanması, eğitim politikalarında yeniden Tevhid-i Tedrisat Kanunu ruhuna uygun bir çizgiye gelinmesi, temel eğitimin 8 yıla çıkarılması, ihtiyaç fazlası olan imam hatip okullarının meslek liselerine dönüştürülmesi, dinci grupların kontrolündeki Kuran kurslarının kapatılarak Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda düzenlenmesi, bürokraside kökten dinci kadrolaşmaya son verilmesi, İran'ın Türkiye'nin laik rejimini istikrarsızlaştırmayı hedefleyen çabalarının takibe alınması, tarikatların finans kuruluşları ve vakıflar aracılığı ile ekonomik güç haline gelmelerinin önlenmesi, laiklik aleyhtarı yayın yapan TV ve radyo kanallarının verdikleri mesajların dikkatlice izlenmesi ve Milli Görüş Vakfı'nın bazı belediyelere yaptığı usulsüz para transferlerinin durdurulması istenmiştir. ¹¹¹

Başta Kuran kursları ve 8 yıllık eğitim olmak üzere hükümetten irtica tehdidine karşı alınması istenen bu tedbirler, koalisyonun Refah Partisi kanadında büyük tepki çekti. Erbakan hükümete bildirilen listedeki bazı ifadelerin çok sert olduğunu öne sürerek kararları imzalamaya yanaşmadı. Bu dönemde Erbakan'ın "*Ordu ile uyum içindeyiz*" açıklamasına Genelkurmay Genel Sekreteri Tümgeneral Erol Özkasnak'ın verdiği "*Ordu, Atatürk'e inananlarla uyum içindedir*" cevabı hükümetle asker arasındaki gerilimin en açık yansımasıydı. ¹¹²

Erbakan'ın imza direncine hükümet ortağı DYP'den de tepkiler gelmekteydi. "Koalisyonu bozarız" şeklindeki söylentiler sonucu Erbakan MGK toplantısından beş gün sonra kararları imzaladı. Böylece 28 Şubat sürecinde halkoyu ile meşru bir şekilde iktidara gelmiş bir hükümet feshedilmiştir. Ayrıca ordu 28 Şubat müdahalesiyle, daha önce 3 kez fiilen yaptığı müdahalelerden farklı olarak, sonraları "post-modern darbe" olarak nitelendirilecek yeni bir müdahaleyi resmen gerçekleştirmiş oluyordu. ¹¹³

¹¹¹ Yıldız, **a.g.e.**, s.61

¹¹² Demir, **a.g.e.**, s.44

¹¹³ **a.g.e.**, s.44

1.2.7 27 Nisan 2007 E-Muhtırası

Daha önce dört kez doğrudan ya da dolaylı olarak çeşitli askeri müdahalelere maruz kalan Türk demokratik hayatı, son kez 27 Nisan 2007 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sayfasında gece yarısı yayımlanmış olduğu bir bildiri ile askerin sivil demokrasiye olan müdahalesi ile tekrar karşılaşmıştır.

Genelkurmay Başkanlığının yayımladığı e - muhtıra olarak adlandırılan bildiri de "Cumhuriyete sözde değil, özde bağlılık" mesajı verilmiş, 28 Şubat döneminde olduğu gibi, ordunun laikliğin korunmasına yönelik duyduğu endişe için laiklik karşıtlığına bir uyarı verilmiştir. Bu muhtıranın muhatabı ise Refah Partisinden gelen ve kendisini muhafazakar demokrat olarak tanımlayan Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) olmuştur. Zira, Ak Parti de sözcüsü ile basına sunduğu demeçte, bu bildiriye kendisine yönelik olarak kaleme alındığını algıladığını bildirmiştir.

Muhtıranın verilmesinin sebeplerinden biri olan 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimi ise 12 Eylül 1980 darbesine zemin hazırlayan sebeplerden biri olan Cumhurbaşkanlığı seçiminin birçok tur sonrasında bile seçilememesini hatırlatmaktadır. 2007 Cumhurbaşkanlığı seçiminde Ak Parti'nin adayı olan Gül'ün adaylığına karşı olan Genelkurmay Başkanlığı, 27 Nisan 2007'de internet sitesinde yayımladığı muhtıra ile hükümet karşıtı olan görüşlerini beyan etmiştir.

12 Eylül 1980 öncesi dönemini hatırlatan 2007 Cumhurbaşkanlığı seçiminde adaylığını koyan Abdullah Gül, kanunların verdiği bütün şartları taşımasına rağmen, onun adaylığına karşı çıkmıştır. Bu durum hukuki olmakla birlikte, Gül'ün adaylığına karşı çıkan grup, TBMM'nin meşruiyetini yitirdiği, bu sebeple Cumhurbaşkanının, yeni oluşacak meclis tarafından seçilmesi gerektiğini vurgulamıştır. TBMM tarafından 2/3'lük yeter sayısının olması durumunda Cumhurbaşkanlığı oylamasının yapılabileceği ilkesi göz önüne alınarak, Gül'ün adaylığına muhalif olan partiler çoğunluğun sağlanmaması için seçimlere katılmamış, bu sebeple seçimler yapılmamıştır.

Bu dönemde, dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Ak Parti arasında da çeşitli gerilimler yaşanmıştır. Cumhurbaşkanı başörtüsünün kamusal alana

girmesini istemiyor ve bu durumu laiklik karşıtı bir durum olarak algılıyordu. Asker de bu dönemde yapılan toplantılara, milletvekili eşlerinin başörtülü olmasından dolayı kimi zaman katılmayarak tepkisini dile getiriyordu.

Muhalefet tarafından Cumhurbaşkanlığı seçimi için gerekli olan 2/3 yeter sayısının olması gerektiği hakkında Anayasa Mahkemesine başvuru yapıldığı günün gecesi, Genelkurmay Başkanlığı da internet sayfasında, daha sonraları teknolojik bir sıfatla nitelendirilerek ‘e-muhtıra’ olarak adlandırılan bir bildiri yayınlayarak yaşanan siyasi gerilime dahil olmuştur.

Genelkurmay’dan yapılan açıklama tüm televizyonlarda son dakika haberi olurken ertesi günün gazetelerinde manşetlere taşınmıştır. Ancak, Genelkurmay açıklamasına hükümetin cevabı önceki benzerlerinden farklı olmuştur. Açıklamayı kamuoyuna Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek duyurmuş ve muhtıra niteliği taşıyan askeri bir uyarı karşısında ilk kez siyasi bir iktidar tavrı olarak, yapılanın yanlış olduğunu tüm Türkiye’ye açıklamıştır.

Hükümetin karşı bildirisinde, Başbakanlığa bağlı bir kurum olan Genelkurmay’ın, hükümete karşı bir ifade kullanmasının, demokratik bir hukuk devletinde düşünülmemeyeceği, Genelkurmay’ın hükümetin emrinde olduğu, Genelkurmay Başkanı’nın da, Başbakan’a karşı sorumlu olduğunun altı çiziliyor ve “Açıklamada hükümetle ilişkiler bakımından son derece yanlış ifadelerin yer alması son derece üzücüdür” deniyordu.¹¹⁴

Daha önceki askeri darbelerde her şeyden önce ülkede büyük siyasi krizlerin olması ve bu krizlerin demokratik çözüm yolları ile çözüme kavuşturulamamış olması durumu hakimdi. Diğer taraftan ülke içerisinde artan aşayış ve terör olayları sonucunda halkın bir kurtarıcıyı bekler hale geldikleri gözlemlenmiştir. İşte bu durumlarda asker sırf demokrasiyi kurtarmak adına yönetime şu veya bu şekilde el koymuştu. Ama

¹¹⁴ a.g.e., s.136.

2007’de durum farklıydı. Bütün dayatmalara rağmen siyaset kurumu çözüm yolu bulmaktaydı.¹¹⁵

Cumhurbaşkanlığı seçiminin Anayasa Mahkemesi’nin almış olduğu 367 kararı ile çıkmaza girmesi ve alınan erken seçim kararı sonrasında 22 Temmuz 2007 tarihinde gerçekleştirilen milletvekili genel seçimleri, iktidardaki Ak Parti’nin kesin zaferiyle sonuçlanmıştır.

Seçimin ardından öncelikli konu 11. Cumhurbaşkanının kim olacağıydı. Ak Parti Abdullah Gül’ü tekrar aday gösterdi. 28 Ağustos 2007 tarihinde yapılan üçüncü tur oylamada Ak Parti Hükümetinin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, 339 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti’nin 11. Cumhurbaşkanı seçildi ve 27 Nisan 2007’de başlayan cumhurbaşkanlığı seçim süreci böylece sona erdi.

Ordunun Cumhurbaşkanlığı seçim sürecindeki bu duruşu, kuşkusuz, demokrasiyi ve sivillerin siyasal arenadaki üstünlüğünü zedeler nitelikte olmuştur. Bu anlamda, AB reformlarının içselleştirilmesi ve uygulanmasında bazı sorunlar olduğu aşikârdır. Söz konusu sorunların giderilmesi, AB yolunda gerçekleştirilen anayasal değişikliklerin samimiyetle yapıldığına olan inancın yerleşmesinde zorunlu bir adım olarak algılanmalı ve ordu, bu konuda üzerine düşen sorumluluğun bilincinde olmalıdır. Son kertede, ifade etmek gerekir ki, ancak demokrasi kültürünün içselleştirilerek, söz konusu reform çalışmalarının işlerlik kazanması durumunda, Türkiye, liberal demokratik kuramın öngördüğü, ordunun sivil denetimi altında olduğu bir siyasal rejime kavuşabilecektir.¹¹⁶

¹¹⁵ Abdulvahap Akıncı, “Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-Muhtıra”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.15, S. 2 , 2013, s. 53

¹¹⁶ Özçelik, **a.g.e.**, s.105

2.BÖLÜM

AB'NE ADAYLIK SÜRECİ ÖNCESİ SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNDE SÜREGELEN SORUNLAR VE GERÇEKLEŞTİRİLEN REFORMLAR

Tarihsel arka planı önceki bölümde ayrıntılı bir şekilde incelendiği üzere, Türk ordusu tarih boyunca siyaset üzerinde etkin bir rol oynamıştır. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti döneminde ordu tarafından gerçekleştirilen iki doğrudan (1960 ve 1980) ve iki dolaylı (1971 ve 1997) darbe ile ordu siyasette önemli bir aktör haline gelmiştir. Ayrıca, darbelerden sonra tekrar seçimlerin yapılması ile olağan döneme geçildikten sonra ordu kendisine siyasal yaşamda özerklik sağlayan çıkış garantileri sayesinde siyasetteki etkisini göstermeye devam etmiştir.

Bu bölümde, öncelikle Türkiye’de AB adaylık sürecinin başladığı 1999 yılı öncesinde ordunun siyasette etkin olmasını sağlayan mekanizmalar ele alınacak ve daha sonra AB’nin, Kopenhag kriterleri çerçevesinde Türk ordusunun siyaset üzerinde etkili olmasına yardımcı olan mekanizmaların yapılan anayasal değişiklikler ve uyum paketleri ile nasıl zayıflatıldığı ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

2.1. SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNDE SÜREGELEN SORUNLAR

Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) ve ordunun iç Hizmet Kanunu’nun 35.maddesi ordunun siyaset alanındaki özerkliğinin sağlanması bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca, Genelkurmay Başkanı’nın YÖK’e üye seçme yetkisi de askeri otoriteye tanınmış önemli bir siyasi ayrıcalık olmuştur. Ancak Cumhurbaşkanlığı

makamı, Savunma Bakanlığı'nın statüsü ve MGK ordunun Türk siyaseti üzerinde etkili olmasına yardımcı olan en önemli kurumsal mekanizmalardandır.¹¹⁷

2.1.1.Cumhurbaşkanlığı Makamı

Çok partili siyasi yaşamda siyasilere güveni kalmayan ordu, darbeler sonrasında siyasetteki gücünü korumak amacıyla cumhurbaşkanlığı makamını kullanmıştır. Ordu, cumhurbaşkanının darbeyi gerçekleştiren kendi liderleri arasından seçilmesini sağlayarak bu makamın kendi görüşlerini yansıtan bir sistem içinde rejimi denetleyebilecek önemli bir kurum olmasına çalışmıştır. Bu durumun en açık örnekleri, 27 Mayıs 1961 darbesi sonrasında Orgeneral Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi ve 12 Eylül 1980 darbesini gerçekleştiren Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Cumhurbaşkanı seçilmesidir. Demokratik rejimin darbelerle kesilmediği olağan dönemlerde ise kuvvet komutanlarından Cevdet Sunay ve Fahri Korutürk'ün yine cumhurbaşkanı seçilmeleri de ordunun rejimin denetiminde güç kaybı yaşamamasını sağlamaya yöneliktir.¹¹⁸

Ancak, 1982 Anayasası sonrası ilk cumhurbaşkanı seçilen ve 1980 askeri darbesinin lideri olan Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı döneminin ardından tüm cumhurbaşkanları siviller arasından seçilmiş ve böylece ordu kendine bir kontrol mekanizması olarak kullandığı cumhurbaşkanlığı kurumundan beklediği gibi yararlanamamıştır. Bu sivil cumhurbaşkanları arasında Turgut Özal'ı bir kenara ayırırsak Süleyman Demirel ve Ahmet Necdet Sezer'in ordu ile paralel düşünceleri dolayısıyla TSK'nın pek güç kaybı yaşamadığını söyleyebiliriz. Özal iç tehditleri şahsen ele alarak ordu üzerinde sivil kontrolü kurmaya çalışmış ancak, ordunun kurmuş olduğu sistemi de tehdit etmemiştir. Öte yandan 2007 yılında Milli Görüş Hareketi (MGH) 'den gelen Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle ordu, siyaset üzerinde etkili olmasını sağlayan araçlarından Cumhurbaşkanlığı makamını tamamen yitirmiştir. Hatta tüm cumhurbaşkanlarının ordudan seçileceği düşüncesiyle

¹¹⁷ Bu sınıflandırma Ümit Cizre-Sakallıoğlu tarafından yapılmıştır. Cizre-Sakallıoğlu, **a.g.e.**, s.157-160

¹¹⁸ Seydi Çelik, **Osmanlıdan Günümüze Asker ve Devlet: Askeri Bürokrasinin Sistem içindeki Yeri**, İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2007, s.170.

güçlendirilmiş olan bu makam ordu ile aynı görüşten olmayan bir siyasetçinin eline geçmesi sebebiyle ordunun gücünün azalmasına bile hizmet etmeye başlamıştır.¹¹⁹

2.1.2. Milli Savunma Bakanlığı'nın Statüsü

1961 Anayasası sivil-asker ilişkileri açısından önemli bir düzenleme getirerek, 1949 yılında Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanan Genelkurmay Başkanlığı'nın tekrar Başbakanlığa bağlanmasını sağlamıştır. 1961 Anayasasıyla getirilen bu düzenlemeyle birlikte askeri güvenlik bürokrasisinin anayasal sistemdeki yeri daha da güçlenmiştir. Bu durum AB ülkelerinin tersine Genelkurmay Başkanı'na bürokratik hiyerarşik düzende siyasi güç sağlayarak devlet protokolünde Genelkurmay Başkanı'nın Milli Savunma Bakanı'nın önünde yer almasına neden olmaktadır. Ayrıca, Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı'nın yetkileri 1970 yılında çıkarılan kanunlarla net bir şekilde belirlenmiştir. Buna göre, Genelkurmay Başkanı askeri bütçenin oluşturulmasında, savunma politikasının belirlenmesinde, gelecekteki silahlanma sisteminin ve silah üretiminin şekillendirilmesinde, istihbarat toplanmasında, tüm atamalarda ve iç güvenlik konusunda yetkili hale getirilerek önemli bir siyasi özerklik elde etmiştir. Bakanlık ise askere çağırma, silah tedariki ve lojistik gereksinimler konularında yetkilendirilerek adeta Genelkurmay Başkanlığı'nın idari bir bürosu haline indirgenmiştir.¹²⁰

2.1.3.TBMM

Milli Savunma Bakanlığının internet sitesinde, milli güvenlik kavramı şu şekilde tanımlanmaktadır: “Devletin anayasal düzeninin, milli varlığın ve bütünlüğünün milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasını ifade

¹¹⁹ a.g.e.,s.154

¹²⁰ Ünsaldı, a.g.e., s.14

eder.”¹²¹ Siyaset alanının tamamını içine alacak şekilde tanımlanan milli güvenliğin nasıl sağlanacağına ilişkin stratejiyi ortaya koyan Milli Güvenlik siyaseti Belgesi(MGSB), MGK’dan çıkan bir karar olarak Bakanlar Kuruluna tavsiye edilmekte, Bakanlar Kurulunda kabul edildikten sonra ise hukuki bir belge olarak Bakanlar Kurulu Kararı niteliğini taşımaktadır. Bu belge, gizli tutulan ve gizlilik dereceli bir devlet belgesi olarak değerlendirilen bir belge olduğu için, TBMM üyelerinin bilgisine sunulmamaktadır.¹²² Uygulanmasından Bakanlar Kurulunun sorumlu olduğu bu belgenin 28 Şubat sürecinde görüldüğü gibi, Türkiye’nin karşı karşıya olduğu temel iç ve dış tehditleri içeren bir belge olarak siyaset alanını belirleyici bir özelliğe sahip olması, belgenin sıradan bir Bakanlar Kurulu Kararı niteliğini taşımanın da ötesinde bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Güvenlik kavramının tartışılması ve buna ilişkin stratejilerin belirlenmesinde, bilhassa MGSB’nin oluşturulmasında ve uygulanmasının denetiminde parlamentonun herhangi bir rolü olduğu söylenemez.

Ayrıca TSK’nın yıllık bütçesine ait inceleme ve yaptığı harcamalara ait denetim TBMM Bütçe Plan Komisyonunun sorumluluğundadır. Ancak yıllar içinde parlamenterler, savunmaya ilişkin konuları Genelkurmay ve hükümete bırakmışlar ve bu konuda hükümet tarafından sunulan bütçe tasarısında kendilerine verilen bilgi ile yetinmişlerdir. Milli Savunma Bakanlığı (MSB) tarafından komisyon üyelerine Askerî konularda teknik anlamda yeterli bilgi verilmediğinden ya da bununla ilgili bir talep de olmadığından, savunma bütçeleri parlamenterlerin önüne bir paket olarak gelmekte ve neredeyse hiçbir değişikliğe uğramadan kolayca onay gören bütçe kalemini oluşturmaktadır.

İç Tüzük gerekçesinde belirtilen görevi¹²³ gereği, Milli Savunma Komisyonu, yalnızca “kanun tasarısı ve tekliflerini” inceleyebilmektedir, bu sebeple ordunun ihtiyaç duyduğu silah, araç-gereç ve mühimmatın temininde herhangi bir etkisi olmamaktadır. Komisyon bu konularda herhangi bir öneride bulunamadığı gibi, aykırı görüşler de ileri sürememektedir. Halbuki birçok demokratik ülkede parlamento silah projelerini incelemek ve onaylayabilmekte iken, TBMM’nin bu konuda yetkisi yoktur.

¹²¹ Bkz. <http://www.mgk.gov.tr/sss.html>, (Erişim Tarihi: 01.03.2016)

¹²² a.g.e.

¹²³ Komisyonun görevi, iç Tüzük gerekçesinde “milli güvenlik, savunma, sivil savunma ve askerlik ile ilgili kanun tasarısı ve tekliflerini incelemek” olarak belirtilmiştir. 5 Mart 1973 tarihli iç Tüzük, 763 Esas Sayılı gerekçe için bkz. TBMM, <http://www.tbmm.gov.tr/ictuzuk/ictuzuk.htm>, (Erişim Tarihi: 15.04.2017)

Öte yandan TSK'nın üst düzey yöneticilerinin ya da istihbarat örgütlerinin başkanlarının atanmasında parlamento bir yetkiye sahip değildir. Aynı şekilde, Savunma Komisyonu askeri bürokraside eğitim olanakları, çalışma ve eğitim ortamı gibi konularda, hükümet tarafından hazırlanıp parlamentoya sunulan tasarıları görüşmek, bunların kabul veya reddine karar vermek konusunda da sınırlı bir yetkiye sahiptir.¹²⁴

2.1.4. Milli Güvenlik Tanımı ve Hükümet

Hukuksal düzlemde hükümetler, anayasa ve yasalar çerçevesinde güvenlik ve savunma politikalarını belirleme, değiştirme ve uygulama yetkisine sahiptirler. Nitekim 1982 Anayasası'nın 117. Maddesine göre "Millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur."

MGK'nın "Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ilişkin alınacak kararlar Bakanlar Kurulunca değerlendirilir." Şu durumda ulusal güvenlik konusunda karar vermek ve uygulamak Bakanlar Kuruluna ait bir yetkidir. Ancak bu anayasal duruma rağmen uygulama farklı olmakta ve sivil-asker ilişkileri farklı bir eksende şekillenmektedir. Bu anlamda Türkiye'de milli güvenlik siyasetinin belirlenmesinde etkili olan unsur hükümetler yerine daha ziyade askerî bürokrasi olmaktadır.

Türkiye'de "milli güvenlik" kavramı oldukça geniş bir biçimde tanımlanmakta ve bu durum askerî bürokrasinin bir yandan kendi özerkliğini diğer yandan da MGK aracılığıyla siyasi otorite üzerindeki denetim gücünü artırmasını sağlamaktadır. 9 Kasım 1983 tarih ve 2945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun 2. Maddesine göre "milli güvenlik" terimi, "Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının,

¹²⁴ Ahmet Yıldız, TESEV Almanak Türkiye 2005 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim, DCAF-TESEV Güvenlik Sektörü Çalışmaları Dizisi, Özel Yayın, Mayıs 2006 , s.14-15

bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehdide karşı korunması ve kollanması” olarak ifade edilmektedir.¹²⁵ Bu tanım MGK’ya, bütün toplumsal, siyasi ve ekonomik konuları içine alan oldukça geniş bir hareket alanı yaratmaktadır. Milli güvenliğin bu geniş tanımı, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye İlerleme Raporları’nda da eleştirilmiştir. Bu raporlara göre, MGK Kanunu Milli Güvenliği, “tüm siyasi alanı kapsayacak şekilde yorumlanmasını sağlayabilecek” şekilde tanımlamıştır.

‘Milli Güvenlik’ kavramının böylesine geniş bir çerçevede tanımlanması MGK üzerinden siyaset üzerinde kullanılan gücü yaygınlaştırmaktadır. Bu fiili durum da, milli güvenlik politikalarının oluşturulması konusunda hükümeti sorumlu tutan anayasal hükmü geçersiz kılmaktadır.¹²⁶

2.1.5.Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi(MGSB)

Türkiye’de sivil-asker ilişkileri konusunda en çok tartışılan fakat kamuoyunun hakkında çok fazla bilgisi olmadığı belgelerden birisi “Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi” (MGSB)’dir. Kamuoyunda “gizli anayasa”, ” “kırmızı kitap” olarak da bilinen bu belgenin hangi şekilde oluştuğuna ve içeriğine dair çok fazla bilgi yoktur. Belgenin kapsamı ve hazırlanma yöntemiyle ilgili tek resmi bilgi MGK Genel Sekreterliğinin internet sayfasındaki “Sıkça Sorulan Sorular” kısmında yer almaktadır. Buna göre, MGK Sekreterliğince ön hazırlıkları yapılan belge MGK tarafından görüşülerek “tavsiye” kararı olarak Bakanlar Kurulu gündemine alınmakta ve Bakanlar Kurulu onayladığı takdirde taslak belge “Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi” ismini almakta ve gizli kararnamelerle uygulamaya konulmaktadır.¹²⁷ MGSB’nin uygulanmasından Bakanlar Kurulu sorumludur. MGSB hem “Bakanlar Kurulu dokümanı” olarak nitelendirilmekte, hem de bu belgenin hazırlığını Bakanlar Kurulu değil, MGK Genel Sekreterliği yapmaktadır. Ne Anayasa’nın 118. maddesinde, ne de MGK Kanunu’nun herhangi bir maddesi MGK Genel Sekreterliğine açıkça böyle bir yetkiyi vermemektedir. Zaman zaman Türk basınında yer alan haberlere göre, ordunun

¹²⁵ Gencer Özcan, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, der. Evren Balta Paker ve İsmet Akça, 1.b.,İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2010, s.344

¹²⁶ Zühtü Arslan, TESEV Almanak Türkiye 2005 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim, DCAF-TESEV Güvenlik Sektörü Çalışmaları Dizisi, Özel Yayın, Mayıs 2006, s.22

¹²⁷ Özcan, **a.g.e.**, s.345

“ülkenin iç düzeninin korunması”ndan sorumlu tutulması, aşırı sağın tehdit olmaktan çıkması, irtica ve bölücülüğün tehdit unsurları olmaya devam etmesi ve Yunanistan’ın karasularını genişletmeye yönelmesinin savaş nedeni sayılması yeni belgede yer alan hususlar arasındadır. Bunlar arasında en fazla vurgulanması gereken nokta Türk Silahlı Kuvvetlerinin(TSK) gerektiğinde iç düzenin/güvenliğin korunması konusunda da kendisine rol biçmesidir. Bu belgenin hazırlanmasında ve içeriğinin belirlenmesinde hükûmet ne derece etkilidir? Bu soru, sivil otoritenin üstünlüğü ilkesi bakımından önemlidir. Nitekim AB 2005 ilerleme Raporunda bu askeri vesayete dikkat çekmiş ve sivil otoritenin üstün olması gereğini vurgulayarak hükûmeti uyarmıştır. Raporun “sivil-asker ilişkileri” başlıklı bölümünün son kısmında bu durum şu şekilde özetlenmiştir:

“Türkiye, güvenlik işlerinin yerine getirilmesinde, Üye Devletlerin başarılı uygulamaları ışığında fazla hesap verebilirlik ve şeffaflık sağlamaya yönelik çaba sarfetmelidir. Özellikle, askerler tarafından yapılan açıklamalar sadece askerîye, savunma ve güvenlik konularında olmalı ve ancak hükûmetin izni ile yapılmalıdır; sivil yetkililer bilhassa milli güvenlik stratejisinin belirlenmesine ve bunun komşu ülkelerle ilişkiler dâhil uygula(n)masına ilişkin denetim işlevlerini tam olarak yerine getirmelidirler.”¹²⁸

2.1.6.Yüksek Askerî Şura

Türkiye’de orduya kurumsal ve siyasal özerklik sağlayan en önemli yapılardan biri Yüksek Askerî Şûradır(YAŞ). YAŞ, 12 Mart muhtırasıyla başlayan ara rejim döneminde 1612 sayılı Kanun’la “yalnız barış zamanında görev yapmak üzere” kurulmuştur. Yüksek Askerî Şûranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun’a göre, Şûranın üyeleri Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı, Kuvvet Komutanları, Ordu Komutanları, Jandarma Genel Komutanı, Donanma Komutanı ile Silahlı Kuvvetler kadrolarında bulunan orgeneral ve oramirallerden oluşmuştur. Başbakanın başkanlığında toplanan YAŞ, yılda iki kez toplanmaktadır. Diğer yasal görevlerin yanında, TSK mensuplarıyla ilgili terfi, tayin ve disiplin gerektiren tedbirleri

¹²⁸ Avrupa Birliği Bakanlığı, **Türkiye 2005 İlerleme Raporu**, http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliski_leri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf,(Erişim Tarihi: 24.03.2016), s.14-15

karara bağlamaktadır.¹²⁹ YAŞ, Başbakanın başkanlığında toplanmasına rağmen, Genelkurmay Başkanının diğer asker yada sivil üyelerden farklı olarak Başbakanın yanında adeta “eş başkan” gibi oturması siyasal otorite ile askerî otoritenin “eşit” oldukları izlenimini yaratmaktaydı.¹³⁰

YAŞ, askeri komuta kademesindeki terfi, emeklilik ve meslekten ihraç kararlarının yanında; Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan milli askeri stratejik konsepti yani ana fikri tespit etmek ve gerektiğinde bunun gözden geçirilmesi konusunda düşüncelerini açıklamak ve TSK'nın program ve hedeflerini, TSK'yı ilgilendiren önemli kanun, tüzük, yönetmelik taslaklarını inceledikten sonra bu konular hakkında görüş bildirmektir.¹³¹

Şuranın yukarıda sayılan bu görevleri, askeri darbelere dayanak teşkil eden TSK İç Hizmet Kanununun 35. maddesinde belirtilen “rejimin korunması ve kollanması” görevini tamamlayıcı bir nitelik arz etmekteydi. Esasen Şura, dış güvenlikten ziyade iç güvenliğe odaklanan ordunun sivil alana müdahale etmesini sağlayan araçlardan biriydi.

Daha da önemlisi YAŞ kararları Anayasa'nın 125. maddesi gereğince yargıya kapalıydı, bu da YAŞ kararlarını hukuksal denetimin dışında tutmaktaydı. Ancak gerek İç Hizmet kanundaki 35. madde gerekse 125. madde aşağıda anlatılacağı üzere Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde yapılan reformlarla büyük ölçüde giderilmiştir.¹³²

¹²⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, http://web.archive.org/web/20141105224559/http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf, (Erişim Tarihi: 26.03.2017)

¹³⁰ "Teamül" gereği de olsa oturma düzenindeki bu gelenek Eski Genelkurmay Başkanı Işık Koşaner ile birlikte dört komutanın istifasından sonra 1 Ağustos 2011 tarihli Yüksek Askeri Şura toplantısında son bulmuştur. Toplantıya, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın tek olarak başkanlık etmesi ve masanın başında önceki Şura'larda olduğu gibi Genel Kurmay Başkanı'yla birlikte değil, yalnız oturması genel olarak demokratikleşme sürecinin bir parçası olarak algılanabilir. Bianet, **Köşe'lerde "YAŞ'taki Oturma Düzeni"**, <http://bianet.org/bianet/siyaset/131901-koselerde-yastaki-oturma-duzeni>, (Erişim Tarihi: 17.04.2017)

¹³¹ Meryem Erdal, TESEV Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim, TESEV Güvenlik Sektörü Çalışmaları Dizisi, Özel Yayın, Mayıs 2006, s.32

¹³² Yaprak Gürsoy, **Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümü**, 1.b, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.17-18

2.1.7.Milli Güvenlik Kurulu(MGK)

3 Haziran 1949'da kurulan Milli Savunma Yüksek Kurulu (MSYK) 1961 Anayasası ile MGK'ya dönüştürülmüştür. 1961 Anayasası ile birlikte sivil-asker ilişkileri açısından getirilen en önemli yenilik MGK'nın kurulmasıdır. MGK, 1980 darbesi sonrasında askeri yönetim tarafından elden geçirilen güvenlik devleti örgütlenmesinin merkezine yerleştirilmiş, devlete yönelik iç ve dış tehditlere karşı alınacak önlemlerin yasallaştırılması için oluşturulmuş bir yapılanmadır.

1982 Anayasası ve 9 Kasım 1983 tarih ve 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu ile MGK'nın yetki ve görevleri, karar alma süreci, bileşimi askerî bürokrasinin etkili olabileceği şekilde güçlendirilmiştir. Genelkurmay Başkanlığının denetimi altında geniş yetkilere ve kadro olanaklarına sahip bir şekilde donatılmış güçlü bir MGK Genel Sekreterliği örgütü kurulmuştur. Kurulun devlet aygıtı içindeki konumu, Milli Güvenlik Konseyi zamanında yapılan diğer yasal düzenlemelerle birlikte daha da pekiştirilmiştir. Askerî bürokrasi, MGK aracılığıyla bir yandan aylık olağan toplantılar sırasında görüşülen ulusal güvenlik sorunları kapsamında değerlendirilen siyasal kararlarda etkili olmuş, diğer yandan, 'Gizli Anayasa' ya da 'yasaların tanrısı' olarak isimlendirilen Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi'nin (MGSB) hazırlanması sürecinde etkin rol oynamıştır. Böylece, geniş yetkilerle donatılan bir genel sekreterlik örgütlenmesi ile desteklenen ve her tür tehdidi ulusal güvenlik anlayışının içine dahil eden MGK, siyasal otorite üzerinde vesayet mekanizması olarak çalışmıştır.¹³³

1982 Anayasası'nın 118. maddesinde MGK'nın yetki ve görevleri şu şekilde düzenlenmiştir. Buna göre MGK;

“Milli Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur.

¹³³ Bayramoğlu, a.g.e., s. 77-93

Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağrılıp görüşleri alınabilir.

Milli Güvenlik Kurulu; Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonunun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır.

Milli Güvenlik Kurulunun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir. Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlar Milli Güvenlik Kurulu Başbakanın başkanlığında toplanır.

*Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri kanunla düzenlenir.*¹³⁴

1961 Anayasası MGK'ya hangi bakanların katılacağını belirtmeyerek bu konuyu yasaya bırakmış, 1982 Anayasası ise bakanları açıkça belirterek sivil ve asker üye sayısını sabitlemiştir. Ayrıca, 1982 Anayasasında Jandarma Genel Komutanı da MGK'ya dahil edilerek MGK'daki asker üye sayısının siviller karşısında fazla olmasını sağlamak suretiyle ordu baskın bir rol oynamayı amaçlamıştır.¹³⁵ Yani asker ve sivil kurul üyelerinin dağılımı askerler ve siyasiler arasında belirli bir dengenin korunmasına çalışıldığını göstermektedir. Özellikle Koalisyon hükümetlerinin olduğu bir dönemde farklı partilerden gelen bakanlar arasında çıkabilecek görüş farklılıkları askerî kanadın görüşlerinin kabul görmesi ihtimalini artıracaktır. Cumhurbaşkanının desteğinin kazanılması durumunda denge askerlerden yana oluşabilecektir.¹³⁶ Hükümetler de esasen, MGK'da ortaya çıkan görüşlerin ordunun iradesini yansıttığını bilmekteydi; fakat ordunun iradesiyle çelişmemek ve orduyu karşılarına almamak için kurulun tüm kararlarına uymak zorunda kalmaktaydılar. Dolayısıyla MGK aracılığıyla ordu, her zaman devletin genel işleyişinde karar verme durumunda belirleyici bir etken olmuştur.

¹³⁴ 2709 Sayılı 1982 Anayasası. **Resmi Gazete**, 09. 11. 1982, 17863 Mükerrer.

¹³⁵ Çelik, **a.g.e.**, s. 247.

¹³⁶ Bayramoğlu, **a.g.e.**, s.93-95

¹³⁷ Aynı maddeye göre MGK, “Devletin milli güvenliğe ilişkin kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir” ve MGK Kurulunun “alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır.” MGK tarafından Bakanlar Kuruluna bildirilen kararların “öncelikle dikkate alınacak” olması, Kurulun siyasal sistem içerisinde Bakanlar Kuruluna denk bir konuma getirildiğini ve kurulun alacağı kararların gücünün arttırılmak istendiğini göstermektedir.

2.1.8.MGK Genel Sekreterliği

2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu Kanunu Askeri vesayet sistemini ilgilendiren ve 1983 yılında çıkarılan önemli düzenlemelerden biridir. Nitekim Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği özellikle bu dönemden itibaren kurumsallaşmış yapısıyla siyaseti ve devlet işleyişini yönlendiren ve kontrol eden bir birime dönüşmüştür. Genel Sekreterlik birtakım önemli yasal değişikliklerden önce Başbakanlığa bağlı bir kurum olarak kurulmuşken, personel yapısı bakımından ise askerî nitelik taşıyan bir kurum durumundaydı. 2945 sayılı yasaya göre, Genel Sekreterlik, “uygulamaları takip ve kontrol” etmek, “düzenleyici, yönlendirici ve koordine edici işbirliğinde bulunmak” gibi görev ve yetkilere sahipti. MGK kararlarının Bakanlar Kurulu kararına dönüşmemesi halinde, aynı yasanın 9. maddesi Genel Sekreterliğe, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve MGK’ya bilgi aktarılması görevini vermektedir. Yasanın 13. maddesinin (a) fıkrası uyarınca, “görevleriyle ilgili olarak; gerekli her türlü çalışma, araştırma, inceleme ve değerlendirmeleri yapmak, bunların sonuçlarını teklifleri ile birlikte Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Güvenlik Kuruluna” sunmakla görevlendirilen Sekreterlik, böylece kurul gündeminin oluşmasında birinci derecede söz sahibi bir konuma gelmekteydi. Yasanın 13. maddesinin (b) fıkrası ise Kurul kararlarının uygulanmasında Sekreterliği “müşterek çalışma,” “uygulamaları takip ve kontrol,” “düzenleyici, yönlendirici ve koordine edici işbirliği” yapmak üzere görevlendirmekteydi. Yasanın 14. Maddesi ile Sekreterlik, bir önceki maddenin düzenlediği görevlerin “yerine getirilmesinde, takip ve

¹³⁷ Ergun Özbudun, “Türkiye’nin Demokratikleşmesinin Önündeki Engeller”, **Stratejik Boyut Dergisi**, Yıl 2, Sayı 7, Mayıs-Haziran-Temmuz 2010, s.15.

kontrol çerçevesinde, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve MGK adına yetkili” kılınmaktaydı. Yasanın 15. maddesi uyarınca Sekreterlik makamına orgeneral/oramiral rütbesinde TSK mensupları arasından, “Genelkurmay Başkanının inhası, Başbakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile” atama yapılmaktaydı.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin çalışmaları da gizli bir yönetmelikle 10 Şubat 1984 tarihli ve 84/776 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe giren MGK Genel Sekreterliği Yönetmeliği ile düzenlenmişti. Yönetmeliğin 17. maddesi MGK Genel Sekreterinin MGK kararlarından Bakanlar Kurulu kararına dönüştürülenlerle ilgili olarak yetki ve görevleri arasında şunları saymaktadır: “Uygulamaları takip ve kontrol eder. Karar içeriğine uygun olarak yapılması gereken iş ve işlemlerin gerçekleşmesi için her türlü girişimlerde bulunur. Gerekğinde bu konuda Bakanlık, kurum ve kuruluşlarla ortak çalışmalar yapar, Başbakan adına Bakanlık, kurum ve kuruluşlar arası düzenleyici, yönlendirici ve koordine edici faaliyetlerde bulunur.” Yönetmelikte en dikkat çeken şey Genel Sekreterliğin psikolojik harekât düzenleme yetkisine sahip olmasıdır. Bu yönetmeliğe göre, Toplumla İlişkiler Başkanlığı’nın (TİB) “Devlet çapında ihtiyaç duyulan her türlü psikolojik eylemi tespit” etmek, “Milli siyaset ve milli hedefleri gerçekleştirmek amacıyla uzun, orta ve kısa vadeli harekât hazırlığı” yapmak, “hazırlanan planların günün değişen şartlarına uygun hale gelmesini” sağlamak, Genel Sekreter tarafından onaylanan “Psikolojik Harekât Planı’nı” yürütmek, “icracı birimler tarafından yapılan uygulamaları takip ve kontrol” ederek “koordinasyon görevi” yapmak gibi faaliyetlerde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Genel Sekreterlik yukarıda da görüldüğü gibi toplumsal ve siyasal yaşamı tüm yönleriyle takip ve kontrol etmeye yönelik bir yapılanmaya sahiptir. Genel Sekreterlik bünyesinde yer alan Milli Güvenlik Siyaseti Başkanlığı; Özel Siyasetler Baş Müşavirliği, Sosyal Siyaset, Ekonomi Siyaseti, Eğitim ve Kültür Siyaseti, Bilim ve Teknoloji Siyaseti müşavirliklerinden oluşmaktadır. Bunun yanında Toplumla ilişkiler Başkanlığı altında, Yazılı Medya Müşavirliği, Görsel ve bunlar arasında en dikkat çeken olan Sivil Toplum Örgütleri Müşavirliği gibi alt birimlerin kurulması, MGK’nın

toplumsal yaşamın her alanını kontrol etme ve denetim altına alma amacını taşıdığı söylenebilir.¹³⁸

2.1.9. Askeri Yargı

1961 Anayasasıyla getirilen bir yenilikle askeri yargıya anayasal bir statü verilerek ordunun sistem içerisindeki özerk ve imtiyazlı konumu güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu anayasayla, askeri yargının görev alanı genişletilmiş, Askeri Yargıtay ve 1971’de gerçekleştirilen anayasa değişikliğiyle de Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM), birer yüksek yargı organı olarak anayasal düzenlemeye kavuşturulmuşlardır.

1961 Anayasasında düzenlenen “askeri yargı” başlıklı 138. maddenin birinci fıkrası şöyledir:

“Askeri yargı, askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler, asker kişilerin askeri olan suçlarıyla, bunların asker kişilerin aleyhine veya askeri mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler”

Bu çerçevede 138. Madde kapsamında, askeri yargıya ilişkin iki önemli değişiklik getirilmiştir. Bunlardan ilki, disiplin mahkemelerinin askeri yargı sistemi içine alınması, diğeri ise askeri yargının görev alanının genişletilmesidir.

Bu maddenin ikinci fıkrasında, “askeri mahkemeler, asker olmayan kişileri ancak özel kanunda belirtilen askeri suçlar sebebiyle yargılarlar” denilerek, sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmalarına anayasal meşruiyet kazandırılmıştır. Böylelikle gerek asker kişileri ve gerekse siviller bakımından tabii hâkim ilkesi ihlal edilmiştir.

Anayasa’nın yukarıda anılan 138. maddesi üzerinde iki kez değişikliğe gidilmiştir. 20.09.1971 tarihli ve 1488 sayılı Kanunla yapılan ilk değişiklikle, sivillerin

¹³⁸ Bayramoğlu, a.g.e. , s.93-95

askeri mahkemelerde yargılanacakları alan daha da genişletilmiştir. Bu maddenin 2. fıkrasında yapılan değişiklikle, sivil kişilerin özel kanunda belirtilen askeri suçların yanında, hem kanun metninde gösterilen görevleri yerine getirdikleri sırada askeri mahkemelerce yargılanmaları hem de kanunda gösterilen askeri mahallerde askerlere karşı işledikleri suçlar nedeniyle de yine askeri mahkemeler tarafından yargılanmalarının önü açılmıştır.¹³⁹

1961 Anayasasıyla getirilen askeri yargıya ilişkin getirilen bu düzen 1982 Anayasasında büyük ölçüde korunmuştur. Bunun yanında 1982 Anayasası, AYİM'in görev alanını daha da genişletme yoluna gitmiştir. 1961 Anayasasında Danıştay başlığı altında düzenlenen bu yüksek mahkeme, 1982 Anayasasında ayrı bir maddede (madde 157) Askeri Yüksek İdare Mahkemesi başlığı altında düzenlenmiştir. Böylece AYİM, asker kişiler tarafından gerçekleştirilen idari işlem ve eylemler sonucu ortaya çıkan uyuşmazlıkların yargı denetimini yapan ilk ve son derece bir yüksek mahkeme olarak tesis edilmiştir.¹⁴⁰

2.1.10.Devlet Güvenlik Mahkemeleri(DGM)

12 Mart 1971 muhtırası sonrasında 30 Mart 1973 tarih ve 1699 sayılı Kanun'un Anayasa'nın 136. maddesinde yaptığı değişiklikle "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhinde işlenen ve doğrudan doğruya Devlet güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli" kılınan Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) kurulmuştur. Bu mahkemeler 1976 yılında kaldırılmış, 1982 Anayasası'nın 143. maddesiyle yeniden kurulmuştur. DGM'lerde 1982 anayasasıyla birlikte sivil hakim ve savcılarının yanına askeri üyeler de dahil edilmiş, böylece askeri otoriteye devletin güvenliğini tehdit eden siyasi suçların karara bağlanması açısından önemli yargısal bir yetki verilmiştir.¹⁴¹

¹³⁹ Orhan Köprü, "Türkiye'de Askeri Yargının Doğuşu ve Gelişimi", **Askeri Adalet Dergisi**, Sayı 89, Ocak 1994, s.7.

¹⁴⁰ Ümit Kardaş, "Askeri Gücün Anayasal Bir Yargı Alanı Yaratması ve Yürütme Erkini Etkin Bir Şekilde Kullanması", **Birikim Dergisi**, Sayı 160-161, Ağustos-Eylül 2002, s.110.

¹⁴¹ Serap Yazıcı, **Demokratikleşme Sürecinde Türkiye**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.91

Demokratik bir hukuk devletinde sivillerin sivil mahkemelerce yargılanması esastır. Ancak, oldukça geniş görev yetkisine sahip olan DGM'ler bireyin hak ve hukukunun devlet tarafından korunmasını esas alan demokratik hukuk sistemine aykırı biçimde devleti bireylere ve diğer muhalif toplumsal kesimlere karşı koruma görevini üstlenmek suretiyle devlet ile birey arasındaki çelişkide "adalet ilkesi" yerine "devletin korunması" ilkesini hakim kılmıştır.¹⁴² İleride ayrıntılı olarak değinileceği gibi DGM'ler AB'ye uyum sürecinde yapılan reformlar ile tamamen kaldırılmıştır.

2.1.11.Genelkurmay Başkanlığı'nın YÖK'e Üye Seçme Yetkisi

1981 yılında çıkarılan 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu ile yükseköğretim akademik, kurumsal ve idari açılardan yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bu kanun ile Türkiye'deki bütün yükseköğretim kurumları Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) çatısı altında toplanmıştır. Daha sonra, YÖK 1982 Anayasası'nda düzenlenerek anayasal bir statüsü kazanmıştır.

1982 Anayasası'nın YÖK'ü düzenleyen 132. maddesinin 2. Fıkrası çerçevesinde YÖK'ün "üniversiteler, Bakanlar Kurulu ve Genelkurmay Başkanlığı'nca seçilen ve sayıları, nitelikleri ve seçilme usulleri kanunla belirlenen adaylar arasından rektörlük ve öğretim üyeliğinde başarılı hizmet yapmış profesörlere öncelik vermek sureti ile Cumhurbaşkanınca doğrudan doğruya seçilen üyelerden" kurulması hükme bağlanmıştır. Söz konusu madde ile üniversitelerin ve Bakanlar Kurulu'nun yanında Genelkurmay Başkanlığı'na da YÖK'e aday göstermede yetki verilerek askeri otoriteye eğitim alanında önemli bir ayrıcalık tanınmıştır. Bu çerçevede, yükseköğretimin yönlendirilmesi ve denetlenmesi açısından askeri otoriteye önemli bir fırsat doğmuştur. Genelkurmay Başkanlığı'nın YÖK'e üye seçme yetkisi ileride değinileceği gibi yapılan AB reformları ile sona erdirilmiştir.¹⁴³

¹⁴² İnsan Hakları Derneği, **Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM)'nin Kaldırılması istemine ilişkin Basın Açıklaması Metni**, http://www.ihd.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=10_24&Itemid=202 (Erişim Tarihi: 15.04.2017).

¹⁴³ Yıldız, a.g.e., s.80

2.1.12.TSK İç Hizmet Kanunu ve İç Hizmet Yönetmeliği

1935 yılında Ordu iç Hizmet Kanunu'nun 34. Maddesine askeri darbelere yasal bir dayanak oluşturacak olan "ordunun görevi Türk vatanını ve Türkiye Cumhuriyeti'ni Anayasa'ya göre korumaktır" hükmü eklenmiştir. Bu madde 4 Ocak 1961 tarihli TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesinde de korunmuş ve İç Hizmet Yönetmeliği'nin 85/1 maddesinde ordunun görevi "Türk yurdunu ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır" şeklinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler ile orduya iç ve dış tehditler karşısında devlet sistemini koruma konusunda yasal bir hak tanınmıştır. Liberal demokrasinin egemen olduğu ülkelerde ordunun görevi devleti iç tehditlere değil, dış tehditlere karşı korumaktır. İç tehditlere karşı koruma görevi ise polis teşkilatına ait bir görevdir. Ancak, Türkiye'de ülkeyi artan Kürt ayrılıkçı hareketi gibi iç tehditlere karşı korumayı Atatürk'ün laiklik ve milliyetçilik ilkelerini kollamak amacıyla ordu üstlenmiş ve bu sayede askerin iç siyasete müdahalesi meşru hale gelmiştir. Bu düzenlemeler 2004 yılından itibaren yayınlanan Türkiye hakkındaki tüm Avrupa Birliği ilerleme raporlarında eleştirilmektedir.¹⁴⁴ Ancak 2013 yılında yapılan yasal düzenlemeyle kanun üzerinde değişiklik yapılarak olumlu bir adım atılmıştır

2.1.13.Genelkurmay Başkanı

Mareşal Fevzi Çakmak'ın Genelkurmay Başkanlığı'ndan 1944 yılında emeklilikle ayrılmasından sonra dönemin CHP Hükümeti, doğrudan Cumhurbaşkanı'na karşı sorumlu olan Genelkurmay Başkanı'nı Savunma Bakanı'na karşı sorumlu hale getirmek istemekteydi. Çünkü Fevzi Çakmak'ın Genelkurmay Başkanlığı döneminde ordu, devlet içinde savunma politikasını bağımsız bir şekilde kendisi belirliyor ve hükmete bu konuda herhangi bir inisiyatif bırakmıyordu. Çakmak'ın emekliliğini ordunun statüsünü geriye çekmek için fırsat olarak gören hükümet, savunma politikası üzerinde etkin bir denetim sağlamak amacındaydı. Ancak, ordu üst kademesi bu değişime muhalifti. Sonunda bir anlaşmaya varıldı ve ordu Savunma Bakanı'na değil

¹⁴⁴ a.g.e., s.79

Başbakan'a bağlı hale getirildi. Genelkurmay Başkanı'nı, Başbakan önerecek Bakanlar Kurulu atayacaktı.¹⁴⁵

Ancak 1949 yılında CHP, 1944'te Çakmak'ın emekliliği ile başlayan süreci tamamlayarak Mayıs 1949'da Meclis'te kabul edilen bir kanunla, Genelkurmay Başkanı'nı, Savunma Bakanı'na karşı sorumlu hale getirdi. Böylece, pek çok demokratik ülkede olduğu gibi Türkiye'de de bu pratik sağlanmış oldu. Savunma Bakanlığı; personel, istihbarat, tatbikat, eğitim ve levazımla ilgili ordunun ihtiyaç duyduğu bütün işleri Genelkurmay Başkanı vasıtasıyla yerine getirecekti. Genelkurmay Başkanı, Savunma Bakanı'nın önerisiyle Başbakan tarafından göreve atanacak ve görevden alınacaktı.¹⁴⁶ Fakat 1961 Anayasasının 110/3. maddesiyle bu durum son buldu. Anayasa, Genelkurmay Başkanı'nı Başbakan'a karşı sorumlu kıldı ve böylelikle kendisinin devlet düzeni içerisindeki statüsünü yükseltti. 1982 Anayasası da 117/4. maddesindeki düzenlemeyle Genelkurmay Başkanı'nı sadece Başbakan ile irtibatlandırılan konumunu korudu.¹⁴⁷

2.1.14.Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK)

OYAK, 27 Mayıs 1960 darbesinden hemen sonra, Milli Birlik Komitesi tarafından 3 Ocak 196'de çıkarılan 205 sayılı yasa ile kurulmuştur. Yani kurumun varlığı olağandışı bir dönemde gerçekleşen yasama faaliyetiyle ortaya çıkmıştır. OYAK sivil mi yoksa askeri bir kuruluş mu? OYAK yönetiminin, kurumun ordu ile bağımlı gözden kaçırma ya da silikleştirmek amacıyla sivilliği vurgulayan söylemleri son yıllarda özellikle dikkati çekmektedir. Ancak kurumun gerek üyeleri gerekse idari yapısı dikkate alındığında kurum üzerinde askerlerin açık bir hakimiyeti söz konusudur. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) kadrolarında görevli subay, askeri memur ve

¹⁴⁵ William Hale, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, Çeviren: Ahmet Fethi, 1.b., İstanbul: Alfa Yayınları, 2014, s.82-83.

¹⁴⁶ Vahap Coşkun, **Yeni Anayasada Sivil-Asker İlişkilerinin Demokratik Modeli**, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Aralık 2011, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/YENI%20ANAYASADA%20SIVIL%20ANALIZ.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.01.2017), s.18.

¹⁴⁷ Serap Yazıcı, **Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri**, Ankara:Yetkin Yayınları, 1997, s.32

astsubaylar kurumun daimi üyeleridir. Bunların üyelikleri mecburidir ve 2016 yılı itibariyle mevcut 311.000 üyenin büyük çoğunluğunu asker üyeler oluşturmaktadır. İdari yapısına bakıldığında Temsilciler Kurulu tamamen askerlerden oluşan bir kurul iken, 40 kişiden oluşan Genel Kurul'da sadece 9 sivil üye bulunmaktadır. Yasa 7 kişiden oluşan Yönetim Kurulu'nun 3'ünü asker olarak öngörmüş olsa da, fiiliyatta askerler 1976'dan bu yana 4 kişi ile temsil edilegelmişler ve yönetim kurulu başkanlığını her zaman asker üye temsil etmiştir. Şu anda ikisi emekli olmak üzere yönetim kurulunun altısı asker üyelerden oluşmaktadır.

OYAK'ın bir sermaye grubu olarak yapılanması daha kuruluş aşamasında öngörülmüş ve diğer sosyal güvenlik kuruluşlarından farklı olarak yatırım faaliyetlerinde herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmamıştır. OYAK bünyesinde faaliyet gösteren şirketlerin sayısı yıllar içinde artmıştır. Bugün itibariyle de ellinin üzerindedir. Bu şirketlerin birçoğu Türkiye'nin en büyük ve en kârlı iktisadi kuruluşları arasında bulunmaktadır. Ayrıca, yerli ve yabancı büyük sermaye sahibi gruplarla ve kamu iktisadi teşekkülleriyle çeşitli şekillerde ortaklıklar kurmuştur. Oyak'ın Haziran 2016 itibariyle 18'i doğrudan 70'i dolaylı olmak üzere toplam 88 şirketi bulunmaktadır. OYAK'ın yatırımları otomotiv, çimento, demir çelik, enerji sektörlerinin yanında, finans, inşaat, gıda, iç ve dış ticaret, turizm, sigortacılık, zirai kimya, nakliye, teknoloji-bilişim, savunma ve güvenlik gibi sektörlerle de yatırım yapan geniş bir alanda faaliyet göstermektedir.

OYAK'ın kendi hesabına göre varlıkları 2015 itibariyle 22.4 milyar TL olan OYAK Türkiye'nin en büyük üç holdinginden biridir.¹⁴⁸ OYAK'ın bu başarısı her şeyden önce özel yasasındaki bazı hükümlerin sağladığı ayrıcalıklardan kaynaklanmaktadır. Bunların en önemlisi OYAK'ın sahip olduğu vergi muafiyetleridir. Ayrıca, özel yasası sayesinde OYAK hem özel hukukun hem de kamu hukukunun avantajlarından faydalanmaktadır. Bir yandan iktisadi yatırımlarını rahatlıkla yapabilmekte, diğer yandan da malları, gelir ve alacakları devlet malı statüsünde sayılmaktadır. Bu da kurum mallarının haczedilmesini engellemektedir. Ayrıca

¹⁴⁸ Metin Münir, 'Oyak üyelerinin geleceği önemsenmelidir', <http://blog.milliyet.com.tr/oyak-uyelerinin-gelecegi-onemsenmelidir/Blog/?BlogNo=534579>, (Erişim Tarihi: 17.04.2017)

üyeleriyle olan ilişkileri askeri idari yargı yetkisine alınarak üyelerin eleştirilerine karşı korunma sağlanmaktadır. Hukuki ve kurumsal yapısının bir diğer avantajı da üyelerden alınan aidatlar sayesinde sürekli nakit girişinin sağlanmasıdır.¹⁴⁹

Bütün bu yukarıda sayılanlar, ordunun bir yandan kendi kurumsal gücünü derinleştirirken, diğer yandan gerek ekonomik gerek politik anlamda daha geniş bir iktidar ilişkileri ağına müdahil olmasını sağlamaktadır. Türk ordusunun OYAK aracılığıyla ekonomi alanındaki varlığı bunun bir yansımasıdır. Bir yandan, her türlü siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel meseleyi asayiş sorunu olarak işleyen “Güvenlik Devleti” sosyo-politik ve sosyo-ekonomik planda demokratik hak ve taleplerin önünü kesmekte, diğer yandan da sosyo-ekonomik güvenlik, başta ordunun kendisi olmak üzere hakim sosyal grup ve sınıfların ekonomik güvenliği açısından ele alınmaktadır. Bu durum asgari kurumsal ve yasal düzenlemelerin demokratik ölçütü açısından olduğu kadar, toplumsal ve siyasi öznelerin karar alma süreçlerine katılımı açısından da demokratik olmayan bir nitelik arz etmektedir. Öte yandan OYAK’ın sahip olduğu bu güçlü ekonomik varlık, ordu içinde özellikle bu nimetten daha az yaralandığını düşünen astsubay ve düşük rütbeli subayların tepkisini çekmektedir. Asıl işi dış tehditlere karşı ülkeyi korumak olan ordu mensupları böylece, dar iktisadi çıkar çatışmaları içine çekilmektedir.¹⁵⁰

¹⁴⁹ İsmet Akça, “Kolektif Bir Sermayedar Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri” Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu, **Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu**, İstanbul: Birikim Yayınları, 2004, s.225

¹⁵⁰ İsmet Akça, “Ekonomide Askerin Varlığı, Askeri Sermaye, OYAK”, **Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü: Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim**, 1.b, İstanbul, 2010, s.23

2.2. AB'NE ÜYELİK SÜRECİNDE YAPILAN SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNE DÖNÜK REFORMLAR

2.2.1. 1999 Yılından Ak Parti Hükümetine Kadar Geçen Süreçte Yapılan Sivil-Asker İlişkilerine Dönük Reformlar

Türkiye’de TSK’nın sınırlanması düşüncesi, 1990’lı yılların başında hükümet programlarında ve politika belgelerinde yer almasına rağmen, 1990’lı yılların ikinci yarısında, yerli sermaye ve sivil toplum örgütlerinin neoliberal demokratikleşme yaklaşımını Türkiye’de hâkim kılma çabalarıyla iç siyasetin biçimsel yapısının dışına taşınmıştır. Bu süreç, sivil toplumun öncülüğüne dayanan bir meşruiyet arama çabasıdır. TSK’nın devletçi güvenlik yaklaşımının sahibi olması ve buna ilave olarak 20’nci yüzyılın sonunda PKK terörü nedeniyle iç güvenliğe odaklanmış olması; dolayısıyla siyasi, ekonomik ve toplumsal kararlarda güvenlikçi yaklaşımın etkili olması, siyasi desteğin dışarıdan, Avrupa Birliği’nden aranmasına yol açmıştır.¹⁵¹

AB üyelik sürecinin Aralık 1999’daki Helsinki Zirvesi ile hız kazanması ile Türkiye’de demokratik standartlarla ters düşen ordunun siyasetteki varlığı anayasa ve yasal reformlarla azaltılarak, asker - sivil ilişkilerinin düzenlenmesine dair birçok adım atılmıştır. Aslında AB’ye üyelik için gerekli şartların belirtildiği Kopenhag kriterlerinde, açıkça ordu üzerinde sivil denetimin sağlanması yönünde bir madde bulunmamaktadır. Ancak, siyasi kriterlerin bir gereği olarak, orduda sivillerin kontrolünün sağlanması gerekmektedir. Çünkü askerin sivil hükümetin denetiminde olması, demokrasinin vazgeçilmez kuralıdır. Kopenhag kriterleri ile birlikte 2000’li yıllardan sonra AB’ne giriş sürecinde sivil ve askeri otoriteler arasındaki ilişkilerde, siviller lehine meydana gelen değişimler olmuştur.¹⁵²

¹⁵¹ Yusuf Şevki Hakyemez, *Türkiye’nin Demokratik Dönüşümü (2002-2012)*, 1.b., Ankara, 2012, s. 169

¹⁵² Niran Cansever, “Türkiye’de 2000 Sonrası Ordunun Siyaset Üzerindeki Etkisi Ve Bunu Belirleyen Dinamikler”, (T.C Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013

Avrupa Birliği, TSK'yı bir demokrasi ve hukukun üstünlüğü sorunu olarak görmektedir. Zira AB'nin 1998 yılında ileri sürdüğü ilk siyasi koşul, TSK'nın askeri idare alanı ve kamu idaresinde olan etkisinin sınırlandırılmasına yöneliktir. Bu dönem içinde AB, 28 Şubat sürecinde yapılan laiklik lehine olan düzenlemeler ve eğitimde yapılan düzenlemeleri olumlu karşılarsa da, TSK'nın siyasi denetimine ait olan hukuksal belirsizlikler olduğunu belirtmiştir. AB bu dönemde Güneydoğu sorununa dair sivil çözüm önermiş, demokrasi ve hukukun üstünlüğü hakkında iki eleştiride bulunmuştur.

Bunlardan ilki, MGK'dır. AB, MGK kararlarının hükümet üzerinde olan etkisini eleştirmiş, MGK kararlarının hukuki bir bağlayıcılığı olmamasına rağmen, MGK'nın, TSK'nın sivil bir kolu gibi rol oynadığını ve siyasete karışmasına olanak tanıdığını ileri sürmüştür. AB'nin diğer eleştirisi ise TSK'nın sivil yönetime bağlı davranmamasıdır. Genelkurmay Başkanlığının YAŞ'ın teklifi üzerine Başbakan tarafından atanmasına ve ona karşı sorumlu olmasına rağmen, 1997 yılında Irak'a yapılan askeri operasyon hakkında TSK'nın hükümetin dışında operasyon yapması, ordunun sivil denetime tabi olmadığı yönünde değerlendirilmiştir.

Türkiye Sanayici ve İş adamları Derneği(TÜSİAD)'nin 1999 yılında yayınlamış olduğu raporda, "Sivilleşme Tartışmaları" başlığı kapsamında, Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Güvenlik Kuruluna olan yaklaşımını açıklamıştır. TÜSİAD'a göre sivilleşme sorununun çözümü iki ilkeye bağlanmıştır. İlk ilke, askeri otoritenin sivil otoriteye tabi olması, diğeri de iç ve dış güvenliğin birbirinden ayrı olmasının gerekliliğidir. Bu kapsamda TSK, sadece dış güvenlikten sorumlu olmalı, iç güvenlik, sivil otorite tarafından sağlanmalıdır.

Bununla birlikte raporda sivilleşme sorununa dair Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Güvenlik Kurulu olmak üzere iki mesele üzerinde durulmuştur. Raporda, Genelkurmay Başkanlığının Başbakanlık yerine Milli Savunma Bakanlığına bağlanması önerilmiş, MGK'nın anayasal bir kurum olmaktan çıkarılması, 2945 sayılı kanunun yürürlükten kaldırılması ve sadece kanunla düzenlenecek bir Milli Savunma Yüksek Kurulu oluşturulması önerilmiştir. Bu kapsamda ulusal güvenlikten sorumlu olan yapı Bakanlar Kurulu olarak gösterilmiştir.

Raporun eleştirdiği bir diğer konu Milli Güvenlik Kurulu'nun yetkilerinin genişliği ve asker ağırlıklı bir kurul olmasıdır. Rapora göre TSK sadece vatanın savunmasından sorumlu olmalı ve güvenlik kavramı yerine daha dar bir alanı kapsayan savunma kavramına geçilmelidir. AB'nin yaklaşımı da 1998 yılı ve sonrasında TÜSİAD ile benzer şekildedir.

Türkiye'de ulusal güvenlik kavramının, dış politika olmak üzere bütün siyasi faaliyetleri kapsayan bir şekilde geniş anlamda kullanımı, çeşitli belirsizliklere yol açan bir özelliğe sahip olmuştur. Böyle bir kullanım, ulusal güvenliğin öznel olarak yorumlanmasına ve çeşitli uygulamalara sebep olmuştur. Bu durum, ordunun dış politika başta olmak üzere, ekonomi, eğitim, bilim, sanat gibi birçok konunun ulusal güvenlik sorunu olarak ele alınmasına ve MGK gündemine getirilmesine sebep olmuştur. Böylelikle genel olarak asker tarafından ele alınan dış politikanın ulusallığı ve partilerüstü bir yaklaşımla siyaset üstü bir saha olarak değerlendirilmesi fikri, bu anlayış temeline dayanmıştır. Böylece dış politikadaki sorunların ulusal güvenlik sorunlarına dönüştürülmesi ve siyasi sürecin dışına itilmesi söz konusu olabilmıştır. Bu kapsamda 2001 yılında Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, BBC ve Deutsche Welle'in Türkiye'deki yayınları, ulusal güvenliğe aykırı olması sebebiyle durdurulmuştur.

Avrupa Birliği Türkiye'yi 1998 yılından 2000 yılına kadar yayınladığı ilerleme raporlarında değerlendirmiş ve ordu üzerinde sivil kontrolün yeterli olmadığı konusu üzerinde durmuş, 2000 yılından sonraki tüm ilerleme raporlarında ise ağırlıklı olarak MGK'nın Türk siyasi yaşamına olan etkisini belirtmiş ve MGK'nın, milli güvenlik siyasetinin belirlenmesinde ana aktör olduğu ve siyasal yaşamı ilgilendiren birçok konuda etkin bir rol oynadığını vurgulamıştır.¹⁵³

Avrupa Birliği, 1998 yılında yayınladığı raporunda, sivillerin askeri hakimlerce Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde yargılanmasının (DGM) mümkün olması Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi prensiplerine uymadığı ve demokratik sistemle uyumlu

¹⁵³ Sema Kılıçer, **AB Belgelerinde Asker-Sivil İlişkisi**, <http://bianet.org/bianet/siyaset/23725-ab-belge-le-rinde-asker-sivil-iliskisi>.(Erişim Tarihi: 18.03.2016)

olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.¹⁵⁴ Bu eleştiriler karşısında Türkiye 18.06.1999 tarih ve 4388 sayılı Kanun'un 143. maddesinde değişiklik yaparak DGM'lerde askeri hakim ve savcılarının varlığına son vermek suretiyle DGM'leri tamamen sivil bir yapıya kavuşturmuştur.¹⁵⁵

Yine Sivil - asker ilişkisi kapsamında 2001 yılında DSP-MHP-ANAP Koalisyon hükümeti döneminde kapsamlı bir Anayasa değişikliği yapılmıştır. Bu kapsamda Anayasa'nın 118. Maddesinde 03.10.2001 tarih ve 4709 sayılı kanunla değişiklik yapılmış, MGK'da yer alan sivil üyelerin sayısı artırılmış ve kurulda alınan kararların Bakanlar Kurulu üzerindeki etkisi azaltılmıştır. Bu çerçevede, Genelkurmay Başkanı ile birlikte dört Kuvvet Komutanından oluşan beş asker üyeye karşılık; dört sivil üyeye Adalet Bakanı ve Başbakan Yardımcıları da dahil edilmek suretiyle sivillerin sayısı altıya çıkarılmıştır. Ayrıca, Anayasanın 118. maddesinin 2. Fıkrasında yer alan, MGK'da alınan kararlar Bakanlar Kurulu tarafından *öncelikle dikkate alınır* şeklindeki anayasa hükmü *öncelikle değerlendirilir* şeklinde düzeltilmiştir. MGK'nın, devletin milli güvenlik siyasetiyle ilgili konularda vereceği kararların da ancak "tavsiye" olarak kabul edileceği hüküm altına alınmıştır. Yapılan bu değişiklikler ile MGK kararlarında sivil iradenin hakim olması amaçlanmış ve kararların danışma niteliği daha açık hale getirilmiştir.¹⁵⁶ Ancak belirtmek gerekir ki 1982 Anayasası'nın 118. Maddesinde yapılan değişiklikler sivil-asker ilişkilerinin fiili durumunda ciddi bir değişikliğe yol açmamıştır. MGK'da sivil üyelerin sayısının artması, oylamadan çok tarafların ve dengelerin esas olduğu kurulda kararların niteliğini etkilememiş, kurulun askeri cenahı siyasi kararlara dahil eden ana yapısı değişmemiştir. Anayasa değişikliğiyle MGK kararlarının hükümeti bağlar nitelikte olmaması esas alınmaya çalışılsa da MGK, devlet politikasını temsil eder karar metinleri yayımlamıştır.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Avrupa Komisyonu, **1998 Düzenli Raporu**, http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Adaylik_Sureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, (Erişim Tarihi:19.03.2016), s.14

¹⁵⁵ Serap Yazıcı, **Demokratikleşme... a.g.e.**, s.98.

¹⁵⁶ TBMM, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun**, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5170.html> ,(Erişim Tarihi: 20.03.2016)

¹⁵⁷ Haziran 2001 MGK toplantısının karar metnindeki şu paragraf içerik ve üslubu açısından örnek teşkil etmektedir: "Türkiye BM Güvenlik Konseyinin Kıbrıstaki Barış Gücü ile ilgili kararını eşitliğe aykırı bulmaktadır. Türkiye, KKTC'nin bu husustaki yaklaşımlarını desteklemeye devam edecektir..." Bayramoğlu, **a.g.e.**, s.107-108

Bu dönemde sivilleştirmeye yönelik çalışmalar, MGK ve TSK'nın merkez teşkilatında etkinliğinin azalmasına, kamu ve toplum üzerindeki denetleme fonksiyonuna sahip olan ve 1982 Anayasasına göre örgütlenmiş kurul ve üst kurullarda güvenlikçi ve denetçi etkinin ve dolayısıyla askerin etkisinin ortadan kaldırılmasına yönelik olmuştur. Bu çabalardan ilki Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun oluşumuna yöneliktir. Bu kapsamda Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun üyelerinin yeniden belirlendiği kanun değişikliği yapılmış, ancak dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, bu değişikliğin kurul üyelerinin siyasi nitelikli kişiler arasından seçilmesine olanak tanıdığı gerekçesiyle TBMM'ye geri göndermiştir. Böylece, RTÜK üyelerinin seçilmesi ve görev sürelerinin düzenlendiği madde, MGK tarafından aday gösterilmesine olanak tanıyan düzenlemeyle birlikte, 2002 yılında aynı şekilde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

RTÜK ile ilgili TBMM'de yapılan görüşmelerde yapılan eleştirilere bakıldığında, sivilleşme fikrinin dayanakları görülmektedir. Bu kapsamda yapılan ilk eleştiri, yasama organı olan TBMM'nin yetkisinin, yürütmeye devredilmesi; diğeri ise, TSK'nın yönetimdeki etkisinin artması ile ilgilidir. Bilhassa Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'na MGK ve YÖK'ün üye seçmesi, AB üyelik sürecinde öngörülen sivilleşmeye aykırı bir düzenleme olması bakımından eleştirilmiştir.

2001 yılında yayınlanan Türkiye İlerleme Raporu'nda, MGK'ya dair yapılan anayasal değişiklikler AB tarafından olumlu karşılanmış, ancak Radyo ve Televizyon Üst Kurulunda MGK tarafından önerilmiş bir temsilci bulunmasına olanak tanıyan yasa değişikliği AB tarafından da normlara uygun olmadığı sebebiyle eleştirilmiştir. Fakat yapılan yasa değişikliği 2002 yılında yürürlüğe girerek, MGK Genel Sekreterliğine, biri Bakanlar Kurulunca seçilen, biri RTÜK üyesi olmak üzere iki aday önerilme olanağı tanınmıştır.

4756 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Basın Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanununun 3'üncü maddesiyle 3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların

Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun 6'ncı maddesinde yapılan değişiklik uyarınca Üst Kurulun Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin kamu görevlileri arasından göstereceği iki aday arasından Bakanlar Kurulunca seçilecek bir kişi olmak üzere 9 kişiden oluşması öngörülmüştür. Söz konusu yasa, 15 Mayıs 2002 tarihinde TBMM Genel Kurulunda onaylanarak 21 Mayıs 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁵⁸

Avrupa Komisyonu Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde 15 Ekim 2002 tarihinde yayınladığı ilerleme raporunda, MGK ile ilgili anayasa değişikliğini olumlu karşılasa da, bu değişikliklerin MGK'yı pratikte değiştirmedini, işlevsel olarak MGK'nın hala etkin olduğunu vurgulamıştır. Avrupa Komisyonu bu saptamayı şu görüşlerle ifade etmiştir:

“Türkiye'nin Güneydoğusunda ilan edilen olağanüstü hal uygulaması, terör örgütlerine karşı yapılan etkin mücadele, Türkiye'nin AB üyeliği kapsamında yapması gereken siyasi ve ekonomik reformlar ve Kıbrıs Meselesi gibi sivil otoriteyi ilgilendiren birçok konuda MGK görüş ve tavsiyeler yayınlamıştır. MGK, Anayasal anlamda her ne kadar bir tavsiye kurumu olsa da, uygulamada tavsiyenin de ötesine geçen askeri üyelerin görüşleri Türk siyasi hayatında oldukça etkili olmaktadır.”¹⁵⁹

Bu ifadeden hareketle, AB'nin kurulun bileşiminden çok, kurul ile ordunun siyaset üzerindeki etkisi ile ilgilendiği görülmektedir.

Bu dönem içinde, Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı kapsamında, Uyum Paketi adıyla hazırlanan yasa değişiklikleri artış göstermiştir.

Bu bağlamda, başta MGK ve Genelkurmay Başkanlığı olmak üzere, merkez teşkilatında ordunun etkisinin azaltılmasına yönelik çalışmaların, TSK ile Mülki İdare

¹⁵⁸ Ahmet Barbak, “Türkiye’de Askeri Yönetim Alanının Dönüşümü”, (T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2015, s.179

¹⁵⁹ Akbaba, **a.g.e.**, s. 154

ilişkisi hakkında yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda düzenleme yapılan ilk konu, jandarma teşkilatı ile sivil otorite arasındaki ilişkiler olmuştur. İlk olarak 2803 Sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanunun 9. Maddesinde değişiklik yapılmış ve yapılan bu değişiklikte, 5442 Sayılı İl İdaresi Kanununda kaymakamlığa mülki idare amirliği hizmetleri sınıfından olanların vekalet edebileceği yönündeki değişiklik temel alınmıştır. Ordunun mülki idarede etkisinin azaltılmasına dair yapılan değişiklik Avrupa Komisyonu tarafından sivilleşme adımı olarak nitelendirilmiş ve aynı zamanda jandarma ve siyasi otoritenin hiyerarşi bakımından farklı otoritelere bağlı olmaları dolayısıyla, idareye ilişkin sorunların da çözümü bakımından önemli bir adım olarak görülmüştür.¹⁶⁰

Bir diğer değişiklik, MGK'nın yönetim ve toplumda etkinliğinin kaldırılarak, devletin güvenlik yaklaşımının daraltılmasının sağlanmasıdır. 2002 tarihinde 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanunun 2. Maddesinde değişiklik yapılmış, böylece Türkiye'de eğitimi yapılacak yabancı dillerin belirlenmesinde MGK'nın görüşünün alınması uygulaması sona ermiştir.¹⁶¹

Sivilleşmeye yönelik yapılan uygulamalar kapsamında jandarmanın kaymakama vekalet etmesinin iptal edilmesi, 2002 İlerleme Raporunda olumlu karşılanmıştır. AB, bu değişikliği sivil idarede ordunun etkisinin azaltılması yönünde önemli bir uygulama olarak görmüştür. Bununla birlikte AB, MGK'nın resmi bir danışma organı özelliğinde olmasına rağmen, kurul içinde askeri ağırlığın devam ettiği ve hükümet politikalarını etkilediğini belirtmiştir.

AB, MGK'da bulunan ordudan gelen üyelerin, siyasi, sosyal ve dış politika hakkında fikirlerini halka açık olarak bildirmesini ve AB siyasi kriterleri ile ilgili tartışmalara katılmasını olumsuz karşılamıştır. Bununla birlikte MGK'nın Radyo ve

¹⁶⁰ Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2803.pdf>, (Erişim Tarihi:16.04.2017)

¹⁶¹ Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Yönetmelik, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25307_0.html, (Erişim Tarihi: 23.02.2016)

Televizyon Üst Kurulundaki yerinin güçlendirilmesine dayanan yasa değişikliğini de olumsuz karşılamıştır.¹⁶²

TSK, AB sürecinin kendi aleyhine işleyeceğinin farkına varmış, fakat AB üyeliğinin Atatürk'ün Batılılaşma politikasının son aşaması olduğu için ve ordunun uzun yıllardır modernleştirmede öncü olma görevinde bulunması ve kendisiyle çelişmemek amacıyla, AB sürecini desteklemiştir. Bununla birlikte halkın çoğunluğunun AB üyeliğini desteklemesi sebebiyle TSK, bu süreç karşısında engel olma izlenimi oluşturmamak ve halkın gözündeki itibarını zedelememek için bu sürece fazla müdahale etmemiştir.¹⁶³

2.2.2. Ak Parti Döneminde Avrupa Birliği ve Sivil-Asker İlişkilerine Dönük Yapılan Reformlar

Türkiye'de 3 Kasım 2002 günü gerçekleşen genel seçimlerde ilk kez seçim yarışına giren Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) %34,28 oy alarak birinci parti çıkmış ve Meclis'te elde ettiği sandalye sayısı ile tek başına iktidar olmayı başarmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi ise %19,39 oyla Meclis'te bulunan tek muhalefet partisi olmuştur.

2002 yılında Ak Parti iktidara gelerek, AB üyeliği için kendisinden önceki hükümetin başlattığı kapsamlı reform sürecini hızlandırmış, ordunun iç siyasete olan etkisini sınırlandırması, TSK ve savunma sanayisinin almış olduğu ödenekler konusunda daha fazla sorumlu olmaları ve MGK'nın rolünün tekrar belirlenmesi uygulamalarını içeren bir dizi uyum paketini hayata geçirmiştir. Bununla birlikte 2003 yılında revize edilen Katılım Ortaklığı Anlaşmasıyla, sivil otoritenin, ordu üzerindeki denetimini AB ülkelerindeki uygulamalarla aynı düzeye getirmek amacıyla, MGK'nın

¹⁶² Avrupa Komisyonu, **AB Bakanlığı 2002 Yılı İlerleme Raporu**, http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_20.pdf, (Erişim Tarihi: 25.02.2016)

¹⁶³ Yıldız, **a.g.e.**, s.92

işlevini uyarlamak suretiyle AB'nin endişelerini gidermeye yönelik Yedinci Uyum Paketini hazırlamış ve süregelen zaman içerisinde Sivil-Asker ilişkilerine dönük yapılan birçok reformu hayata geçirmiştir.

2.2.2.1. Askerî Harcamaların TBMM Tarafından Denetlenmesi

Askerî malların denetlenmesinde 30.07.2003 tarihinde kabul edilen 7.Uyum Paketi ve 4963 sayılı Kanun'la, bu denetimin "gizli" tutulması şartıyla, TBMM adına görev yapan Sayıştay tarafından yerine getirilmesi öngörülmüştür.¹⁶⁴ Anayasa'nın 160 ve 832 sayılı Sayıştay Kanunu'nun 1. ve 28. maddelerine göre: "Sayıştay, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının bütün gelir ve giderleri ile mallarını TBMM adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir." Askeriye de her türlü gelir, gider ve mallarının denetimi açısından, yapılan bu reformla Sayıştay denetimine tabi hale getirilmiştir. Aynı amaçla, 07.05.2004 tarihli ve 5170 sayılı Kanun'un 10. maddesi ile Anayasa'nın 160. maddesinde yer alan ve askerî malların denetimine istisna getiren hüküm yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak bu husus henüz Sayıştay Kanunu'na yansımamıştır. Sayıştay Kanununa 2003'te eklenen Ek-12. madde ise hem denetimin hem de denetime ilişkin yönetmeliğin "gizli" olmasına hükmetmektedir. Kanunda geçen ilgili kısım şöyledir:

*"Silâhlı Kuvvetlerin elinde bulunan Devlet mallarının denetlenmesi, millî savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak yerine getirilir. Bu denetimin yapılmasına ilişkin esas ve usuller, Genelkurmay Başkanlığının ve Sayıştay'ın görüşü alınmak suretiyle Millî Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanarak Bakanlar Kurulunca kabul edilen gizli gizlilik dereceli bir yönetmelikle düzenlenir."*¹⁶⁵

¹⁶⁴ Bkz. 21.2.1967 tarihli ve 832 sayılı Sayıştay Kanunu Ek Madde 12 (Ek: 30.7.2003–4963/7 md.): "Silâhlı Kuvvetlerin elinde bulunan Devlet mallarının denetlenmesi, millî savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak yapılır. Bu denetimin yapılmasına ilişkin esas ve usuller, Genelkurmay Başkanlığı'nın ve Sayıştay'ın görüşü alınmak suretiyle Millî Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanarak Bakanlar Kurulunca kabul edilen "GİZLİ" gizlilik dereceli bir yönetmelikle düzenlenir."

¹⁶⁵ Yıldız, TESEV..., a.g.e., s.14

Sayıştay'ın harcama ve kadroları denetim dışı tutan 30.maddesi yürürlükten kaldırılmamakla birlikte yasaya bir ek madde konularak TBMM araştırma, soruşturma ve ihtisas komisyonları karar verdikleri ve TBMM Başkanlığı talep ettiği takdirde Sayıştay'ın denetime tabi olmayan kurumları da özelleştirme, teşvik, borç ve kredi uygulamaları açısından denetleyebileceği, Bütçe Kanunundaki harcamalarını vizeye tabi tutabileceği hükme bağlanmıştır. Maddede sadece bütçeye tabi harcamalar değil, aynı zamanda Sanayi Destekleme Fonu'ndan Mehmetçik Vakfı'na kadar çeşitli birimlerin yaptığı bütçe dışı harcamalar da aynı dolaylı denetim usulüne bağlanmıştır.

3 Aralık 2010'da kabul edilen Sayıştay Kanunu ile özellikle askerî malların denetimi açısından ileri bir adım atıldığı söylenebilir. Çünkü bu yasaya göre Sayıştay, silahlı kuvvetlerin elindeki malların denetimini de başka bir yasal düzenlemeye gerek duymadan yapabilecektir. Kanunun belirtilen gerekçesinde, “hesap verilebilirliğin ve saydamlığın sağlanarak kamu kaynaklarının etkin, verimli ve tutumlu bir şekilde kullanılabilmesini gerçekleştirmek, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve onun adına denetim yapan Sayıştay'ın temel görevlerindendir” denilmek suretiyle, Sayıştay'a Batılı ülkelerle eşdeğer önemli bir misyon yüklenmiştir. Yeni kanun ile mal denetimi konusunda getirilen tek sınırlama ise, söz konusu denetim raporlarının halka açıklanmasıyla ilgilidir. Kanunun 44. maddesinin 2. fıkrasına göre; savunma, güvenlik ve istihbarat ile ilgili konularda görev yapan kurumların mal denetimine ilişkin hazırlanacak raporların kamuoyuna açıklanmasıyla ilgili hususlar, ilgili kamu idarelerinin görüşleri alındıktan sonra Sayıştay tarafından hazırlanıp Bakanlar Kurulu'nca kabul edilecek bir yönetmelikle düzenlenecektir. Özellikle, Silahlı Kuvvetlerin bugüne kadar sergilediği yaklaşım göz önünde bulundurulduğunda, bu denetimin ne ölçüde gerçekleştirilebileceği ya da raporların halka açıklanması açısından nasıl bir tavır takınılacağı soru işaretleri uyandırmaktadır. Dolayısıyla, gerek Sayıştay'ın gerekse siyasal iradenin söz konusu denetim raporlarının kamuoyu ile paylaşılmasını sağlamak noktasında kararlı durmaları, denetimin amacına ulaşması için zorunludur.

Buna karşılık, Sayıştay, bir yargı organı olarak kabul edilmekte ve bu durumun “güçler ayrılığı” anlayışına zarar vereceği düşünülerek “yerindelik denetimi” yapmasına izin verilmemektedir. Nitekim, yeni Sayıştay Kanunu taslak halindeyken söz konusu yürütme ile yargı erkinin yetki ve sorumluluğu bakımından karışıklığa meydan vereceği

gerekçe gösterilerek yerindelik denetimine izin veren hüküm tasarının mecliste görüşülmesi esnasında ilgili maddeden çıkarılmıştır.¹⁶⁶

Bu düzenlemeler askeri harcamaları hem siyasi hem de hukuki denetime açık hale getirmek açısından önemlidir. Bu düzenlemelerle 30 yıllık bir uygulama sembolik de olsa tersine dönmüştür.¹⁶⁷

Ayrıca, Askeri Harcamaları konu almasa da Parlamenter denetim açısından 2005 Yılında kabul edilen iki yasa yürürlüğe girmiştir:

Bunlardan ilki, 5365 sayılı ve 16.06.2005 tarihli TSK iç Hizmet Kanunu, TSK Personel Kanunu, Gülhane Askerî Tıp Akademisi Kanunu ve MSB ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıklarına Bağlı Kurumlarda Döner Sermaye Teşkili ve İşletilmesine İlişkin Kanun'da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'dur. Kanun ile, döner sermayeli askerî hastanelerin, en fazla mevcut yatak miktarının yüzde onunu kullanmak üzere ve boş yatak olması şartıyla, Genelkurmay Başkanlığı tarafından her yıl belirlenecek orana göre sivil hasta kabul etmeleri öngörülmüştür. Bu düzenlemenin amacı, 42 askerî hastanede ortaya çıkan atıl kapasitenin tespit edilmesi ve bu hastanelerdeki teknolojik imkânlardan gerektiğinde sivillerin de yararlanabilmesidir. Acil durumlarda, asker kişilerin sivil sağlık kurumlarından yararlanabilmesi konusunda da herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Bu şekilde alınan sağlık hizmetlerine ilişkin sağlık giderleri kuvvet komutanlıkları ve MSB tarafından karşılanacaktır.

İkinci önemli yasa, 5397 sayılı ve 23.07.2005 tarihli Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanundur. 5271 sayılı ve 2004 tarihli yeni Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) ülkedeki tüm elektronik haberleşmenin Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) ve emniyet tarafından takip edilmesine imkân vermemekteydi, bu pek de bilinmeyen gizli durum açığa çıkınca söz konusu yasa yürürlüğe girmiştir. Amaç, istihbarat faaliyetlerinin Telekomünikasyon Kurumu aracılığıyla tek merkezden yürütülmesini sağlamak ve yasal dinleme yapacak olan kurumların bunu nasıl yapacağına ilişkin

¹⁶⁶ Hamit Emrah Beriş, **Dünyada ve Türkiye'de Savunma Harcamalarının Demokratik Denetimi**, SDE Analiz, Mart 2012, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/ORDU%20DENETIM%20ANALIZ.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.04.2017)

¹⁶⁷ Bayramoğlu, **a.g.e.**, s.114

düzenlemeyi yapmaktır. İstihbaratın; MİT, polis ve jandarmanın yasal tekeline bırakılması ve askerinin bu sürecin dışında tutulması konusunda somut bir adım atılamamıştır. Ancak, önemli bir değişiklik gerçekleştirilmiştir: Devlet tarafından şimdiye kadar varlığı inkâr edilmiş olan, yasa dışı birçok şiddet olayına karıştığı düşünülen ve kamuoyunda “JİTEM” olarak bilinen Jandarma istihbarat Teşkilatı, yasal bir sıfatla bu metinde yer almış ve bu teşkilatın hâkim kararıyla dinleme yapabileceği ifade edilmiştir. Bu kanunla, polis ve jandarma örgütlü suçlara ilişkin dinleme yapabilecekken, MİT’e bu konuda sınır konulmamıştır.¹⁶⁸

2.2.2.2.MGK ve MGK Genel Sekreterliği Reformu

2003 yılında 4963 sayılı Kanun ile kabul edilen 7. Uyum Paketi ile Ak Parti iktidarı Türkiye’de sivil-asker ilişkilerini daha demokratik hale getirmek ve dengeyi siviller lehine çevirmek için önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Bu reformlar ile MGK’nın ordunun bir kuruluşu gibi algılanması ve icracı yetkileriyle bir takım işlevlerine son verilmesi amaçlanmıştır.¹⁶⁹

Bu çerçevede:

1) MGK Genel Sekreteri’nin siviller arasından da seçilebilmesinin önü açılmış ve bu yolla genel sekreterliğin yönetiminin orduya olan bağlılığının ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Ayrıca MGK Genel Sekreteri’ni atama yetkisi Genelkurmay Başkanından alınarak Başbakan’a verilmiştir.¹⁷⁰

2) 2003 yılında MGK’nın ayda bir yapılan toplantı sıklığı değiştirilerek iki ayda bir yapılması karara bağlanmıştır. Kurulun Cumhurbaşkanı ve Başbakanın talebiyle toplanabilmesi sağlanmış, kadrolarının atanması ve çalışma usullerinin gizliliği de kaldırılmıştır. Böylece, Kurulun gündem belirlemedeki etkisi pasifize edilmeye çalışılmıştır.

¹⁶⁸ Yıldız, a.g.e., s.14

¹⁶⁹ Bayramoğlu, a.g.e., s.109-110

¹⁷⁰ Bianet, 7. Uyum Yasaları Yasa Metni, <http://bianet.org/bianet/siyaset/21852-7-uyum-paketi-tbmmde>, (Erişim Tarihi: 17.04.2017)

3) 2945 Sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu üzerinde yapılan deęişiklik¹⁷¹ 7. Uyum Paketiyle gerçekleştirilen en önemli reformdur. Bu çerçeve, 2945 sayılı Kanun'un 4. maddesinin orijinal metni aşağıdaki gibiydi:

(a) Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusunda görüş tespit eder,

(b) Devletin milli güvenlik siyaseti doğrultusunda tespit edilen milli hedeflerin ve hazırlanan milli plan ve programların gerçekleştirilmesine ilişkin tedbirleri belirler.

(c) Devletin milli güvenlik siyasetini etkileyecek milli güç unsurlarını ve ülkenin siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel ve teknolojik durum ve gelişmelerini sürekli takip ederek değerlendirir. Milli hedefler yönünde güçlenmelerini sağlayacak temel esasları tespit eder.

(d) Devletin varlığı, bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda zorunlu gördüğü tedbirleri tespit eder.

(e) Anayasal düzeni koruyucu, milli birlik ve bütünlüğü sağlayıcı, Türk Milletini Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkıpları doğrultusunda ve milli ülkü ve değerler etrafında birleştirecek milli hedeflere yönlendirici gerekli tedbirleri belirler. Sayılan bu hususlara yönelmiş yurtiçi ve yurtdışı tehdiye karşı koymak, bu tehdidi etkisiz kılmak için gerekli strateji ve temel esaslar ile birlikte planlama ve uygulama hizmetleri konularında görüşleri, ihtiyaçları ve ele alınması lüzumlu gördüğü tedbirleri tespit eder,

(f) Olağanıüstü hallerde sıkıyönetim, seferberlik veya savaş hali ilanı için görüş tespit eder,

(g) Olağan hal ile savaş, savası gerektiren ve savaş sonrası hallerde kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ve vatandaşlara düşecek topyekün savunma, milli seferberlik ve diğer konularda hizmet ve yükümlülükler ile bu hususlarda yapılacak planlara temel teşkil edecek esasları tespit eder.

(h) Devletin milli güvenlik siyasetinin ön gördüğü hususlar ve topluma yönelik hizmetler ile topyekün savunma hizmetlerinin gerektirdiğı mali, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer konulara ilikin tedbir ve ödeneklerin kalkınma plan, program ve yıllık bütçelerde yer almasını sağlamak üzere gerekli esasları tespit eder.

¹⁷¹ 09.11.1983 tarih ve 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu'nun Kurulun yetkilerini düzenleyen 4. maddesi ile Genel Sekreterin yetkilerini düzenleyen 13. maddesi.

(ı) Milli Güvenlik kapsamına giren konularda yapılan ve yapılacak milletler arası anlaşmalar hakkında görüş tespit eder. Milli Güvenlik Kurulu tespit ettiği bu görüş, tedbir ve esasları Kurul kararı halinde Bakanlar Kurulu'na bildirir ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.¹⁷²

7. Uyum paketi ile 2945 sayılı Kanun'un MGK'nın yetkilerini düzenleyen 4. maddesi önemli ölçüde değiştirilmiştir:

“Millî Güvenlik Kurulu, 2' nci maddede belirtilen millî güvenlik ve devletin millî güvenlik siyasetine ilişkin tanımlar çerçevesinde devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili konularda tavsiye kararları alır ve gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit eder; bu tavsiye kararlarını ve görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirir. Başbakan, Millî Güvenlik Kurulunun tavsiye kararlarının ve görüşlerinin değerlendirilmek üzere Bakanlar Kuruluna sunulması ve Bakanlar Kurulunda kabulü halinde bu tavsiye kararlarının uygulanmasının koordinasyonu ve izlenmesi için bir başbakan yardımcısını görevlendirebilir.”¹⁷³

Bu değişiklik ile MGK'nın yetkileri devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili konularda sadece bir tavsiye niteliği kazanmış, Başbakan ve Bakanlar Kurulu'na MGK kararlarının uygulanması konusunda açık bir inisiyatif sunulmuştur. Böylece, MGK hukuksal açıdan bir danışma organı niteliğine bürünmüştür.

Diğer bir değişiklik, 2945 sayılı Milli Güvenli Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu'nu Anayasa'ya uyumlu hale getirmek amacıyla 7 Ağustos 2003'te yasada yapılan değişikliklerdir. 2945 sayılı Kanun, Genel Sekreterliğe, uygulamaları “takip ve kontrol” etmek, “düzenlemek, yönlendirmek ve koordine etmek üzere işbirliğinde bulunmak” gibi yetkiler vermektedir. Bu yetkiler sebebiyle MGK Genel Sekreterliği devletin tüm birimlerinden alınan ve tek elde toplanan bir istihbarat

¹⁷² MGK Genel Sekreterliği, 09.11.1983 tarih ve 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu, http://www.mgk.gov.tr/Turkce/tarihce_4.html.(Erişim Tarihi: 28.03.2017)

¹⁷³ Bianet, 7. Uyum Yasaları Yasa Metni, <http://bianet.org/bianet/siyaset/21852-7-uyum-paketi-tbmmde>, (Erişim Tarihi: 18.04.2017)

merkezine, bir tür eylem merkezine dönüşmekte, görevi “devlet işleyişinde devamlılık” sağlamak olan Genel Sekreter ise ‘MGK’nın beyni’ olarak, bir tür ‘gölge başbakan’ gibi çalışmaktaydı. Yasada yapılan değişiklikle Genel Sekreterliğin “uygulamaları takip ve kontrol” etme yetkisi Başbakan Yardımcısına bırakılmıştır. Aynı değişiklikle, Genel Sekreterliğe sivil kökenli olan bir kişinin atanabilmesi mümkün hale getirilmiştir.¹⁷⁴

MGK Genel Sekreterliğinin çalışma esaslarını düzenleyen gizli yönetmelik 29 Aralık 2003’te yürürlükten kaldırılmıştır. Bu gizli yönetmelik Genel Sekretere olağanüstü yetkiler tanımakta ve özerk bir yürütme organı gibi hareket etme imkanı sağlamaktaydı. Dolayısıyla bu yönetmeliğin yürürlükten kaldırılmasıyla siyasal rejimin şeffaflaşması doğrultusunda önemli bir adım atılmıştır. 29 Aralık 2003 tarihli 6688 sayılı karar ile kabul edilen yönetmelikle Genel Sekreterliğin görev ve yetkilerini yeniden tanımlamak ve yeni bir yapıya kavuşmasını sağlamak için Bakanlar Kurulu tarafından Genel Sekreterliğe bağlı kadrolar daraltılmış, sekreterlik ile Genelkurmay arasındaki organik bağlar koparılmıştır. Ayrıca ara hizmet birim sayısı 11 iken yeni yönetmelikle bu sayı 6’ya indirilmiş, böylece Milli Güvenlik Siyaseti Başkanlığı, Bilgi Toplama ve Değerlendirme Grup Başkanlığı ile Toplumla İlişkiler Başkanlığının (TİB) faaliyetlerine son verilmiştir. Bunlar arasında en dikkat çeken Toplumla İlişkiler Başkanlığı¹⁷⁵ (TİB) ‘dır.¹⁷⁶ Psikolojik harekât planları üretmek ve bu planları uygulamakla görevli olan TİB’in, basına yansıyan ve 3 milyon dolar olduğu belirtilen bütçesi Başbakanlığa iade edildi. Yeni yönetmelik uyarınca Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği(MGKGS)’nin bünyesinde Araştırma ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı (AR-DE) adı altında yeni bir birim oluşturulmuştur. Bu birim milli güvenlik tanımının içine giren tüm konularda dokümanlar hazırlamak ve bu konularda veri ve dokümantasyon merkezi oluşturmakla görevlendirilmiştir.¹⁷⁷

Ayrıca, sivilleşme adına olumlu bir gelişme olarak görülecek bir adım daha atıldı ve 2004 Ağustos’unda MGK Genel Sekreterliğine daha önce Atina Büyükelçisi

¹⁷⁴ Bayramoğlu, **a.g.e.**, s.44

¹⁷⁵ Toplumla İlişkiler Başkanlığı’nın, ülkenin siyasî, sosyal, ekonomik vb. konularla ilgili plânlanmış hedefleri olduğu ve bu hedeflere ulaşmak amacıyla kamuoyu oluşturma faaliyetlerini yürüttüğü ve dolayısıyla örgütün ‘psikolojik hareket’ yapma görev ve yetkisine sahip olduğu hususunda bilgi ve kanaat mevcuttur. Muharrem Balcı, **MGK ve Demokrasi**, 3.b., İstanbul: Yöneliş yayınları, 2000, s.116

¹⁷⁶ Zeynep Şarlak, TESEV Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim, DCAF-TESEV Güvenlik Sektörü Çalışmaları Dizisi, Özel Yayın, Temmuz 2009, s.103

¹⁷⁷ **a.g.e.**, s.104

olan Yiğit Alpogan atandı.¹⁷⁸ Ayrıca, yine bu süreçte, Washington Büyükelçiliğinde müsteşar olarak görev yapan Kenan İpek ile Zürih Başkonsolosluğundan Ankara'ya gelen Gürsel Demirok, Alpogan'ın başdanışmanı olarak göreve getirilmiştir.¹⁷⁹

Alpogan döneminde AR-DE, üç birimden oluşacak şekilde örgütlendi. Bunlar ekonomi, kültür, bilim ve eğitim araştırmalarına dönük çalışmalar yapan bir birim ile iç ve dış güvenlikten sorumlu iki birim olarak yapılanmıştır. 28 Ağustos 2005 yılında 'Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği'nin Resmi Gazete'de yayınlanmasıyla birlikte, daha önce Genel Sekreterin teklifi ve Başbakanın onayıyla yapılan atamalar artık söz konusu yönetmelik esas alınarak yapılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede o güne kadar asaleten atama yapılmamış olan ve vekâleten Tuğgeneral Tayyar Elmas tarafından yönetilen AR-DE Başkanlığına Gürsel Demirok atanmıştır. Genel Sekreterliğin kadın çalışanlarından Asuman Orhan Personel Dairesi Başkanlığına, Füsun Arslantosun ise Basın Halkla İlişkiler Daire Başkan Vekilliği görevlerine getirilmiş ve aynı yıl içinde sekreterliğin bünyesinde sözleşmeli görev yapan 53 emekli askerden 20'sinin sözleşmesi feshedilmiştir.¹⁸⁰

AB ile uyum yasaları çerçevesinde MGK üzerinde yapılan değişikliklerin pratikteki yansımaları izlenebilmiştir. MGK'nın sivil irade üzerinde vesayet kurumu olmaktan çıkartılması için yapılan sivilleştirme çabalarına karşılık Kurul toplantılarında askerler siyasi iktidara uyarılar yapmaya devam etmiştir. Askeri vesayet rejiminin ayrıcalıklı araçlarından olan MGK'nın sivilleştirilmesi fiili ve sembolik açıdan elbette önemlidir. Ancak, yapılan değişiklikler MGK'nın simgelediği ve hayata geçirdiği temel rolü ortadan kaldırmamıştır. Yapılan değişikliklerle MGK'nın 'icra yetkileri' kaldırılmasına karşın geniş ve her tür yoruma açık olan milli güvenlik tanımı yasada mevcudiyetini korumuştur. Nitekim milli güvenliği devletin anayasal düzeninin, milli

¹⁷⁸ Değişiklik sonrasında atanan tüm MGK Genel Sekreterleri sivil kişiler olmuştur. (Mehmet Yiğit Alpogan, Büyükelçi 01.10.2004-16.07.2007, Tahsin Burcuoğlu, Büyükelçi 01.11.2007-25.01.2010, Serdar Kılıç, Büyükelçi 05.02.2010-17.04.2012, Muammer Türker, Vali 25.04.2012, Seyfullah Hacımüftüoğlu, Müsteşar, 26.09.2014'te Genel Sekreterliğe atandı.) Bkz. [http://tr.wikipedia.org/wiki/Mill_%C3%AE_G%C3%BCvenlik_Kurulu_\(T%C3%BCrkiye\)#Mill.C3.AE_G.C3.BCvenlik_Kurulu_Genel_Sekreterleri](http://tr.wikipedia.org/wiki/Mill_%C3%AE_G%C3%BCvenlik_Kurulu_(T%C3%BCrkiye)#Mill.C3.AE_G.C3.BCvenlik_Kurulu_Genel_Sekreterleri). (Erişim Tarihi: 17.04.2017)

¹⁷⁹ "Mesleğe Güvenlikten Başladı", **Milliyet**, 18 Ağustos 2004.

¹⁸⁰ Şarlak, **a.g.e.**, s.103

varlık ve menfaatlerinin her türlü iç ve dış tehditlere karşı korunması olarak tanımlayan 2945 sayılı MGK kanununun 2. maddesi değişmemiştir.¹⁸¹

2.2.2.3. Askeri Yargı Düzeninde Hukuki İyileştirmeler

Askeri yargıyla ilgili olarak yapılan reformlarla aşağıdaki değişiklikler gerçekleştirilmiştir:

7 Ağustos 2003 tarihli 7. Reform Paketi ile Askeri Mahkemelerin Kuruluş ve Yargılama Usulü Kanunu (AMKYUK)'nun 11. maddesine bir fıkra eklenerek Askeri Ceza Kanunu'nun 58. maddesinde bulunan "halkı askerlikten soğutma suçu" nu yargılama yetkisi askeri mahkemelerden alınarak adli mahkemelere bırakılmıştır. Böylece, bu suçla ilgili sivilleri yargılama yetkisi askeri mahkemelerin elinden alınmıştır.

29 Haziran 2006 tarihinde, Askeri yargılamaya ilişkin 65 maddede değişiklik yapılmıştır. 5530 sayılı "Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"la, 17 suç askeri mahkemelerin görev alanından çıkarılmıştır. Böylece, Türk Ceza Kanunu'nda siyasi suç sayıldığı halde Askeri Ceza Kanunu'na dahil edilip askeri sayılan birçok suç açısından doğal yargıç ilkesi geçerli hale gelmiştir. Fakat AMKYUK'un 12. maddesindeki "müşterek suçlar" da herhangi bir değişikliğe gidilmediğinden, sivillerin bu suçları işlemeleri halinde yine askeri mahkemelerde yargılanmalarına devam edilmiştir.

TBMM, 26 Haziran 2009 tarihinde 5918 sayılı Kanunu kabul etmiştir. Bu Kanunun 6. maddesiyle 5271 sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu (CMK)'nun 3. maddesine bir fıkra eklenmek suretiyle askeri mahkemelerin sivil kişileri yargılama yetkisi ortadan kalkmıştır. Yine bu kanunda düzenlenen 7. maddeyle CMK'nın 250. maddesinde bir değişiklik yapılmış ve asker kişilerin özel yetkili ağır ceza

¹⁸¹ Bayramoğlu, a.g.e., s.112-113.

mahkemelerinin yetki alanına giren herhangi bir suçu işlemeleri durumunda, söz konusu ağır ceza mahkemelerinde yargılanmaları hükme bağlanmıştır.¹⁸²

2010 yılında referanduma sunulan Anayasa değişikliği ile konu anayasal düzeyde ele alınmıştır. Anayasanın 145. maddesinin bu konudaki yeni hükmü şu şekildedir: “Askerî yargıya ilişkin işler, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yerine getirilir. Bu mahkemeler; asker kişiler tarafından işlenen askerî suçlar ile bunların asker kişiler aleyhine veya askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidir. Devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlara ait davalar her halde adliye mahkemelerinde görülür”. Bu durumda, artık asker kişiler şu suçlara bulaşmaları durumunda adli mahkemelerde yargılanacaklar: Örgüt faaliyeti kapsamında işlenen uyuşturucu ve uyarıcı madde imal etmek ve ticaretini yapmak, haksız kazanç sağlamak amacıyla işlenen örgüt suçları, devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak, düşman bir devlete maddi ve mali yardımda bulunmak, anayasayı ihlal etmek, Cumhurbaşkanına, yasama organına ve hükümete karşı suç işlemek, casusluk, devlet sırlarına karşı suçlar vb.¹⁸³

Yine aynı maddede yapılan değişiklikle; askeri hâkimlerin özlük işleri, askeri savcılık görevini yapan askeri hâkimlerin görevli buldukları komutanlıkla ilişkilerinin “askerlik hizmetlerinin gereklerine göre” düzenleneceği ibaresi kaldırılarak askeri yargıda hâkim ve savcılarının bağımsızlığına ilişkin önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca 156. Maddede bir değişiklik yapılmış ve benzer şekilde Askerî Yargıtay’ın kuruluşu, işleyişi, mensuplarının disiplin ve özlük işlerini ilgilendiren ilkeler arasından “askerlik hizmetlerinin gerekleri” ibaresi kaldırılmıştır.¹⁸⁴

15 Temmuz 2016’da gerçekleştirilen ancak, amacına ulaşamayan darbe kalkışması sonrasında Türkiye’de TSK’nın yapısı üzerinde birçok değişiklik gerçekleştirilmiştir. 27 Temmuz 2016 tarihinde 668 sayılı Kanun Hükmünde Kararname

¹⁸² Fazıl Hüsnü Erdem ve Vahap Coşkun, **Askeri Yargı ve Askeri Vesayet**, Seta Analiz, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayını, Sayı 9, Temmuz 2009, s.16

¹⁸³ Hakyemez, **a.g.e.**, s.24

¹⁸⁴ Hale Akay, **Türkiye’de Asker-Sivil İlişkileri: 2000-2011 Dönemine İlişkin Bir Değerlendirme**, Ekim 2011, http://www.hyd.org.tr/attachments/article/123/asker_sivil_hale_akay.pdf, (Erişim Tarihi: 18.04.2017), s.5

ile Askeri hakimlerin alımı, mesleğe kabulü, disiplin ve özlük işlemleri ile emekliliğe ilişkin işlemler kuvvet komutanlıklarından alınmış, bu işlemlerin Milli Savunma Bakanlığı tarafından düzenlenmesine karar verilmiştir. Ayrıca, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nde görev yapan kurmay subay üyelerle birlikte albaylıkta birinci yılını doldurmuş diğer sınıflarda görev yapan subayların da görevlendirilmesine imkan tanınmıştır.

6 Ocak 2017 tarihinde yayınlanan 680 sayılı Kanun Hükmünde kararname ile 357 sayılı Askeri Hakimler Kanunu'nun, askeri hakimlerin genel yargıya tabi şahsi suçları hakkındaki soruşturmayı düzenleyen 28. maddesinin birinci fıkrasının ikinci cümlesi değiştirilmiştir. Askeri hakimlerin genel yargıya tabi olan şahsen işlemiş oldukları suçlar hakkında yapılacak soruşturma, o yerde bulunan ağır ceza mahkemesi cumhuriyet başsavcısı tarafından, kovuşturma da o yerdeki ağır ceza mahkemesi tarafından yerine getirilmekteydi. Değişikle birlikte, askeri hakimler hakkında yapılacak soruşturma ve kovuşturma, askeri hakim görev yaptığı yerin bağlı olduğu bölge adliye mahkemesinin bulunduğu yerdeki il cumhuriyet başsavcılığı ile aynı yerdeki ağır ceza mahkemesi tarafından yapılması öngörülmüştür.¹⁸⁵

Türkiye'de 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleşen referandumla kabul edilen Anayasa değişiklik paketi ile 1982 Anayasası'nın 18 maddesi üzerinde değişiklik yapılmıştır. Bu Anayasa Paketi ile yargıya ilişkin getirilen önemli değişikliklerle Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM) tamamıyla kaldırılmıştır. Ayrıca, anayasanın 142. maddesine eklenen 2. fıkra ile "Disiplin mahkemeleri dışında askeri mahkemeler kurulamaz. Ancak, savaş halinde asker kişilerin görevleri ile ilgili işledikleri suçlara ilişkin davalara bakmakla görevli askeri mahkemeler kurulabilir" hükmü getirilmiştir.¹⁸⁶

Çıkarıldığı esnada ve daha sonraki süreçte yapılan tartışmalara bakıldığında, bütün bu yasal değişikliklerin ardında şu dört amacın olduğu söylenebilir:

¹⁸⁵ Sputnik, **668 ve 680 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Yargı alanında Yapılan Değişiklikler**, <http://www.tr.sputniknews.com>, (Erişim Tarihi: 23.04.2017)

¹⁸⁶ Selin Esen, **Anayasa Değişikliği**, <http://mecliste.org/bakis-acisi/2016-anayasa-degisiklik-teklifi-uzeri-ne-kisa-bir-degerlendirme>, (Erişim Tarihi: 17.04.2017)

Birincisi; özellikle son yıllarda, asker ve sivil kişiler hakkında başlayan soruşturmalarda adli yargı ile askeri yargı organları arasında ortaya çıkan görev uyuşmazlıklarına son vermektir. Bu tür uyuşmazlıklar, bir yandan yargılama sürecini olumsuz etkileyerek yargılama safhasının uzamasına sebep olmakta bir yandan da vatandaşın yargıya olan güvenini sarsmaktadır. Bu konuda verilecek en güzel örneklerden biri, kamuoyunda JİTEM Davası olarak bilinen davada yaşananlardır.

Bu dava, asker ve sivil kişilerin “cürüm işlemek için teşekkül oluşturmak”, “bir suçu söylemek için işkence yapmak” ve “ taammüden adam öldürmek” gibi suçları birlikte işledikleri iddiasıyla 2005 yılında Diyarbakır 2.Ağır Ceza Mahkemesi’nde açılmıştır. Sivil Mahkeme, sanıklardan bazılarının asker olması sebebiyle görevsizlik kararı vererek dava dosyasını Diyarbakır 7. Kolordu Komutanlığı Askeri Mahkemesine göndermiştir. Askeri mahkeme ise sanıkların TSK ile ilişkilerinin kesildiğini ve söz konusu suçların da askerî suç olmadığını gerekçe göstererek görevsizlik kararı vermiştir. Adli ve askeri yargı arasında çıkan bu uyuşmazlık üzerine dosya Uyuşmazlık Mahkemesine gönderilmiştir. Uyuşmazlık Mahkemesi ise 02.06.2008 tarihinde karar vererek askerî mahkemenin gerekçesini kabul etmiş ve asker kişilerin TSK ile ilişkilerinin kesildiğini, yüklenen suçların askeri hizmet ve görevlerini ilgilendiren bir askerî suç olmadığını belirterek bu konunun adli yargıda çözülmesi gerektiğine karar vermiştir. Böylece, sırf görev uyuşmazlığı sebebiyle, yani çift başlı yargıda ortaya çıkan belirsizlikler sebebiyle yargılama 4 yıl kadar gecikmiştir.

İkincisi, ilkiyle ilişkili olarak, hem askeri hem de adli yargı tarafından aynı davalarda verdikleri birbirine zıt kararların önüne geçmektir. Özellikle son yıllarda kamunun da gözü önünde seyreden ve asker kişileri ilgilendiren davalar hakkında adli yargı ile askeri yargının verdiği kararların son derece farklı olduğu gözlenmektedir. Şemdinli Davası bunun somut örneğidir. Şemdinli’de bir kitapçı dükkânına bomba attıkları iddia edilen ve ikisi de astsubay olan Ali Kaya ve Özcan İldeniz hakkında dava açılmış ve Van 3. Ağır Ceza Mahkemesi, bu asker kişileri yargılama yetkisinin olduğuna karar vermiştir. Yapılan yargılamada mahkeme, ‘adam öldürmek’, ‘çete kurmak’ suçlarından dolayı sanıklar hakkında 39 yıl 5 ay 10 gün ağır hapis cezasına hükmetmiştir. Daha sonra dosya, temyiz sebebiyle Yargıtay’a gitmiştir. Yargıtay 9. Ceza Dairesi ise, Mayıs 2007’de karar vererek, yerel mahkemenin verdiği kararı

bozmuş ve üzerlerine atılı söz konusu suçların askeri mahkemenin görev alanına girdiğine karar vermiştir. Van 3. Ağır Ceza Mahkemesi bunun üzerine dosyayı Van Kolordu Askeri Mahkemesine göndermiştir. Adli yargı tarafından 39 yıl ceza verilen sanıklar askeri mahkeme tarafından serbest bırakılmıştır.

Üçüncüsü, Avrupa Birliği kriterlerini yerine getirmektir. Bu konuda AB belgelerinde askeri mahkemelerin sivilleri yargılama yetkisine son verilmesi ve bu mahkemelerin görev ve yetkilerinin Avrupa Birliği standartlarına uygun hale getirilmesi gerektiğine yer verilmektedir. Nitekim 18 Şubat 2008 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi'nde, "Askeri mahkemeler askeri personelin askerlikle ilgili görevlerinde yetkili olmalıdır" diyerek, AB bu konudaki talebini açık bir şekilde belirtmiştir.

Dördüncüsü ise, demokratik yaşamı sekteye uğratmak isteyenleri, sivil yargının denetimine tabi tutarak demokratik hayatı daha korunaklı hale getirmek. Türkiye'de yakın tarihin bize öğrettiği temel gerçeklerden biri, darbe hazırlığı içinde olan askerlerin askeri mahkemeler tarafından yargılanması darbelerin önünü kesmemektedir. Türkiye'nin tarihinde bunu destekleyecek birçok olaydan birkaçını örnek olarak verecek olursak:

Demokrat Parti döneminde 9 subay darbeye teşebbüs etme suçundan tutuklanarak Askeri Mahkemede yargılanmışlardır. Ancak, bu subaylardan sadece darbeyi ihbar eden Samet Kuşçu, Askeri Mahkeme tarafından hapse mahkûm edilmiştir. 12 Mart muhtırasından sonra, askeri mahkeme 9 Martçı cuntacılar beraat kararı vermiştir. Çünkü cuntanın ucu, Hava Kuvvetleri ve Kara Kuvvetleri'ne kadar uzanmaktaydı.

Bir diğeri, Emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Özden Örnek'e ait olan 2003–2004 yıllarını kapsayan darbe girişimlerini anlatan günlükler ortaya çıkmıştır. Kamuoyuna dahi yansıyan bu günlükler hakkında herhangi bir yargısal süreç başlatılmadığı gibi, bu günlükleri kamuoyunun bilgisine sunan gazeteci Alper Görmüş hakkında soruşturma başlatılmıştır.

Tüm bunlar, darbe girişimlerinin sivil yargının görev alanına dahil edilmesinin ne kadar hayati önem taşıdığını göstermektedir. Çünkü, böyle bir düzenleme, askeri vesayet rejimini zayıflatırken, ülkenin demokratik sisteminin korunması konusunda daha güçlü bir mekanizmaya sahip olunmasına imkân verecektir.¹⁸⁷

2.2.2.4. Devlet Güvenlik Mahkemeleri(DGM) ve Özel Yetkili Mahkemelerin Kaldırılması

Devlet Güvenlik Mahkemesi üyelerinden birisinin askeri hakim olmasının adil yargılanma hakkına aykırı bulunması sebebiyle Türkiye, AİHM tarafından mahkum edilmiştir.¹⁸⁸ Bu sebeple, ilk olarak 1999 yılında gerçekleşen Anayasa değişikliği ile mahkemede askeri hakim bulunmasına son verilmişti. Daha sonra Ak Parti hükümeti 2004 yılında bu mahkemeleri tümünden kaldırmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırıldıktan sonra bunların yerine özel yetkili ağır ceza mahkemeleri kurulmuş ve bu mahkemeler milli güvenliği ilgilendiren davalar başta olmak üzere örgüt kapsamına giren suçlara ilişkin davalara bakmışlardır. On yıl devam eden bu uygulama birtakım aksaklıklar nedeniyle 02.07.2012 tarihli ve 6352 sayılı Kanun ve üçüncü yargı paketiyle gerçekleşen yenilikle özel yetkili mahkeme uygulaması da son bulmuştur. Bunun yerine yeni Kanun, CMK'nın 250. maddesindeki ifadeyi¹⁸⁹ aynen korumuş ve bu suçlar sebebiyle açılan davaların Adalet Bakanlığının teklifi üzerine Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca yargı çevresi birden çok ili kapsayabilecek şekilde belirlenecek illerde görevlendirilecek ve bölge ağır ceza mahkemesi olarak isimlendirilen mahkemelerde görüleceğini öngörmüştür.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Fazıl Hüsnü Erdem ve Vahap Coşkun, **a.g.e.**, s.17-18.

¹⁸⁸ Bu doğrultuda verilen kararlar için bkz.: İncal/Türkiye davası.Yargı Mevzuatı Bülteni 07.04.1999 tarih, Sayı: 76., s. 51-78; Çıraklar/Türkiye davası. Yargı Mevzuatı Bülteni, 22.06.1999 tarih, Sayı: 82, s. 19-30.

¹⁸⁹ 250.maddede geçen ifadeyi ve yapılan değişikliği görmek için bkz., <http://www.adaletbiz.com/ceza-hukuku/yargi-paketleri-ile-cmkda-yapilan-degisiklikler-h13425.html>, (Erişim Tarihi:07.04.2017)

¹⁹⁰ Özbudun, bu değişiklikle birlikte usul konusunda bazı önemli adımlar atılmış olmasına rağmen, yeni oluşturulacak bölge ağır ceza mahkemelerinin bakacağı suçlar çok fazla azaltılmadığı için, bu mahkemelerin görev alanını çok fazla daraltmadığı ve bu sebeple yapılan reformun istenilen katkıyı sağlamaktan uzak olduğunu vurgulamıştır. Bkz.: Ergun Özbudun, “Yargı Reformunda Beklenen Adımlar”, 23.07.2012, Star Açık Görüş.

Böylece 1973 yılında başlayan Devlet Güvenlik Mahkemeleri serüveni 2004 yılında sona ermiş ve onun yerine kurulan özel yetkili ağır ceza mahkemeleri de 2012 yılında kaldırılarak yargıda normalleşmeye doğru önemli bir adım daha atılmıştır.

2.2.2.5. Yüksek Askeri Şura(YAŞ)

12 Eylül 2010 yılında yapılan referanduma kadar, 1982 Anayasasının 125. Maddesine göre YAŞ'ın vereceği her türlü karar yargı denetimi dışında tutulmuştur. Halkoyuna sunulan anayasa paketi kabul edilmiş ve anayasa değişikliği ile 1982 Anayasasının 125. maddesine bir ekleme yapılmıştır. Buna göre, YAŞ'ın “terfi işlemleri ile kadrosuzluk sebebiyle emekliye ayırma işlemleri dışındaki her türlü ilişik kesme kararı” yargı yoluna açık hale getirilmiştir.¹⁹¹ 16 Nisan 2017 tarihli Referandum ile kabul edilen yeni anayasa paketi ise söz konusu 125. Maddeyi tamamen yürürlükten kaldırarak YAŞ'ın tüm kararlarını yargı denetimine tabi tutmuştur. Zaten, YAŞ kararlarıyla ilgili istisnai bir durumun varlığı demokrasiyle bağdaşmamaktaydı. Bu bakımdan istisna arzeden hükmün anayasadan çıkarılması hukuk devleti ilkesinin güçlendirilmesi bakımından olumlu bir gelişmedir.¹⁹²

2014 yılına kadar TSK içinde disiplinsizlik yapanlar veya irtica gibi sebeplerle haklarında işlem yapılan Subay, Astsubay ve Uzman Jandarmalardan, 92'inci madde kapsamında ihraç istemiyle kurula sevk edilenlere ihraç kararı yine Yüksek Askeri Şûra tarafından verilmekteydi. Ancak 2013 yılında kabul edilen yeni 6413 sayılı TSK Disiplin Kanunu dikkate alınarak, 2014 yılında YAŞ tarafından verilen kararlara ilişkin yedi yönetmelikte değişiklik yapılmış ve yapılan değişiklik ile irtica veya ahlaki durum sebebiyle ihraç konularını düzenleyen maddeler yasadan çıkartılmıştır.¹⁹³

Yine 15 Temmuz Türkiye askerî darbe girişiminden sonra ilan edilen Olağanüstü Hal (OHAL) kapsamında 31 Temmuz 2016 tarihinde açıklanan Kanun

¹⁹¹ Vahap Coşkun, **Yeni Anayasada Sivil-Asker İlişkilerinin Demokratik Modeli**, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Aralık 2011, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/YENI%20ANAYASADA%20SIVIL%20ANALIZ.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.04.2017), s.30.

¹⁹² Selin Esen, **Anayasa Değişikliği**, <http://mecliste.org/bakis-acisi/2016-anayasa-degisiklik-teklifi-uzeri-ne-kisa-bir-degerlendirme>, (Erişim Tarihi: 17.04.2017)

¹⁹³ “Tarihi KHK'de çok önemli kararlar”, **Hürriyet**, 31 Temmuz 2016.

Hükmündeki Kararname ile Yüksek Askeri Şura'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun'da bazı değişiklikler yapılmıştır. Mevcut kanunda şuranın üyeleri Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı, kuvvet komutanları, ordu komutanları, Jandarma Genel Komutanı, Donanma Komutanı ile silahlı kuvvetlerdeki orgeneral ve oramirallerden oluşmaktaydı. Ancak, değişiklik sonrası ordu komutanları, Jandarma Genel Komutanı, Donanma Komutanı ile orgeneral ve oramiraller şuradan çıkartılmış; Başbakan yardımcıları, Adalet Bakanı, Dışişleri ve İçişleri Bakanı şuraya dahil edilmiş ve kurul üyelerinin sayısı 10'a çıkarken, askeri üyelerin sayısı 4'e düşmüştür. Böylece asker üye sayısına karşılık sivillerin ağırlıklı olduğu sivil bir şura meydana gelmiştir.¹⁹⁴

Şuranın görevlerinin belirlendiği ilgili maddede belirtilen, "Şura; Başbakan, Genelkurmay Başkanı veya Milli Savunma Bakanı'nın gerekli gördükleri hallerde silahlı kuvvetlerle ilgili diğer konular hakkında görüş bildirir" fıkrası "Başbakan'ın, gerekli gördüğü hallerde silahlı kuvvetlerle diğer konular hakkında görüş bildirir" olarak değiştirilmiştir.

Mevcut kanuna göre Şura'nın genel sekreteri Genelkurmay 2. Başkanıydı. Değişiklik sonrası Şura'nın sekretarya hizmetlerinin Milli Savunma Bakanlığı tarafından yürütüleceği kabul edilmiştir. Ayrıca, Şura'nın çalışma usulleri, genel sekreterliğin her türlü iş ve işlemleri Şura'da karar verilen bir iç tüzükle düzenlenmekteydi. Değişiklik sonrası, bu işlemlerin Başbakanlık tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenmesi kabul edilmiştir.¹⁹⁵

2.2.2.6. Geçici 15.Maddenin Kaldırılması

12 Eylül 1980 darbesini gerçekleştirenlerin ve yönetimin sivillere bırakılmasına kadar yasama ve yürütme yetkisine sahip olan ve bu yetkiyi kullananların tasarruflarına ilişkin yargıya başvuru hakkını engelleyen geçici 15. Madde yürürlükten kaldırılmıştır. Bu dönemin MGK ve hükümet üyeleri 15. maddeye dayanmak suretiyle yargı önüne çıkmanın önünü kesmiş ve bu üyeler tarafından yapılan düzenlemelerin Anayasaya

¹⁹⁴ "TSK'da yeni dönem", **Milliyet**, 31Temmuz 2016.

¹⁹⁵ "Yüksek Askeri Şura'nın yapısı değişti", **Hürriyet**, 31 Temmuz 2016

aykırılıklarının ileri sürülmesi yasaklanmıştır. Böylece askeri rejim sorumlusu kişiler, kişisel, kurumsal ve hukuksal açıdan dokunulmaz hale gelmiştir. Geçici 15'inci Madde şöyle demektedir:

“12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde, yasama ve yürütme yetkilerini Türk milleti adına kullanan, 2356 sayılı Kanunla kurulmuş olan Milli Güvenlik Konseyinin, bu Konsey yönetimi döneminde kurulan hükümetlerin, 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunla görev ifa eden Danışma Meclisinin her türlü karar ve tasarruflarından dolayı haklarında cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz.”¹⁹⁶

12 Eylül 2010 yılında Referanduma sunulan Anayasa değişikliği paketiyle yürürlükten kaldırılan bu madde, üzerinde en fazla tartışılan değişikliklerden biri olmuştur. 1980 darbesini gerçekleştirenlerin yargı karşısında hesap vermelerinin mümkün hale getirilmesi sivil-asker ilişkileri açısından önemlidir. Ancak, söz konusu değişiklik zaman aşımı kapsamı içine girdiği için, bu tasarruflar hakkında yargılama açısından pratikte bir sonuç doğurmayacağı da dile getirilen eleştiriler arasındadır. Referandum sonrasındaki ilk altı ay içerisinde 12 Eylül'le ilgili yaklaşık 800 suç duyurusunda bulunulmuş ve Nisan 2011'de ise Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı Savcı Ahmet Demir'i darbe soruşturmasını yürütmekle görevlendirmiştir.¹⁹⁷

Bu dönemde üretilen hukuki tasarrufların yargı denetimine açık hale getirilmesi olumlu bir gelişmedir ancak, eksik bir adım olarak kalmıştır. Maddenin tümüyle kaldırılmaması, darbeyi gerçekleştirenlerin dokunulmazlıklarının devam etmesini sağlamıştır. Zira konuyla ilgili Anayasa Mahkemesine iptal davası açma süresi geçmiş olduğundan bu imkan fiilen kullanılamamaktadır.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Emre Aköz, “Geçici 15'inci Madde: Hukuk devleti skandalı”, **Sabah**, 20 Mart 2010.

¹⁹⁷ Hale Akay, **Türkiye'de Asker-Sivil İlişkileri: 2000-2011 Dönemine İlişkin Bir Değerlendirme**, Ekim 2011, http://www.hyd.Org.tr/attachments/article/123/asker_sivil_hale_akay.pdf, (Erişim Tarihi: 18.04.2017), s.6

¹⁹⁸ Erdal, **a.g.e.**, s.36

2.2.2.7. TSK İç Hizmet Kanunu ve İç Hizmet Yönetmeliği Değişikliği

2013 yılında TBMM Genel Kurulunda TSK'nın vazifesini tanımlayan ve darbelere imkan tanıyan TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35.maddesi Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla birlikte değiştirilmiş oldu. Getirilen değişiklikler şöyle:

Askerlik tanımının eski hali;

“Türk vatanını, istiklal ve Cumhuriyetini korumak için harb sanatını öğrenmek ve yapmak mükellefiyettir. Bu mükellefiyet özel kanunlarla vaz'olunur.”

Yeni hali;

“Harp sanatını öğrenmek ve yapmak mükellefiyettir.”

Darbelerin yasal dayanağı olarak gösterilen TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesi'nde bulunan TSK'nın vazifesiyle ilgili ifade yeniden aşağıdaki şekilde tanımlandı.

35.Maddenin eski hali;

“Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır.”

Yeni hali;

“Yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askeri gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurtdışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır.”

43. maddede TSK mensuplarına siyaset yasağı şöyle ifade edilmekteydi:

Eski hali:

“Türk Silahlı Kuvvetleri her türlü siyasi tesir ve düşüncelerin dışında ve üstündedir. Bundan ötürü Silahlı Kuvvetler mensuplarının siyasi parti veya derneklere girmeleri bunların siyasi faaliyetleri ile münasebette bulunmaları, her türlü siyasi gösteri, toplantı işlerine karışmaları ve bu maksatla nutuk ve beyanat vermeleri ve yazı yazmaları yasaktır.”

Yeni hali:

“Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları siyasi faaliyette bulunamaz.”¹⁹⁹

Ersan Şen’e göre; Yukarıda bahsedilen, “Mevcut 43. maddenin 1. fıkrası aslında açık bir şekilde bu anlamı taşımaktadır. Fakat, kanun koyucu, bir yandan bu konuda herhangi bir boşluğa mahal vermeyecek bir açıklıkla ordu mensuplarının siyasi bir faaliyete girmesini engellemek, diğer yandan “Türk Silahlı Kuvvetleri her türlü siyasi tesir ve düşüncelerin dışında ve üstündedir.” cümlesiyle demokratik toplumların esası olan siyasi düşüncelerin değerinin azaltılmasına ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin bu düşüncelerin üstünde yer aldığına dair yanlış algıyı düzeltmeyi hedeflemiştir. Değişikliğin bu yönü ile isabetli olduğu söylenebilir.”²⁰⁰

2.2.2.8. Diğer Önemli Değişiklikler

Türkiye’de askerın siyasi sistem içerisindeki ağırlığı sebebiyle birçok kurumda askerın temsilcisi bulunmaktadır. Bu kapsamda son on yılda birtakım değişiklikler yapılmış ve bu değişikliklerle askerın bulunduğu kurumların bazılarında askerın yer

¹⁹⁹ Bianet, **TSK İç Hizmet Kanunu** , <https://bianet.org/bianet/siyaset/147996-tsk-ic-hizmet-kanunu-nun-35-maddesimeclis-te>, (Erişim Tarihi:09.04.2017)

²⁰⁰ Ersan Şen, **Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu**, <http://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-ersan-sen/1044428-turk-silahli-kuvvetleri-ic-hizmet-kanunu>, (Erişim Tarihi:09.04.2017)

alması hususuna son verilmiştir. Buna ilk örnek olarak 7 Mayıs 2004 yılında Anayasanın 131. Maddesinde yapılan değişiklikle Yükseköğretim Kuruluna Genelkurmay Başkanlığı'nca üye seçilmesine son verilmesi gösterilebilir. Ayrıca, yine aynı doğrultuda 5218 sayılı Kanun kabul edilmiş ve Yüksek Öğretim Kurulu Kanunu'nda değişiklik yapılarak Genelkurmay Başkanlığının Yükseköğretim Kuruluna bir üye seçmesine izin veren kanun hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. İkinci olarak, 5218 sayılı Kanunla Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun üzerinde değişiklik yapılarak Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği tarafından aday gösterilmesine ilişkin kanun hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. Aynı Kanunla, MGK Genel Sekreterinin Haberleşme Yüksek Kurulu üyeliği de sona erdirilmiştir.

Türkiye'de özellikle son yıllarda terörle mücadelenin profesyonel askerle yapılması hem asker aileler hem de siyasi ve askeri elitler tarafından sıklıkla tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmayı takiben 2007 yılında terörle mücadelede esas operasyonları yürüten tüm komando tugaylarının “profesyonel” olacağı açıklanmıştır. Bu yeni projeye göre zorunlu askerlik hizmetini yürütenlerin sadece tehlikesiz geri hizmetlerde görev yapacağı ve komando yapılmayacağı açıklanmıştır. Dönemin Karakuvvetleri komutanı İlker Başbuğ, halihazırdaki 6 komando tugayının yüzde 100 profesyonel hale geleceğini, bu birliklerde Mayıs 2007'den itibaren yedek subayların, 2009 sonundan itibaren erbaş ve erlerin görev almayacağını ilan etmiştir. Buna uygun olarak 2007 yılında bin 540 ve 2008'de de 3 bin 18 uzman erbaş profesyonel ordu kapsamına alınarak ilk adım atılmıştır. Uzun dönemli hedef olarak da her biri 5000 askerden oluşan 6 komando tugayının tamamının profesyonel orduya ayrılacağı açıklanmıştır.²⁰¹ Diğer taraftan 15 Temmuz Darbe girişimi sonrasında kamuoyunun gösterdiği tepkinin de artmasıyla zorunlu askerliğin kaldırılması, askerlik süresinin kısaltılması veya bedelli askerlik gibi uygulamalara imkân tanınması hususunda, dönemin Hükümet sözcüsü Numan Kurtulmuşun yaptığı açıklamalar hükümetin de bu konu üzerinde çalışma içerisine gireceği sinyalini vermektedir. Dünyada 27 AB üyesi ülkeden 21'inde askerlik hizmeti zorunlu değildir. 28 NATO üyesi ülkelerin 23'ünde

²⁰¹ Evren Balta Pakler, **Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, der. Evren Balta Pakler ve İsmet Akça, 1.b., İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2010, s.428-429

profesyonel ordu mevcuttur. Özellikle, 2000’li yılların başından itibaren dünyada zorunlu askerlik hizmetinin yerini giderek profesyonel orduların aldığı söylenebilir.

2010 yılında yapılan halkoylamasıyla kabul edilen Anayasanın 148. maddesinde değişiklik yapılmış ve Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı da AYM’nin Yüce Divan sıfatıyla yargıladığı kişiler arasına dâhil edilmiştir.²⁰²

“Emniyet-Asayiş-Yardımlaşma” ifadelerinin kısaltılmışı olan EMASYA, 7 Temmuz 1997’de İçişleri Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı arasında imzalanan bir protokoldür. EMASYA Protokolü kapsamında Valilik, İl İdaresi Kanunu’nda belirtilen talep yetkisini kullanmasa da asker, gerekli gördüğü durumlarda toplumsal olaylara müdahale edebilmekteydi. Protokolün on üç yıllık uygulamasında askerlerin toplumsal olaylara müdahale etmesi ciddi eleştirilere neden olmaktaydı. Bu sebeple bu Protokol İçişleri Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı arasında 4 Şubat 2010 tarihinde imzalanan ortak protokol ile yürürlükten kaldırılmıştır.²⁰³ Ancak 2011 yılının Mart ayında Erzurum’da, Nisan ayında Gaziantep’te ortaya çıkan jandarmanın istihbarat faaliyetlerine ilişkin bilgiler ve belgeler kamuoyunda EMASYA’ nın geçerliliğini koruyup korumadığı konusunda kuşklar yaratmıştır. Nitekim 2011 seçimleri sonrasında ortaya çıkan Işık Koşaner’e ait ses kaydı, EMASYA protokolünün fiiliyatta yürürlükte kalması anlamına gelen düzenlemelerin yapılmış olduğu şüphelerini doğrular niteliktedir.²⁰⁴

Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB), 2006 yılından sonra 2010 yılı sonunda bir kez daha güncellenmiştir. Yeni MGSB’nin oluşturulmasında siyasi iktidarın eskisinden farklı olarak belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Hatta taslak metnin bazı bölümlerinin bizzat dönemin Başbakanı tarafından kaleme alındığı da dile getirilmiştir. Yeni MGSB içinde irtica gibi soyut suçlayıcı ifadelerin bulunmaması, bazı komşu ülkelerin dış tehdit kapsamına alınmaması belge içinde yapılan en önemli

²⁰² Hale Akay, **Türkiye’de Asker-Sivil İlişkileri: 2000-2011 Dönemine İlişkin Bir Değerlendirme**, Ekim 2011, http://www.hyd.org.tr/attachments/article/123/asker_sivil_hale_akay.pdf, (Erişim Tarihi: 18.04 .2017), s.8

²⁰³ Hakyemez, **a.g.e.** , s.25

²⁰⁴ Sonsayfa, “Koşaner’den acı itiraflar”, 24 Ağustos 2011, <http://www.sonsayfa.com/Haberler/ Guncel/ Kosanerden - aciitiraflar-201935.html>. (Erişim Tarihi:10.05.2017)

değişikliklerdir. Bununla birlikte siyasi iktidarın MGSB'nin meclis tarafından tartışılabilmesine imkân verecek herhangi bir yasal düzenlemeye gitmemesi eksiklik olarak görülebilir.²⁰⁵

Nazi Almanya'sı ve Sovyetler Birliği'nde kısa bir dönem okutulan ve Türkiye'de 28 Aralık 1979 tarihli ve 8/37 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe giren Milli Güvenlik Dersi eğitimiyle siyaset genç beyinlerde adeta militarize²⁰⁶ edilmiştir. Milli Güvenlik Dersleri eğitiminin büyük çoğunluğu pedagojik eğitim almış öğretmenler tarafından değil, garnizon komutanı tarafından atanan bir muvazzaf veya emekli subay tarafından verilmekteydi. Ayrıca dersin müfredatı Genelkurmay Başkanlığı tarafından belirlenmekte, ders kitabı yine asker tarafından yazılmakta veya yazdırılmaktaydı. Bu ders aracılığıyla ordu ve okul, askeri ve sivil alan iç içe geçmiş ve aralıksız devam eden bu içiçelik toplum tarafından zamanla normal karşılanır hale gelmiştir.²⁰⁷ Bu dersle ilgili verilen eğitim, Milli Güvenlik Bilgisi Öğretimi Yönetmeliği'nin 25 Ocak 2012 tarihinde yürürlükten kaldırılmasıyla sona ermiştir.

27.03.2015 tarihinde kabul edilen ve İç Güvenlik Paketi olarak adlandırılan "2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısıyla birlikte, 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanununda değişiklik yapılmış ve böylece jandarma üzerindeki sivil denetim artmıştır. Bu paketle birlikte, illerdeki jandarma personelini görevlendirme, yer değiştirme ve atama yetkisi İçişleri Bakanı'na verilmiş, general seviyesi dışındaki jandarma komutanlarının ise vali tarafından atanması sağlanmıştır.²⁰⁸

²⁰⁵ Bianet, **MGSB Değişiyor, "Tehditler"de AKP'nin Öncelikleri Gündemde**, 23 Ağustos 2010, <http://bianet.org/bianet/bianet/124331-mgsb-degisiyor-tehditlerde-akpnin-oncelikleri-gundemde>, (Erişim Tarihi: 09.04.2017)

²⁰⁶ Batılı tarihçi Michael Howard, militarizmi, "askeri alt kültüre ait değerlerin toplumun egemen değerleri olarak algılanması" şeklinde tanımlıyor. Ayşe Gül Altınay, **Asker ve Siyaset: Bir Zümre Bir Parti Türkiye'de Ordu**, der. Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul,2004, s.179

²⁰⁷ **a.g.e.**, s.182-183

²⁰⁸ Avrupa Komisyonu,**2015 Yılı Türkiye Raporu**,http://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/2015_turkiye_raporu.pdf. (Erişim Tarihi:10.04.2017)

17 Ağustos 2016 tarihli, 670 ve 671 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması ve Milli Savunma Üniversitesi Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname'yle birlikte 1970'te, 1324 sayılı kanunla belirlenen Genelkurmay Başkanı görev ve yetkileri değiştirilmiştir. 671 sayılı kararname ile Genelkurmay Başkanı'nın atanmasını düzenleyen maddede değişiklik yapılmış ve söz konusu maddeyle Genelkurmay Başkanı olabilmek için kuvvet komutanlığı yapma şartı kaldırılarak Orgeneral ve Oramiraller arasından Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanması sağlanmıştır. Yine bu kararname ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları Milli Savunma Bakanı'na bağlanmıştır. Ayrıca kararnamede, Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın gerekli gördüğü durumlarda Kuvvet Komutanları ile bu komutanlara bağlı olarak görev yapan kişilerden doğrudan bilgi alabileceği ve bunlara doğrudan emir verebileceği kuralı getirilmiştir. Kararnamede, "Verilen emir herhangi bir makamın onayına gerek duyulmadan derhal yerine getirilir" denilmiştir. Böylece, Cumhurbaşkanı tarafından verilen emrin Genelkurmay Başkanı'nın onayına gerek duyulmaksızın kuvvet komutanlıkları tarafından yerine getirilmesi zorunlu hale getirilmiştir.

Ayrıca kararname ile Genelkurmay Başkanı'nın görev ve yetkisine ilişkin kritik bir değişiklik yapılmıştır. Mevcut kanunda, "Genelkurmay Başkanı, barışta ve savaşta Silahlı Kuvvetler'in komutanıdır" hükmü bulunmaktadır. Bu kanun üzerinde yapılan yeni düzenlemeyle "barışta" ifadesi madde metninden çıkarılarak Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları her durumda, yani hem savaş hem de barış ortamında Milli Savunma Bakanı'na bağlı hale getirilmiştir. Böylece, Genelkurmay Başkanı'nın görevi TSK'nın komutanı olarak sadece "savaş" hali ile sınırlı kalmıştır.

Yine bu kararname ile Milli Savunma Üniversitesi (MSÜ) adıyla yeni bir üniversite kurulmuştur. Bu üniversitenin kurulmasının amacı; lisansüstü eğitim vermek ve kurmay subay yetiştirmektir. Bu üniversite, yeni kurulan enstitülerden, Kara, Deniz ve Hava Harp Okullarından, Astsubay meslek yüksekokullarından oluşmaktadır. Üniversite rektörü, Milli Savunma Bakanının önerisi ve Başbakanın uygun göreceği üç aday arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilecektir. İçişleri Bakanlığı'na bağlanan Jandarma ve Sahil Güvenlik komutanlıklarının subay, astsubay ve diğer personel

ihtiyacını karşılamak üzere Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi kurulmuştur. Bu akademi, İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak görev yapacaktır.

MSÜ çatısı altında harp okulları yeniden yapılandırılmış ve bu okulların öğrenci kaynağı "lise ve dengi okul mezunlarıdır" denilerek İmam Hatip Liseleri'nden harp okuluna öğrenci alımının önü açılmıştır. Böylece, İmam Hatip mezunları da orduya girip subay olabilme imkanına kavuşmuştur.

Kararnamede, Gülhane Askeri Tıp Akademisi'ne (GATA) bağlı eğitim hastaneleri, TSK Rehabilitasyon ve Bakım Merkezi ile askeri hastaneler ve Jandarma Genel Komutanlığı'na ait sağlık kuruluşları Sağlık Bakanlığı'na devredilmiştir. GATA'ya bağlı yükseköğretim birimleri de Sağlık Bilimleri Üniversitesi'ne devredilmiş, GATA ve askeri hastaneler ile okullardaki personelin devrine Bakanlar Kurulu'nun karar vereceği belirtilmiştir.²⁰⁹ Bütün bu düzenlemeler ile Sivil siyasetin ordu üzerindeki denetimi arttırılmıştır.

²⁰⁹Alican Uludağ, **Genelkurmay Başkanı artık barışta TSK'nın komutanı değil**, [http:// t24.com. tr/ haber/genelkurmay-baskani-barista-kuvvet-komutanliklari-bu-teskilat-disinda-yer-alir _352812,](http://t24.com.tr/haber/genelkurmay-baskani-barista-kuvvet-komutanliklari-bu-teskilat-disinda-yer-alir_352812) (Erişim Tarihi: 17.04.2017)

3. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNİN DEMOKRATİK MODELİ VE YENİ BİR ANAYASA

3.1. LİBERAL DEMOKRATİK MODEL

Demokratik rejim, belli bir tarihsel süreçte, belli bir toplumsal düzende, bu sürece özgü iktidar ilişkileri ve dengelerine bağlı olarak gelişip yerleşmiştir. Bu rejim sanayi devrimini yaşayan toplumlarda oluşmuş ve örgütlü emek, kentli orta sınıfların da desteğini alarak demokratikleşmenin itici gücü haline gelmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, işçi sınıfının öncülüğünde genel ve eşit oy, parlamenter hükümet gibi talepler siyasal rejimin gündeminin ilk sıralarına yerleşmiştir. Mülkiyet sahibi sınıf, bu taleplere hep kuşku ve kaygı ile bakmış, direnç göstermiştir.²¹⁰

Demokrasiye gösterilen yaklaşımların farklılıklarına daha ayrıntılı baktığımızda liberal demokrasinin, “özgürlük ilkesine büyük oranda ağırlık verip, eşitliği ise ancak hukuksal eşitlikle sınırlamak” gerekliliğini ifade eden bir demokrasi anlayışını temsil ettiğini görmekteyiz.²¹¹ Liberal demokrasi, günümüzde kendisini eşitlik, adalet veya demokrasinin tek meşru temeli olarak sunma imkanına kavuşmuştur.²¹²

Liberal demokrasi, temelinde özgürlük bulunan halkın yönetimidir. Buna göre liberal demokraside halk, temel kamusal kararların alımı ve yöneticilerin seçiminde

²¹⁰ Gencay Şaylan, **Temsili Liberal Demokrasinin Önlenebilir Krizi**, İstanbul: İmge Yayınları, 2008, s. 283

²¹¹ Şaban Arslan, “İki Demokrasi Modeli: Liberal Demokrasi ve Müzakereci Demokrasi Üzerine Bir Çalışma”, (T.C Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2015, s. 19

²¹² Halit Tunçkaşık, “Liberal Demokrasilerde Siyasi Temsil Krizi: Siyasi Parti Ve Parlamentoların Temsil Sorunları”, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2010, s. 10

etkilidir. Bununla birlikte, siyasi iktidarın hareket alanı ve otoritesi de temel hak ve özgürlüklerle sınırlanmıştır. Halkı temsil eden temsilcilerin oluşturduğu meclisin, sınırsız olarak karar verdiği ve kural koyduğu bir rejimin olması, rejimin demokratik olmakla birlikte liberal olmadığını göstermektedir.

Sosyal bilimler alanındaki bazı araştırmacılar, liberalizm ve demokrasi arasındaki ilişkinin ihtilafli bir niteliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Bu görüşün temel sebebi, liberalizmin bireyi ve bireysel özgürlükleri temel almasına rağmen, demokrasinin eşitliği vurgulaması ile açıklanabilmektedir.

Sartori, liberalizm ile demokrasi arasındaki temel ilişkinin, özgürlük ve eşitlik arasındaki ilişki olarak gösterildiğini hatırlatır. Yani liberalizmi demokrasiden ayırt edebilmek için liberalizmde özgürlük, demokraside ise eşitlik vurgusu göz önünde tutulmalıdır. Liberal demokratik sistemlerin görevi özgürlük ile eşitliği birleştirmektir. Yazar, günümüz batı demokrasilerinin, hem liberal hem demokratik sistemler olmalarından dolayı, özgürlük ile eşitliğin birbirleriyle karışabileceğini belirtmektedir.²¹³

Fareed Zakaria'ya göre, Anayasal liberalizm ve demokrasi arasındaki gerginlik, yönetimin yetkilerinin genişliği üzerinde odaklanmaktadır. Anayasal liberalizm gücün sınırlandırılması ile ilgilenirken; demokrasi gücün tek elde toplanıp kullanılmasını içerir.²¹⁴

Özçelik, demokratik kuramın temel unsurlarını teşkil eden 'özgürlük' ve 'eşitlik' kavramlarının kolay kolay uzlaşmadıklarını ve aralarında büyük bir gerilim olduğunu belirtmektedir.²¹⁵

Liberal demokrasi, eşitlik ve özgürlüğü esas alan değerler üzerine inşa edilmiş bir siyasal modeli öngörmektedir. Her iki ilke de, demokratik devlet yönetimine hayat

²¹³ Tunçkaşık, a.g.e., s. 12

²¹⁴ Fareed Zakaria, **Özgürlüğün Geleceği: Yurtta ve Dünyada İlliberal Demokrasi**, Çeviren: Meral Öztoprak Sağır ve H. Serkan Akıllı, Kırmızı Yayınları, 2007, s. 106

²¹⁵ Özçelik, a.g.e., s. 12

veren, onu benzersiz kılan ve demokrasiyi diğer siyasal sistemlerden ayırmamızı sağlayan temel değerlerdir.

Lipson, bu değerler doğrultusunda demokrasiyi, “vatandaşların hürriyet ve eşitliği mümkün olduğunca birlikte yaşamaları için birleştiren bir devlet yönetim şekli” olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda eşitlik ve özgürlük değerleri, hem demokratik devlet yönetimi üzerine kurulu olan hem de gerçek yaşamda varolmasını hedeflediği değerlerdir. Gerçekten demokrasi, ancak bireysel özgürlüğün sağlandığı ve bireylerin eşit birer vatandaş olarak kalabilmelerinin anayasal güvence altına alındığı bir siyasal toplumda kurulabilmektedir. Bu bakımdan eşitlik ve özgürlüğü baz alan ve bu ilkeler üzerine kurulmuş olan bir toplumsal-siyasal yapılanma, sivil-asker ilişkilerinde liberal demokratik modelin en büyük güvencesini oluşturmaktadır.

Liberal demokrasi sistemi, kişi ve kişisel özgürlükler bakımından iyi bir yönetim hakkında olan arayışın bir sonucu olarak, tarih içinde gelişip günümüzdeki haline ulaşan bir sistemdir. Liberal demokrasi, liberalizm ve demokrasinin birleşiminden oluşmaktadır.

Siyasal özgürlüğü temel doğru olarak ele alan liberalizm, “Bireylerin siyasal özgürlüğünü ve kişi hak ve özgürlüklerini anayasal devlet aracılığıyla güvence altına alan düşüncedir.”²¹⁶ Liberalizm’e göre, siyasal özgürlükler devlet iktidarını sınırlandırmak suretiyle güvence altına alınabilir. Dolayısıyla liberalizm, özgürlüklerin anayasal devlet tarafından güvence altına alındığı ve iktidarın sınırlı olduğu bir siyasal sistemi yaratmayı amaçlar. Demokrasi ise, kamu siyasetine ilişkin birtakım siyasal kararların alınmasında halkın da katılımını öngören bir siyasal sistemdir.²¹⁷

Bu kapsamda demokrasi, iktidarın kaynağı sorunu ile ilgilenmektedir ve iktidarın halka dayanmasını önermektedir. Demokrasi ve liberalizm kavramları bir araya getirildiğinde, liberal demokrasinin, bireyin hak ve özgürlüklerini teminat altına almaya dair halkın yönetimi olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, liberal demokrasi, herkes için eşit oy ilkesi, belirli aralıklarla yapılan serbest ve eşit seçimlerle iktidarın el

²¹⁶ Fazıl Hüsnu Erdem, “Liberal-Demokratik Kuram Bağlamında Sivil-Asker İlişkileri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Y. 5, S. 25, Ocak-Şubat 1999, s. 4

²¹⁷ a.g.e., s. 4

değiştirmesi, hukukun üstünlüğü ve sivil ve siyasi özgürlükleri kapsar. Bu sebeple liberal demokrasi, sadece kimin yöneteceği ile sınırlı kalmayıp aynı zamanda nasıl yönetileceğine de cevap aramaktadır. Kısaca liberal demokrasi, devlet üzerindeki iktidarın sınırlanması amacıyla, toplumun devlet iktidarına dahil edilmesi fikrini birleştirmektedir. Bu bakımdan demokratik devlet, liberal anayasal devlettir.

Burada, “demokrasi” olarak düşündüğümüz yönetim şekli, demokrasinin özel bir biçimidir: Bireyle, siyasal eşitlikle ve sivil özgürlüklerle ilgili olduğu için “liberal”dır; iktidarın kullanımına ve çoğunluğun iktidarına sınırlama getirdiği için “anayasal”dır; çoğunluğun yönetme hakkını ve siyasal katılımı öngördüğü için “demokratik”tir.²¹⁸

Tarihi olarak demokrasinin işleyebilir olması da, kısmi olarak, askeri kuvvetlerin ortaya çıkması ve askeri otorite üzerinde sivil denetimin uygulanabilirliğine bağılı olarak gelişmiştir. Silahlı kuvvetlerin sivil otorite tarafından denetiminin sağlanmasında ve denetici olan sivil otoritenin, demokrasiye sadakatini belirlemede yardımcı olmuştur. Bununla birlikte, demokrasinin Antik Yunan ve Ortaçağ’da İngiltere ve Fransa’daki gelişimi, diğer etkenlerin yanında, asker üzerindeki sivil denetim ile de orantılıdır. Her ne kadar Antik Yunan’dan günümüze, asker üzerinde sivil denetim sağlama çabaları devamlı olarak sürse de, bilhassa modern dönemde yaşanan çeşitli gelişmeler bu çabaları olumsuz etkilemiştir.

Günümüz devletlerinin gelişimi sonrası, izleyen dönemde devamlı orduların kurulması, askeri bürokrasinin oluşması, savunma giderlerinin artması gibi gelişmeler, sivil otorite ile asker arasındaki ilişkileri olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu gibi gelişmeler karşısında askeri otoritenin, sivil otorite üzerindeki etkinliği artmış ve ordunun sivil denetime tabi tutulması güçleşmiştir. Askeri otoritenin sivil otorite karşısındaki etkinliği, demokratik geleneğe sahip ülkelerde yapılan demokratik uygulamalar sayesinde düşük seviyede seyretmiş olmasına rağmen, demokratik geleneğe sahip olmayan ya da az gelişmiş ülkelerde bu durum sivil-asker arasındaki ilişkilerin olumsuz seyretmesine sebep olmuştur.

²¹⁸ a.g.e., s.5

Demokratik geleneğe sahip olan ülkelerde, askerin etkin olduğu alanın sınırlı olması ve genel olarak siyaset üzerindeki etkisinin olmaması dolayısıyla, bu ülkelerde olan sivil-asker arasındaki ilişkilerde liberal demokratik model söz konusudur. Bu kapsamda, bilhassa Anglo-Amerikan demokrasilerinde, ordunun siyasete müdahalesinin hiç görülmemiş olması ve askerin sivil otorite üzerindeki etkisinin zayıf olması, bu ülkelerde geçerli olan liberal demokratik modelin sonucu olarak görülmektedir.

Liberal demokratik modelde iki önemli kural bulunmaktadır. Bunlardan ilki askerin sivil otoriteye müdahil olmaması, ikinci olarak ve daha önemlisi de, ordunun görevlerinin, tamamen sivil otoritenin yetkisi ve denetiminde olması gerektiğinin öngörülmüş olmasıdır. Bu modele göre asker, sivil otoriteden ayrı olarak ona tabi olmalı, profesyonel bir hal almalı ve siyasetten arınmalıdır. Liberal demokratik modele göre ordunun bütçesi meclis tarafından kontrol edilir, ordu içi atamalar sivil iktidar tarafından yerine getirilir, savaş veya iç güvenlik sorunlarına ilişkin kararlar da sivil otorite tarafından alınmaktadır.

Yukarıda bahsedilen demokratik ülkelerdeki sivil-asker arasındaki ilişkiler, liberal demokrasi ilkelerine karşı genellikle sorun oluşturma olasılığına sahiptir. Bunun sebebi, hemen hemen her ülkede silahlı kuvvetlerin, kendi doğası kapsamında otoriter olma eğilimine açık olan kurumlar olmasıdır. Liberal demokrasi, bu tarz sorunlara dair iki adet çözüm önermektedir. Birincisi, ordunun sivil otorite tarafından denetlenmesi; ikincisi ise, orduyu denetleyen sivil otoritenin demokratik sürece tabi olmasıdır.²¹⁹

Birinci ilkeye literatürde, “sivil otoritenin üstünlüğü” ya da “ordunun sivil otoriteye bağımlılığı” denilmektedir. “Siviller askerlere komuta eder, askerler de silahlara kumanda eder” şeklinde formülize edilmiş olan bu ilkenin, ordunun siyasete müdahalesini engellemek ve orduyu denetim altında tutabilmek için varlığı zorunludur, ancak yeterli değildir. Söz konusu ilke, bazı demokratik olmayan siyasal sistemlerde tek başına uygulansa da istenen sonuçlar alınamamıştır. Bu da, otokratik siyasal sistemlerde olmayan başka bir ilkeye daha ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu ilke, orduyu denetim altında tutan sivil otoritenin de denetime tabi tutulması gerektiğini ifade eden

²¹⁹ Robert Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çeviren: Levent Köker, Türk Siyasi İlimler Derneği- Türk Demokrasi Vakfı Yayını, 1993, s. 310

ilkedir. Diğer bir ifadeyle bu ilke, askeri bürokrasi üzerinde denetim kuran sivil otoritenin, bu denetim görevini yerine getirirken, kendisinin de aynı zamanda hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı anlayışı çerçevesinde hareket etmesini sağlayıcı demokratik bir otorite olmasını gerektirmektedir.²²⁰

Sivil otoritenin üstünlüğü ilkesinin sivil-asker ilişkilerindeki karşılığı anayasa hukuku literatüründe “seçilmişlerin atanmışlara üstünlüğü”, yönetim hukukunda ise “yönetimin bağımlılığı” şeklinde ifade edilmiştir. Genel olarak bu ilkeler, sivil-asker ilişkilerinde liberal-demokratik modelin gereği olan “sivil otoritenin üstünlüğü” ilkesinin genel çerçevesini çizmektedir.

3.2. YENİ BİR ANAYASA

nceki bölümlerde anlatıldığı üzere, Türkiye’de sivil-asker ilişkileri AB süreci çerçevesinde yapılan reformlarla sivil otoritenin askeri kanat karşısında güçlendirilmesiyle demokratik bir dönüşüm geçirmiştir. Ancak bütün bu Uyum Paketleri, yasal ve anayasal reformlara rağmen, 1982 Anayasası otoriter, devletçi ve vesayetçi ruhunu halen muhafaza etmektedir.

Bu durum karşısında, Türkiye’de demokrasinin tam olarak uygulanmasını amaçlayan yeni bir anayasa, sivil-asker arasındaki ilişkilerde yaşanan sorunları öncelikli olarak ele almalı ve liberal demokratik kurallar çerçevesinde yeniden tanzim etmelidir. Yeni anayasada; amaç olarak bireyi gören, bireyin hak ve özgürlüklerini temel bir değer sayan, toplumdaki çoğulculuğu tanıyan, topluma herhangi bir ideolojiyi dayatmayan ve özgürlüğü esas alan bir felsefe hâkim kılınmalı ve anayasanın bütün içeriği bu felsefeye uygun bir şekilde yazılmalıdır. Sivil-asker ilişkilerinin demokratik kurallar çerçevesinde işlemesinde sadece anayasada yapılacak düzenlenmeler elbette yeterli olmayacaktır. Sorunun toplumsal kültürü ilgilendiren boyutları da vardır. Ancak

²²⁰ Erdem, **a.g.e.** , s. 3

biz burada sivil-asker ilişkilerinde demokratik bir modeli tanzim etmek için anayasal düzeyde neler yapılabilir, bunlara değineceğiz.²²¹

3.2.1. TSK Harcamaları

Demokratik bir anayasa düzeni, tüm kamu kurumu harcamalarının şeffaf ve yargı denetimine açık olmasını gerektirir. Bu bağlamda, yeni anayasada, TSK harcamalarının şeffaf ve denetlenebilir olmasını sağlayacak hükümlere yer verilmelidir. Savunmaya ilişkin yapılan harcamalar, savunma hizmetlerinin gereği gibi yerine getirilmesinde, askeri ve sivil personelin can güvenliğinin korunmasında hayati öneme sahiptir. Bu nedenle, harcama stratejileri teknolojik gelişmeler de dikkate alınarak belirlenmeli ve bunu tespit etmeye yönelik uzmanlar tarafından yapılacak bir tür yerindelik denetiminin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla, TBMM'nin Milli Savunma, İçişleri, Plan ve Bütçe Komisyonları'nda uzmanların yer aldığı alt birimler oluşturmak suretiyle, harcama stratejileri denetim altında tutulmalıdır.

3.2.2. Milli Güvenlik Kurulu

Türkiye'de MGK'nın sistem üzerindeki ağırlığını azaltmak için yasal ve anayasal anlamda bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda 2001 yılında iki önemli anayasal değişiklik gerçekleştirilmiştir: Bunlardan ilki, Başbakan Yardımcıları ile Adalet Bakanının MGK üyeleri içine dahil edilerek kuruldaki üye sayısının artırılmasıdır. İkinci olarak, “Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır” ifadesi yerine “Bakanlar Kurulunca değerlendirilir” ifadesi getirilerek kurulun vereceği kararlarda Bakanlar Kurulu üzerindeki etkisinin azaltılması amaçlanmıştır.

Bu kapsamda ayrıca, Avrupa Birliği(AB) üyelik süreci kapsamında 2003 yılında yapılan değişiklikle MGK Genel Sekreterliği'nde sivillerin de genel sekreter olarak çalışabilmelerinin önü açılmış, MGK'nın ayda bir olan toplanma takvimi 2 ayda bir

²²¹ Ahmet İnsel, “Vesayet Rejiminin Sonu ve Sonrası”, **Birikim Dergisi**, Sayı 251-252, Mart-Nisan 2010, s.47

toplama şeklinde düzenlenmiş ve genel olarak MGK Genel Sekreterliğine olağanüstü yetkiler veren düzenlemeler de kaldırılmıştır.

Gerçekleştirilen bu önemli değişikliklerle, şüphesiz askerin siviller üzerindeki vesayet gücü önemli oranda budanmıştır, ancak anayasal bir kuruluş olarak MGK'nın varlığı halen devam etmekte ve demokratik kararların alınması süreçlerinde hala etkili olmaktadır. Yapılacak yeni bir anayasada MGK'nın bu pozisyonu hassasiyetle gözönünde bulundurulmalıdır. Bu kapsamda yapılacak yeni bir anayasada, orduyu vesayet kurumu olmaktan çıkaracak aşağıdaki köklü değişiklikler gerekmektedir:

1.MGK'nın anayasal statüsüne son verilmelidir.

2.Milli Güvenlik Kurulu yerine ülkeyi dış tehditlere karşı savunacak ve sadece "danışma birimi" niteliğinde olacak bir kurul, kanunla düzenlenmelidir.

3.Kanunla kurulacak bu danışma biriminin görev çerçevesi kanunda açık ve net bir şekilde belirtilmelidir. Bu danışma birimi, sadece Bakanlar Kurulu'nun ihtiyaç duyduğu durumlarda danışacağı bir organ olmalı ve kendisini günlük politikalara dâhil edecek yetkiler verilmemelidir.

4.Genelkurmay Başkanı dışında hiçkimse bu danışma biriminde daimi olarak bulunmamalıdır. Hükümet gerekli gördüğü hallerde Genelkurmay Başkanı dışındaki diğer askeri bürokratların bilgilerine başvurabilmelidir. Ayrıca böyle bir danışma biriminde, askeri bürokratlar dışında başka sivil uzmanlar ve akademisyenler de bulunmalıdır.²²²

3.2.3. Yüksek Askeri Şura (Yaş)

Başbakan'ın gerekli gördüğü hallerde, talep ettiği konularla ilgili görüş bildirmek, Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan askeri stratejik konular hakkında ve Silahlı kuvvetleri ilgilendiren kanun, tüzük ve yönetmelik tasarıları hakkında görüşlerini açıklamak gibi YAŞ'ın 3 temel görevi vardır ve bunlar esasen

²²² Özbudun, **Türkiye'nin...a.g.e.**, s.15.

istişari niteliktedir. Askeri personelin tayin, terfi ve atamaları konusunda YAŞ'a doğrudan bir görev verilmemiştir. Ancak kuruluş kanununda geçen "diğer kanunlarla verilen görevleri yapmak" şeklinde ifade edilen maddeye istinaden, YAŞ; askeri personeli ilgilendiren terfi, tayin, atama, görev süresini uzatma gibi konularda gerek idari gerekse hukuki düzenlemeler yapabilmektedir.

12 Eylül 2010 yılında yapılan referanduma kadar YAŞ kararları kısmen yargı denetimine tabi iken, 16 Nisan 2017 tarihinde halkoyuna sunulan ve kabul edilen anayasa değişikliği ile YAŞ'ın tüm kararları yargı denetimine tabi hale gelmiştir.

YAŞ'a ilişkin olarak, anayasada YAŞ'ın mevcut durumu korunarak sadece bir danışma organı olarak görev yapması ve askeri stratejik konularda sadece görüş bildirmesi sağlanmalı; terfi, atama, ordudan ihraç gibi işlemlerin yapılmasında YAŞ'ın yetkisi kaldırılmalıdır. Bu tür işlemlerin TSK Personel Kanunu'nda usul ve esaslar kapsamında düzenlenmesiyle hem sivil iradeye üstünlük kazandırılacak, hem de YAŞ sebebiyle yaşanacak mağduriyetleri ortadan kaldıracığından bu konudaki hukuki problemler de sona erdirilecektir.²²³

3.2.4. Genelkurmay Başkanı'nın Konumu

1961 Anayasası Genelkurmay Başkanı'nı Başbakan'a karşı sorumlu hale getirmiş ve böylece Genelkurmay Başkanı'nın devlet düzeni içerisindeki statüsünü yükseltmiştir.²²⁴ 1982 Anayasası da Genelkurmay Başkanı'nın doğrudan Başbakan ile irtibat kurmasını sağlayan konumunu devam ettirmiştir. Demokratik bir ülkede Silahlı kuvvetler komutanının bu pozisyonu kabul edilebilir değildir. Merkezi yönetim içinde bir Milli Savunma Bakanlığı varken, silahlı kuvvetlerin doğrudan Başbakanlığa bağlı olması, ordunun devlet içindeki özerkliğini güçlendirmektedir. Bu durumu ortadan kaldırmak için 17 Ağustos 2016 tarihinde kabul edilen KHK ile tüm kuvvet

²²³Vahap Coşkun, **Yeni Anayasada Sivil-Asker İlişkilerinin Demokratik Modeli**, Aralık 2011, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/YENI%20ANAYASADA%20SIVIL%20ANALIZ.pdf> (Erişim Tarihi: 04.01.2017), s.30

²²⁴ Yazıcı, **a.g.e.**, s.32

komutanlıkları Milli Savunma Bakanlığına bağlanarak olumlu bir adım atılmıştır. Bunun yanında anayasada şu iki düzenleme yapılabilir:

1. Genelkurmay Başkanı'nın, Bakanlar Kurulu tarafından atanması sağlanarak daha güçlü bir siyasi iradenin ortaya konması gerekmektedir. Ayrıca yüksek rütbeli subaylara yapılacak terfiilerde nihai kararın Bakanlar Kurulu'nda olduğu ve TSK ile işbirliğine dayanan bir sistemin benimsenmesi kanımızca daha isabetli olacaktır.
2. Genelkurmay Başkanlığı anayasada, Savunma Bakanlığı'nın altında düzenlenmeli ve anayasada silahlı kuvvetlerin özerkliğini ima eden hiçbir ifadeye yer verilmemelidir.²²⁵

3.2.5. Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları'nın Yargılanması

12 Eylül 2010'da yapılan referanduma kadar, Türkiye'de Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarını yargılayacak bir mercii yoktu. Bu kişileri fiilen yargılamak mümkün değildi. Bu rütbelileri yargılayacak bir mahkeme de teknik olarak kurulamıyordu. Bu durum 12 Eylül'de yapılan referandumla değiştirilmiştir. Yapılan anayasal değişiklikle, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının görevleriyle ilgili işledikleri suçlarda Yüce Divan'da yargılanmalarının önü açılmıştır.

Askeri bürokratların yargılanabilir hale getirilmesi her ne kadar önemli olsa da, yargılama mercii olarak "Yüce Divan"ın seçilmesinin isabetli bir karar olmadığı söylenebilir. Çünkü Yüce Divan; Cumhurbaşkanı, Başbakanı, bakanları ve yüksek yargı mensuplarını yargılamaktadır. Bu özel yargı mercisinde siyasetçilerin ve yüksek yargı mensuplarının yargılanması, anayasanın demokratik hukuk devleti ilkesine atfettiği önemden kaynaklanmaktadır. Bu evrensel değerlere verilen önemin bir gereği olarak, söz konusu kişilere ayrıcalık tanınmaktadır. Bu bakımdan siyaset adamlarının ve yüksek yargı mensuplarının dışında kalan Genelkurmay Başkanı ve kuvvet

²²⁵ Vahap Coşkun, **Yeni Anayasada Sivil-Asker İlişkilerinin Demokratik Modeli**, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/YENI%20ANAYASADA%20SIVIL%20ANALIZ.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.01.2017), s.18

komutanlarının Yüce Divan'da yargılanmaları bu yaklaşımla uyuşmamaktadır. Bu konuda iki tür düzenleme yapılabilir:

Bunlardan ilki, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının görevleriyle ilgili işledikleri suçlarda adli yargı düzeni içerisinde bulunan ilk derece mahkemelerinde yargılanmalarıdır.

İkincisi ise, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının yargılanmalarının Yargıtay'ın bir Ceza Dairesinde veya Ceza Genel Kurulunda yapılmasının sağlanmasıdır.²²⁶

3.2.6. Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi(MGSB)

Herhangi bir anayasal dayanağı bulunmayan Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi, Milli Savunma Siyaseti Belgesi olarak isimlendirilmelidir. Bu belgenin hazırlanmasından Bakanlar Kurulu sorumlu olmalı ve onun görevleri arasında yer almalı, belge Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ye sunulmalı ve tüm siyasi partiler tarafından müzakere edilmek suretiyle kabul edilmelidir. İleri demokrasilerde, parlamentonun tüm çalışmaları kamuoyuna açık bir şekilde yerine getirilmektedir. Ancak, Milli Savunma Siyaseti Belgesi, ülke menfaatlerinin korunması bakımından kimi yönleriyle gizlilik esasına uyulmasını arz eden bir durumu gerektirebilir. Bu gerçeği de göz önünde bulundurarak, belge üzerindeki parlamento görüşmeleri, ancak gizlilik gerektiren unsurları dışında kamuya açık yapılmalıdır.

3.2.7. Sıkıyönetim

1982 Anayasasında üç tür olağanüstü yönetim biçimi söz konusudur. Birincisi, 61 Anayasanın 123. Maddesinde belirtilen ve tabii afet, salgın hastalık ve ağır ekonomik bunalım gibi durumlarda başvurulmuş olağanüstü hallerdir. İkincisi, şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin bozulması sebeplerine dayanan

²²⁶ a.g.e.,s.135

olağanüstü haldir. Üçüncüsü ise, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halini içeren durumlarda başvuru olan olağanüstü haldir. 1982 Anayasası sıkıyönetim halini güçleştirmekle birlikte, ordu sıkıyönetimin ilan edilmesi durumunda, 1961 Anayasasına göre daha geniş yetkiler elde etmiştir.²²⁷ Bu nedenle yeni anayasada sıkıyönetim halinin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede;

İlk olarak, Olağanüstü hal dönemlerinde, hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması bakımından askerlere geniş takdir yetkisi doğmakta ve yapılan işlemlere karşı yargısal denetim ihtiyacı artmaktadır. Bu sebeple yeni anayasada, olağanüstü hal dönemlerinde insiyatifin sivil iradenin elinde olduğu açık bir şekilde belirtilmelidir.

İkincisi, 1982 anayasasında belirtildiği gibi, “Temel Hak ve Hürriyetlerin Durdurulması” başlıklı bir madde anayasada yer almamalıdır. Bunun yerine anayasaya “Olağanüstü Hal Dönemlerinde İnsan Hakları” gibi bir başlık eklenerek temel önceliğin her zaman insan hakları olduğu belirtilmelidir.

Üçüncüsü, Sıkıyönetim bir olağanüstü yönetim modeli olmaktan çıkarılmalıdır. Çünkü bu dönemde kolluk yetkisi askeri makamlara bırakılmakta ve sıkıyönetim komutanının bu dönemde yaptığı işlemlere karşı dava açılmamaktadır. Türkiye'nin yakın tarihine bakıldığında sıkıyönetim dönemlerinde sivil yönetimin etkisinin azaldığı gözönüne alınırsa, yeni anayasada böyle bir modelin tamamıyla kaldırılması durumunda, gerek sivillerin yönetimdeki etkinliği gerekse bireylerin hak ve hürriyetlerinin korunması açısından olumlu bir etki yapabilecektir.²²⁸

²²⁷ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 188-196.

²²⁸ Ümit Cizre-Sakallıoğlu, **Evrenselden Yerele Asker ve “İktidar” Sorunu**, Stratejik Boyut, Yıl 2, Sayı 7, Mayıs-Haziran-Temmuz 2010, s. 12-13.

3.2.8. Askeri Okullar Sorunu

Burada üzerinde durulması gereken konu, askeri okullarda verilen eğitimin içeriğiyle ilgilidir. İki ilke var ki, kanımızca bunlar askeri okulların bütün ders müfredatına hâkim kılınmalıdır.

Bunlardan birincisi, sivil iktidarın üstün konumu ve bu iktidarın meşru olduğudur. Askeri okulda eğitime başlayan her öğrenci, ülkenin siviller tarafından yönetildiğini ve askerlerin sivil otoritenin emrinde çalışmakta olduğunu bilmelidir. Askeri okullardaki bütün eğitim süreci bu düşünceyi esas alarak oluşturulmalıdır. Askere, seçilmiş iradeye karşı itaat etmesi gerektiği fikri yerleştirilmelidir. Askeri eğitim sürecinde askere, sivil iradenin meşru olduğu fikri yerleştirilmeli ve gönüllü olarak ona uyması sağlanmalıdır.²²⁹

Askeri eğitim konusunda ikinci olarak, bütün subaylara demokrasinin önemi anlatılmalı ve insan hakları hassasiyeti zihinlere yerleştirilmelidir.

Eğitim meselesi yaşamsal bir öneme sahiptir. Profesyonel orduya geçilmeden önce bu konu halledilmeli ve ileride ortaya çıkacak ciddi problemlerin önüne geçilmelidir. Çünkü, insan hakları ve demokrasinin önemini kavramayan, Sivillerin meşru üstünlüğünü tanımayan bir ordunun profesyonelleşmesi, o orduyu içinde yaşadığı topluma daha zararlı hale getirebilir. Dolayısıyla Türkiye'nin acil olarak çözmesi gereken sorunlarından biri de, askeri eğitimi demokratik bir ülkede olması gereken bir içeriğe kavuşturmadır.

3.2.9. Vicdani Ret

Vicdani ret; bir bireyin siyasi, ahlaki veya dini inançları nedeniyle zorunlu askerliği istememesidir. Vicdani retçi; ordu içinde otorite altına girmek istememe, insan öldürmeyi ahlaki bulmama veya başka bir nedenden dolayı askerlik yapmayı tercih

²²⁹ a.g.e., s.16-17.

etmemektedir. Bugün Türkiye’de anayasal veya yasal olarak bireylere tanınmış vicdani ret hakkı diye bir hüküm yoktur. Halbuki, 1982 Anayasasının 72. maddesi bireylere vatan hizmetini silahlı kuvvetlerde ifa etmenin yanında başka kamu kurumlarında çalışarak bu borcu yerine getirilebileceğine ilişkin bir hüküm içermektedir. Fakat kanun koyucu şimdiye kadar böyle bir yola başvurmamıştır. Yeni anayasada yapılması gereken, bireylere bu hakkın açık bir biçimde tanınması ve anayasanın vatan hizmetinin diğer kamu kurumlarında çalışarak da ifa edilebileceği hükmüne yer vermesidir.²³⁰

Elinde silah tutan bir kuvvetin, demokratik bir sistemde kendine özel bir alan yaratması ve sivil siyaset karşısında etkin bir iktidar odağına dönüşmesi, hiçbir demokratik yönetimin kabul edebileceği bir durum değildir. Bu sebeple, Türkiye’de tam bir demokratik düzeni sağlamak için, yeni anayasada askeri ve bürokratik vesayeti mümkün kılacak hiçbir kurum ve ilkeye yer verilmemesi ve asker üzerinde evrensel ölçüleri gözetilen demokratik bir sivil denetimin kurulması gerekmektedir.

²³⁰ Cizre-Sakallıoğlu, **a.g.e.**, s.14.

SONUÇ

Demokratikleşme kavramı Türk toplumunun ideal ve istekleri arasında olmasına rağmen, Türk siyasi yaşamında sivil - asker ilişkilerini, demokrasi dışında geliştiren birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Türk devlet ve ordu geleneğidir. Tarihsel süreçte ordu yalnızca bir güvenlik unsuru olmamış, aynı zamanda milli ve manevi değerlerin koruyucusu olarak kabul edilmiştir.

İkinci faktör, Batılı olma veya çağdaş medeniyeti yakalama ülküsünü içinde barındıran suni kurgulamadır. Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminden bu yana siyasi bir hedef durumuna gelen Batılılaşma, sosyo - politik bir dönüşüm yerine daha çok siyasi bir dönüşüm olarak gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle, Türkiye'nin siyasi yapısı sosyal taleplerin etkilediği iç dinamiklerin baskısı nedeniyle değil, Batı medeniyetiyle kurulması istenen paralelliğin yol açtığı reformlar ile gelişmiştir. Bu suni kurgulama, Türk siyasi yaşamında, sivil otorite ile askeri otorite arasındaki ilişkilerin istikrarsız ve belirsiz bir şekilde ilerlemesine neden olmuştur. Örnek olarak, kimi zaman silahlı kuvvetler elinde bulundurdukları güç ve avantajları belli amaçları gerçekleştirebilmek için sivil yönetime karşı tehdit ve yaptırım aracı olarak kullanmış, kimi zaman görev başındaki iktidarı görevini yapmamakla suçlayarak, gerektiğinde zor kullanmak suretiyle hükümet değişikliğine neden olmuşlar, kimi zaman da iktidarı yıkarak, idareyi doğrudan ele almışlardır. Fakat silahlı kuvvetlerin idareyi doğrudan üstlenmesi uzun süre devam etmemiş, darbe girişiminde bulunan subaylar sivil müttefiklerini yanlarına alarak darbe sonrası dönem için yaptıkları düzenlemelerle kendileri için bir tür çıkış garantisi sağlamışlardır. Daha sonra siyasal sistem üzerinde sivil otoriteye karşı, askeri vesayetin devamını sağlayıcı kurumsal yapılanmayı sağladıktan sonra idareyi tekrar sivil otoriteye bırakmışlardır. Bu nedenle, dünyanın değişik ülkelerinde gerçekleşen ve yönetimi uzun süre elinde tutan diktatörlükler Türkiye'de oluşmamıştır.

Üçüncü neden, Türk toplumunda liberal değerlerin yaygın olmamasıdır. Liberal etik bireye önem verir, bireysel özgürlüklere getirilen sınırlandırmaları kabul etmez. Türk toplumu ise kolektivist bir yapıya sahiptir ve genellikle insanların kendilerini ifade etmelerinden çok itaat kültürü yerleşmiştir. Bu nedenle Huntington'un normatif

teorisinde bahsedilen fonksiyonel zorunlulukları dengeleyecek sivil topluma Türk siyasi yaşamında rastlanılmamaktadır.

Dördüncü neden, silahlı kuvvetlerin sahip olduğu birtakım gelenekler ve askeri idarecilerin özellikleridir. Örneğin; Türkiye’de silahlı kuvvetlerin sivillerle kurduğu ilişkilerde eşit olmayan hiyerarşik bir durum söz konusudur. Türkiye’de ordu sosyal yaşam içinde kendisine ait eğitim, sağlık, sosyal tesis gibi bazı ikamet alanları oluşturmuştur. Ordu mensupları, oluşturdukları bu yaşam alanları içinde kalarak sivillerle çok fazla iletişim kurmamaktadır. Katı bir disipline ve hiyerarşik düzene sahip olan silahlı kuvvetler içinde komutanlar, kendilerini hemen her konuda yetkin ve haklı görmelerinden dolayı realitenin dışını çıksalar da bunu genellikle fark edememektedirler.

Türk siyasi yaşamında aynı ideolojiye sahip bir sivil elit kesimle merkezi oluşturan ordu, kendi içinde de merkez - çevre ayırımına sahiptir. Genellikle düşük rütbeli subay ve astsubayların meydana getirdiği ordu içindeki çevre, siyasi tercih açısından sivil çevre ile aynı eğilimlere sahiptir. Bu sebeple seçimlerde, milliyetçi ve muhafazakar partilere ordu içinden çok sayıda oy çıkmaktadır. Silahlı kuvvetler içinde bulunan merkez, rejimin çekirdeğini oluşturmaktadır. Silahlı kuvvetler içindeki çevreden merkeze geçişler sıkı tutulmakta ve bu geçişlere oldukça sınırlı sayıda izin verilmektedir. Yüksek komuta kademelerine geçişlerde ise merkeze ait siyasi ve ideolojik tutum belirleyici olmaktadır. Bu da ordu içinde rejimin bekçiliğini üstlenen yapının değişmeden devam etmesine sebep olmaktadır.

Beşincisi, silahlı kuvvetlerin toplum üzerindeki ve dolaylı bir şekilde siyaset üzerindeki etkisi çoğunlukla muhafazakar değerler üzerinden gerçekleşmektedir. Toplum içinde ordunun ‘peygamber ocağı ‘ olarak tanımlanması, muhafazakar çevrenin orduya güven duymasına neden olmakta ve toplumun orduya olan bağlılığını sağlamaktadır. Bu nedenle esasen özünde modernist olan silahlı kuvvetler, çevrenin sahip olduğu geleneksel değerlere saygı duyduğunu zaman zaman dile getirmiştir. Ordu, halkın kendisine duyduğu bu güvene dayanarak çoğu zaman siyasete müdahalede bulunmuş, halk ise bu duruma genellikle sessiz kalmıştır. Fakat Kemalist rejimin laik yapısını koruma görevini üstlenen sivil ve askeri seçkinler tarafından, darbeler

döneminde yapılan ve hararetli bir şekilde savunulan anayasal değişikliklerin sadece bu seçkin kesimin menfaatlerine uygun bir siyasal düzeni yaratması, geniş halk kesimleri tarafından zamanla fark edilmiş ve böylece çevreden merkeze yönelik tepkiler de giderek artmıştır.

Türkiye’de ordu, Kemalist rejimin bu laik ve üniter yapısının koruyuculuğunu üstlenirken, 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 darbeleri olmak üzere ikisi doğrudan, 12 Mart 1971 muhtırası ve 28 Şubat 1997 post-modern darbeleriyle de dolaylı olarak demokratik siyasal yaşama müdahale etmiş ve darbeler sonrasında kendisini garantiye alan birtakım kurumsal düzenlemeler yapmıştır. Bu çıkış garantilerinin en önemlisi 1960 darbesinden sonra kurulan ve 1980 darbesiyle de gücünü pekiştiren MGK’dır. MGK ordunun adeta sivil koludur ve ordu hükümet işlerine müdahale etme ihtiyacı duyduğunda bu güçlü kol devreye girmektedir. Ordunun siyasal bakımdan özerk bir şekilde hareket etmesini sağlayan diğer mekanizmalar ise Genelkurmay Başkanı’nın doğrudan başbakana karşı sorumlu olması yani başbakana bağlanması; ordunun yargısal anlamda özerk olması sağlayan DGM’ler, YÖK ve RTÜK gibi kurumlara asker kişilerin atanması idi.

İlerleyen süreçte Türkiye, 1999 yılında Helsinki Zirvesi ile AB’ye aday ülke kabul edilmiş ve ardından tam üyelik için kapsamlı demokratikleşme reformlarını uygulamaya koymuştur. Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan ilerleme raporları çerçevesinde gerçekleşen bu reformların önemli bir bölümünün hayata geçirilmesinde amaç, Osmanlı’dan bu yana ve özellikle Cumhuriyet tarihinde hemen hemen her on yılda bir seçimle gelmiş meşru hükümeti darbelerle yönetimden indiren ordu üzerinde etkin bir sivil denetimin kurulması ya da daha genel bir ifadeyle sivil-asker ilişkileri bakımından Avrupa’daki demokratik standartların yakalanması olmuştur. Bu amaçla, 2001 yılında DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti ve özellikle 3 Kasım 2002 tarihinden itibaren de Ak Parti hükümeti tarafından ordu üzerinde sivil denetimi arttıran önemli kurumsal reformlar yapılmıştır. Bu kapsamda 2001 yılında koalisyon hükümeti tarafından Anayasanın 118.maddesi değiştirilerek 4709 sayılı kanunla MGK’nın yetkileri kısıtlanmış ve kurul bir danışma organına dönüştürülerek siyasal iradenin karar verme noktasında son mercii olması sağlanmış, Ak Parti hükümetinin iktidara gelmesiyle birlikte Uyum Paketleri, Anayasa ve kanunlarla getirilen değişikliklerle DGM’ler,

Askeri Yargıtay ve AYİM kaldırılmış, YÖK ve RTÜK gibi kuruluşlara MGK temsilcilerinin girmesi yasaklanmış, 670 ve 671 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kuvvet komutanlıkları hem savaş hem de barış durumunda Milli Savunma Bakanlığına bağlanmış, TSK'nın iç güvenliği sağlamadaki rolü azaltılmış, TSK'nın mali denetiminin Sayıştay tarafından yapılmasına izin verilmiş, asker olmayan kişilerin barış zamanında işleyeceği suçlara yetkili sivil mahkemelerce bakılacağı hüküm altına alınmıştır.

Türkiye'de 2001 yılından itibaren gerçekleştirilen bu reformların hem hükümet hem asker tarafından kabullenilmesinde AB'ye üyelik sürecinin payı büyüktür. Ancak son yıllarda, başta Fransa ve Almanya olmak üzere bazı AB üyesi ülkelerin Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkmaları sebebiyle, AB'nin Türkiye üzerindeki etkisi önemli ölçüde azalmıştır. Bunda AB'nin Türkiye'nin gerçekleştirdiği reformlara ilişkin endişelerin etkili olduğu söylenebilir. Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan ilerleme raporları incelendiğinde, 2005 yılından itibaren müzakerelerin başlamasıyla birlikte reform sürecinin hız kestiği ve mevcut reformların yetersizliğine ve uygulamaya geçirilmesinde yaşanan sorunlara ilişkin eleştirilerin giderek arttığı görülmektedir. Özellikle reformlara rağmen TSK'nın üst düzey mensuplarının Kıbrıs meselesi, Kürt sorunu, laiklik ve benzeri sıcak gündem maddeleri konusunda yetkilerini aşacak şekilde açıklamalar yapmaya devam etmeleri, MGK'nın sorumluluk alanının iç ve dış tehdidi içerecek şekilde tanımlanması ve bu konuda bir ilerleme sağlanamaması, Askeri harcamaların ve bütçe-dışı fonların denetlenmesi, Silahlı Kuvvetlerin jandarma ve sahil güvenlik faaliyetlerine ilişkin yetkilerinin daraltılması, parlamenter denetimin daha etkili ve etkin bir şekilde yapılabilmesine imkân tanıyacak yasa değişikliği önerilerinin göz ardı edilmesi ve Terörle Mücadele Kanunu'nun insan hakları kapsamında değerlendirilmek suretiyle ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü gibi temel özgürlük alanlarıyla çelişmemesi gerektiği AB tarafından sık sık vurgulanan konular olmuştur.

İlerleme Raporları'nda yapılan bu değerlendirmelerin genel olarak Türkiye'de modern demokrasinin yerleşmesi için atılması gereken adımlar olduğu söylenebilir. Nitekim, sivil-asker ilişkisi sorunsalında sivil otoritenin üstünlüğü ilkesi, ancak liberal demokratik kurallar sayesinde gerçekleşebilecektir. Ancak AB'nin Türkiye'ye yönelik bazı beklentileri güvenliğimizi zedeleyebilecek birtakım sonuçlara da yol açabilecek niteliktedir. Bu bakımdan, kanımızca, Türkiye'de ifade hürriyetinin önündeki engellerin

kaldırılması temel hareket noktası olsa da özgürlüklerin korunması için güvenliğin de gerekli olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Bu kapsamda, sivil-asker ilişkisindeki demokratik değişimi bir taraftan AB üyeliği çerçevesinde gerçekleştirmeye çalışırken, aynı zamanda kendi iç toplumsal ve siyasal dinamiklerimizi harekete geçirerek hayata geçirmemiz gerekmektedir. Kanımızca, bu demokratik değişime ‘geçici’ ve ‘kalıcı’ olmak üzere iki şekilde devam edilebilir. Birincisi, halihazırda elimizde bulunan 1982 Anayasasında birtakım kısmi yasal düzenlemeler yapılarak sivil-asker ilişkileri üzerinde geçici bir çözüm sağlamaktır. Bu yasal düzenlemeler her ne kadar geçici birer çözüm olsa da Türkiye’de sivil-asker ilişkilerini daha demokratik bir düzeye getireceğine şüphe yoktur.

Bu çerçevede yapılması gereken yasal düzenlemeler şöyle açıklanabilir:

İlk olarak, milli güvenliği ilgilendiren politikaların son karar meclii siyasi otorite olmalıdır. Türkiye’de 1960 darbesi sonrası MGK kurulmuş, ancak bu kurul hükümetler üzerinde vesayet kuran bir kuruluşa dönüşmüştür. 2001 yılı sonrasında ise AB ile ilişkiler kapsamında MGK kanununda değişiklikler yapılmış, MGK Genel Sekreterinin sivililer arasından atanmasının önü açılmış ve MGK kararları sadece tavsiye niteliğine indirgenerek bu aksak yapı önemli oranda giderilmiştir. Ancak bu değişikliğe rağmen, AB ilerleme raporlarında ‘MGK’nın hukuki durumu her ne kadar değişse de fiili durumun hala aynı olduğu’ belirtilmiştir.

İkincisi, Türkiye’de silahlı kuvvetler, yönetim dizgesi içinde iktisadi ve idari denetim bakımından da önemli ayrıcalıklara sahiptir. Halbuki, demokratik bir devlette seçilmiş siyasetçilerin halka hesap verme sorumluluğu vardır ve TSK da diğer devlet kurumları gibi iktisadi ve idari açıdan denetlenmelidir. TSK’nın mali denetimine istisna getiren hüküm her ne kadar yürürlükten kaldırılrsa da bu husus henüz Sayıştay Kanunu’na yansımamıştır. Ayrıca, yine, Sayıştay tarafından yapılacak yerindelik denetiminin uluslararası standartlarda yürütülmesini sağlayacak hükümler kanunlarımızda hala mevcut değildir.

İdari açıdan da silahlı kuvvetler üzerinde reforma gidilmesi gerekmektedir. TSK’da sicil ve terfi sistemi, üst kademedeki komutanların bireysel değerlendirmelerine tabi olduğundan liyakat bakımından hedeflenen sonuç alınamamaktadır. Bu durum sırası gelen rütbeli askerlerin hak etmedikleri makamlara gelmelerine ve üstlenemeyecekleri sorumluluklar almalarına neden olmaktadır. Bunun yerine, kişisel kanaatleri asgariye indirecek, belli bir eğitim, kurs ve sınav sonrası hak edecekleri somut belgelere dayanan bir sicil ve terfi sistemi getirilmelidir.

Sivil-asker ilişkilerinde demokratik değişime ‘kalıcı’ çözüm getirecek şey ise ‘yeni bir anayasa’ yapımının gerekliliğidir. Çünkü, sivil-asker ilişkileri üzerinde yapılacak birtakım kısmi yasal değişiklikler askeri vesayet sorununun çözümü için çok da ikna edici olmayacaktır. 1987 yılından günümüze kadar geçen sürede mevcut anayasa üzerinde 16 kez değişiklik yapılmıştır. Ancak bu değişikliklere rağmen anayasa Türkiye’nin gündeminde sorun olarak devam etmekte ve anayasa üzerinde sürdürülen tartışmalar hala gündemdeki yerini korumaktadır. Esasında bu durum bizlere bir gerçeği göstermektedir: Türkiye’de sivil-asker ilişkisi sorunu, 1982 Anayasasında yapılacak kısmi düzenlemelerle çözülebilecek bir sorun değildir. Çünkü 1982 anayasası sahip olduğu siyasi felsefesiyle, sistematigiyle, kazuistik yapısı ve birbirine bağlı kurallarıyla bir bütünü teşkil etmektedir ve kısmi değişiklikler bu bütünün anayasal geleneğe ters düşen yapısını ortadan kaldırmayacaktır. Birtakım konjonktürel değişiklikler bu ilişkiyi demokratik sistemin gerektirdiği hukuki değerlere uyumlu hale getirmeyecektir. Dolayısıyla yapılması gereken, 1982 Anayasası üzerinde kısmi bir değişikliğe gitmek yerine, tamamıyla “yeni bir anayasa” yapmaktır.

Bu anayasa, sivil otoritenin ordu üzerindeki denetimini tam ve kesin bir şekilde sağlayıcı hükümlere, açık ve net bir şekilde yer vermelidir. Demokratik yönetimin tam olarak uygulanmasını sağlayan, siviller ile askerler arasında var olan sorunlu ilişkilerin kaynağına inmeli ve bu ilişkileri liberal demokratik bir modele göre yeniden tanzim etmelidir. Yeni bir anayasa; güçlü demokratik ve özgür ortamı sağlamalı ve sivilleşme iradesini yansıtmalıdır. Kamu adına verilecek bütün kararların sadece halkın özgür iradesiyle seçilmiş sivil otorite tarafından verileceğini hüküm altına almalıdır. Silahlı kuvvetlerin evrensel demokratik standartlara uygun olarak hükümet ve parlamento

tarafından etkin bir şekilde denetlenmesini sağlamalı, özerk ve ayrı bir hukuk düzeniyle askerlere sağlanan ayrıcalık ve imtiyazı tamamen ortadan kaldırmalıdır.

KAYNAKÇA

AFYONCU, Erhan. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyandar ve Darbeler**. İstanbul: Yeditepe Yayınevi. 2010.

AHMAD, Feroz. **İttihat ve Terakki. 1908 – 1914**. 3.b Çeviren: Nuran Yavuz. İstanbul: Kaynak Yayınları. 1986.

AHMAD, Feroz. **Demokrasi Sürecinde Türkiye**. İstanbul: Hil Yayınevi. 2007.

AHMAD, Feroz. **Modern Türkiye'nin Oluşumu**. 7.b. İstanbul: Kaynak Yayınları. 2008.

AKBABA, Burcu. “Ulus Devlet Anlayışı Bağlamında Türkiye'de Ordu Siyaset İlişkisi” . (T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). 2006.

AKÇA, İsmet. **Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**. der. Evren Balta Paker ve İsmet Akça. 1.b. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. Mayıs 2010.

AKÇA, İsmet. “Kolektif Bir Sermayedar Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri”. Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu. **Bir Zümre Bir Parti Türkiye'de Ordu**. İstanbul: Birikim Yayınları. 2004.

AKÇA, İsmet. “Ekonomide Askerin Varlığı, Askeri Sermaye, OYAK”. **Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü: Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim**. 1.b. İstanbul. 2010.

AKGÜN, Seçil Karal. **27 Mayıs: Bir ihtilal Bir Devrim Bir Anayasa**. Ankara: ODTÜ Yayıncılık. 2009.

AKINCI, Abdulvahap. “Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E–Muhtıra”. **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt 15 Sayı 2 . 2013.

ALTINAY, Ayşe Gül. “Asker ve Siyaset”. **Bir Zümre Bir Parti Türkiye'de Ordu**. der. Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu. Birikim Yayınları. İstanbul. 2004.

Anadolu Ajansı. **Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi**. Ankara. 2004.

ARSLAN, Şaban. “İki Demokrasi Modeli: Liberal Demokrasi ve Müzakereci Demokrasi Üzerine Bir Çalışma”. T. C. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 2015.

ARSLAN, Zühtü. TESEV Almanak Türkiye 2005 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim. DCAF-TESEV Güvenlik Sektörü Çalışmaları Dizisi. Özel Yayın. Mayıs 2006.

AY, Kemal. “Atatürk’ün Önderliğinde Ümmetten Ulusa”. **Silahlı Kuvvetler Dergisi**. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Yayınları. Sayı: 386. Ankara. 2005.

BALCI, Muharrem. **MGK ve Demokrasi**. 3.b. İstanbul: Yöneliş yayınları. 2000.

BALTA PAKER, Evren. **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**. der. Evren Balta Pakar ve İsmet Akça. 1.b.İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. Mayıs 2010.

BARBAK, Ahmet. “Türkiye’de Askeri Yönetim Alanının Dönüşümü”.(T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi). 2015.

BAŞGİL, Ali Fuat. **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**. İstanbul. Yağmur Yayınları. 2006.

BAYRAMOĞLU, Ali. **Asker ve Siyaset: Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu**.der. Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu. Birikim Yayınları. İstanbul. 2004.

BERKES, Niyazi. **Türkiye’de Çağdaşlaşma**. İstanbul: Gerçek Yayınevi. 1972.

BİLÂ, Hikmet. **CHP 1919-2009**. İstanbul: Doğan Kitap. 2008.

BİRAND, Mehmet Ali, DÜNDAR, Can ve ÇAPLI, Bülent. **12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi**. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları. 2008.

BÖRKLÜOĞLU, Levent. “27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye’de Ordu -Siyaset İlişkisi (1960 – 1965)”. (T. C. Çanakkale OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale. 2010.

CANSEVER, Niran. “Türkiye’de 2000 Sonrası Ordunun Siyaset Üzerindeki Etkisi Ve Bunu Belirleyen Dinamikler”.(Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). 2013.

CEM, İsmail. **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**. İstanbul. 1970.

CİZRE-SAKALLIOĞLU, Ümit. “Evrenselden Yerele Asker ve İktidar Sorunu”. **Stratejik Boyut Dergisi**. Yıl 2. Sayı 7. Mayıs-Haziran-Temmuz 2010.

CİZRE-SAKALLIOĞLU, Ümit. **AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

ÇAKIR, Faruk. “Amerikan Bakış Açısından Türkiye’de 1957 – 60 Dönemi Siyasal Gelişmeleri ve Türk - Amerikan İlişkileri”. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi**. Ocak –Mart 2004.

ÇAKMAK, Diren. “Türkiye’de Asker Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği”. **Akademik Bakış Dergisi**. C.1.Sayı 2. 2008

ÇALIŞLAR, Oral, ÇELİK, Tolga. **İslamcılığın Üç Kolu**. İstanbul. Güncel Yayıncılık. 2006.

ÇAVDAR, Tefik. Adalet Partisi. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.C.8**. İstanbul: İletişim Yayınları. 1983.

ÇAVDAR, Tefik. **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi.4.b**. Ankara: İmge Yayınları, 2008.

ÇELİK, Seydi. **Osmanlıdan Günümüze Asker ve Devlet: Askeri Bürokrasinin Sistem içindeki Yeri**, İstanbul: Salyangoz Yayınları. 2007.

DAHL, Robert. A. **Demokrasi ve Eleştirileri**. Çeviren: Levent Köker. Türk Siyasi İlimler Derneği- Türk Demokrasi Vakfı Yayını. 1993.

DEMİR, Anıl. ‘28 Şubat’tan, 27 Nisan’a Ordu-Siyaset İlişkisi: Hürriyet Gazetesi İncelemesi ‘. (T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul. 2010.

DEMİREL, Tanel. **Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika**. İstanbul: İletişim Yayınları. 2004.

ERDAL, Meryem. TESEV Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim. TESEV Güvenlik Sektörü Çalışmaları Dizisi. Özel Yayın. Mayıs 2006.

ERDEM, Fazıl Hüsnü. Liberal-Demokratik Kuram Bağlamında Sivil-Asker İlişkileri. **Yeni Türkiye Dergisi**. Yıl 5. Sayı 25. Ocak-Şubat.1999.

ERDEM, Fazıl Hüsnü ve COŞKUN, Vahap. **Askeri Yargı ve Askeri Vesayet** . Seta Analiz. Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayını. Sayı 9. Temmuz 2009.

ERDOĞAN, Mustafa. **Anayasacılık, Parlamentarizm, Silahlı Kuvvetler**. İstanbul: Siyasal Kitabevi. 1993.

GÜNAL, Erdoğan. **Türkiye’de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni (1908- 2008)**. İstanbul: Karakutu Yayınları. 2009.

GÜRSOY, Yaprak. **Türkiye’de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümü**. 1.b. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. 2012.

HAKYEMEZ, Yusuf Şevki. **Türkiye’nin Demokratik Dönüşümü (2002-2012)**. 1.b. Ankara. 2012.

HALE, William. **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**. Çeviren: Ahmet Fethi. 1.b. İstanbul: Alfa Yayınları. 2014.

HALE, William. **1789’dan Günümüze Türkiye’de Ordu ve Siyaset**.1.b. İstanbul: Hil Yayınları, 1996.

İNAN, Süleyman. **Demokrat Parti Dönemi (1950-1960): Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**. Ankara: Anı Yayıncılık. 2007.

İNSEL, Ahmet. “Vesayet Rejiminin Sonu ve Sonrası”. **Birikim Dergisi**. Sayı 251-252. Mart-Nisan 2010.

KARDAŞ, Ümit. “Askeri Gücün Anayasal Bir Yargı Alanı Yaratması ve Yürütme Erkini Etkin Bir Şekilde Kullanması”. **Birikim Dergisi**. Sayı 160–161. Ağustos-Eylül 2002.

KARPAT, Kemal. H. **Osmanlıdan Günümüze Asker ve Siyaset**. İstanbul: Timaş Yayınları. 2010.

KAYALI, Kurtuluş. **Ordu ve Siyaset**. İstanbul: İletişim Yayınları. 1994.

KEYDER, Çağlar. **Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası: Geçiş Sürecinde Türkiye**, İstanbul: Belge Yayınları, 2006.

KEYDER, Çağlar. **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**. İstanbul: İletişim Yayınları. 2009.

KOÇAK, Cemil. **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**. C.1. İstanbul: İletişim Yayınları. İstanbul. 2009.

KONGAR, Emre. **21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**. İstanbul: Remzi Kitapevi. 1998.

KONGAR, Emre. **Türkiyenin Toplumsal Yapısı**. İstanbul: Remzi Kitapevi. 1998.

KÖPRÜ, Orhan. “Türkiye’de Askeri Yargının Doğuşu ve Gelişimi”. **Askeri Adalet Dergisi**. Sayı 89. Ocak 1994.

KUNT, Metin. **Türkiye Tarihi**. C. 2-3. İstanbul: Cem Yayınevi. 1988.

MERT, Nuray. **Merkez Sağın Kısa Tarihi**. İstanbul: Selis Kitaplar. 2007.

ÖNGİDER, Seyfi. **Son Klasik Darbe**. İstanbul: Aykırı Yayıncılık. 2005.

ÖZBUDUN, Ergun. **Çağdaş Türk Politikası**. 2.b. İstanbul: Doğan Kitabevi Yayınları. 2007.

ÖZBUDUN, Ergun. **Türk Siyasal Hayatı**. T. C. Anadolu Üniversitesi Yayını. 2010.

ÖZBUDUN, Ergun. “Türkiye’nin Demokratikleşmesinin Önündeki Engeller”. **Stratejik Boyut Dergisi**. Yıl 2. Sayı 7. Mayıs-Haziran-Temmuz 2010.

ÖZCAN, Gencer. **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**. der. Evren Balta Pakar ve İsmet Akça. 1.b. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. Mayıs 2010.

ÖZCAN, Gencer. **Türk Dış Politikasında Algılamalar, Karar Alma ve Oluşum Süreci: Türk Dış Politikasının Analizi**. Der: Faruk Sönmezoğlu. İstanbul: Der Yayınları. 2004.

ÖZÇELİK, Tahsin Oğuz. ‘‘Liberal Demokratik Kuram Bağlamında Türkiye’de Sivil - Asker İlişkileri’.(T.C. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 2009.

ÖZDAĞ, Ümit. **Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset İlişkisi**. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları. 2006.

ÖZDAĞ, Ümit. **Menderes Döneminde Ordu- Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**. 2. b. İstanbul: Boyut Yayınları. 2004.

ÖZGEN, Mahmut İhsan. **TKP ve Organize Gençlik Hareketleri**, İstanbul: 14 Mayıs Yayınları, 1982

ÖZGİŞİ, Tunca. Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri. **Türkiyat Dergisi**. C. 21. 2011.

ÖZTUNA, Yılmaz ve GÖKDEMİR, Ayvaz. **Türkiye’de Askeri Müdahaleler**. İstanbul: Tercüman Yayınları. 1987.

ÖZTUNA, Yılmaz. **Büyük Türkiye Tarihi**. C.9. İstanbul: Ötüken Yayınevi. 1979.

ÖZTÜRK, Osman Metin. **Ordu ve Politika**. İstanbul: Gündoğan Yayınları. 1993.

SAVRAN, Sungur. ‘‘1960, 1971, 1980: Toplumsal Mücadeleler, Askeri Müdahaleler’’. Onbirinci Tez. No : 6. 1987.

SUNAY, Cengiz. **Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri**. Ankara: Orion Kitabevi. 2010.

SUNAY, Cengiz.‘‘12 Eylül Dönemi Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri (1980–1987)’’. (MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul. 2009.

ŞARLAK, Zeynep. TESEV Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim. DCAF-TESEV Güvenlik Sektörü Çalışmaları Dizisi. Özel Yayın. Temmuz 2009.

ŞAYLAN, Gencay. **Temsili Liberal Demokrasinin Önlenemez Krizi**. İstanbul: İmge Yayınları. 2008.

TANERİ, Aydın. **Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı Teşkilatı**. AÜDTCF Yayınları. No: 277 (1978).

TOSUN, Tanju.‘‘Askeri Müdahalelerin Siyasi Kültüre Etkileri’’. (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi). İzmir 1991.

TUNÇKAŞIK, Halit. “Liberal Demokrasilerde Siyasi Temsil Krizi: Siyasi Parti ve Parlamentoların Temsil Sorunları”. (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). 2010.

ÜNSALDI, Levent. **Türkiye’de Asker ve Siyaset**. İstanbul: Kitap yayınevi. 2008.

YAZICI, Serap. **Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri**. Ankara: Yetkin Yayınları. 1997

YAZICI, Serap. **Demokratikleşme Sürecinde Türkiye**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. 2009.

YILDIRIM, Mutlu. “Türkiye’de Sivil Asker İlişkileri Bağlamında 1966-1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri”. (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). 2010.

YILDIZ, Ahmet. TESEV Almanak Türkiye 2005 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim. DCAF-TESEV Güvenlik Sektörü Çalışmaları Dizisi. Özel Yayın. Mayıs 2006

YILDIZ, Uğur Burç. “Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Sivil – Asker İlişkileri: Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi”. (T.C.Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi). 2010.

YÜKSEL, Erkan. **28 Şubat Sürecinde Medya, MGK ve Siyaset Bağlantısı**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 2004.

ZAKARIA, Faraed. **Özgürlüğün Geleceği: Yurtta ve Dünyada Liberal Demokrasi**. Çeviren: Meral Öztoprak Sağır ve H. Serkan Akıllı. Kırmızı Yayınları. 2007.

ZÜRCHER, Erik Jan. **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**. 24.b. İstanbul: İletişim Yayınları. 2009.

Belgeler ve Raporlar

2709 Sayılı 1982 Anayasası. **Resmi Gazete**. 09. 11. 1982. 17863 Mükerrer.

832 sayılı Sayıştay Kanunu. Ek Madde 12. 21.02.1967

AB Bakanlığı 2002 Yılı İlerleme Raporu. http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci_IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf. (Erişim Tarihi: 25.02.2016)

AB Bakanlığı 2005 Yılı İlerleme Raporu. http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci_IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf. (Erişim Tarihi: 26.02.2016)

Avrupa Birliği Bakanlığı. **Türkiye 2005 İlerleme Raporu.** http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliski_Le_ri_Adaylik_Sureci_IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf,(Erişim Tarihi: 24.03.2016)

Avrupa Komisyonu. **1998 Düzenli Raporu.** http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Adaylik_Sureci_Ilerleme_Raporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf,(Erişim Tarihi:19.03.2016).

AKAY, Hale. **Türkiye'de Asker-Sivil İlişkileri: 2000-2011 Dönemine İlişkin Bir Değerlendirme,** Ekim 2011. http://www.hyd.org.tr/attachments/article/123/asker_sivil_hale_akay.pdf,(Erişim Tarihi: 18.04.2017)

BERiş, Hamit Emrah. **Dünyada ve Türkiye'de Savunma Harcamalarının Demokratik Denetimi.** SDE Analiz. Mart 2012. <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/ORDU%20DENETIM%20ANALIZ.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.04.2017)

Bianet. **TSK İç Hizmet Kanunu.** <https://bianet.org/bianet/siyaset/147996-tsk-ic-hizmet-kanununun-35-maddesimeclis-te>, (Erişim Tarihi:09.04.2017)

Bianet. **7. Uyum Yasaları Yasa Metni.** <http://bianet.org/bianet/siyaset/21852-7-uyum-paketi-tbmmde>, (Erişim Tarihi: 17.04.2017)

COşKUN, Vahap.“Yeni Anayasada Sivil-Asker İlişkilerinin Demokratik Modeli” .Aralık 2011.,<http://www.sde.org.tr/userfiles/file/YENI%20ANAYASADA%20SIVIL%20ANALIZ.pdf> (Erişim Tarihi: 04.01.2017).

ERDEM, Fazıl Hüsnü.**Liberal-Demokratik Kuram Bağlamında Sivil-Asker İlişkileri.** Yeni Türkiye Dergisi. Sayı 25. Ocak-şubat 1999. <http://ozgurtoplumundegerleri.Com/makale.php?mid=23>, (Erişim Tarihi: 05.01.2017)

ESEN, Selin. **Anayasa Değerliği,** <http://mecliste.org/bakis-acisi/2016-anayasa-degisiklik-teklifi-uzeri-ne-kisa-bir-degerlendirme>, (Erişim Tarihi: 17.04.2017)

İnsan Hakları Derneği. **Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM)'nin Kaldırılması İstemine İlişkin Basın Açıklaması Metni.** http://www.ihd.org.tr/index.php?Option=com_content&view=article&id=1024&Itemid=202, (Erişim Tarihi: 15.04.2017).

Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/152803.pdf>, (Erişim Tarihi:16.04.2017)

KILIÇER,Sema.**AB Belgelerinde Asker-Sivil İlişkisi.** <http://bianet.org/bianet/siyaset/23725-ab-belgelerinde-asker-sivil-iliskisi>,(Erişim Tarihi:18.03.2016)

MGK Genel Sekreterliği. **09.11.1983 tarih ve 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu.** http://www.mgk.gov.tr/Turkce/tarihce_4.html,(Erişim Tarihi: 28.03.2017)

SAYIN, Abdullah. **Türk Siyasal Hayatı: İttihat ve Terakki Cemiyeti Dönemi**, <http://www.Tuicakademisi.org/turk-siyasal-hayati-ittihat-ve-terakki-cemiyeti-donemi/>, (Erişim Tarihi: 26.04.2017)

Sputnik. **668 ve 680 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Yargı alanında Yapılan Değişiklikler**. <http://www.tr.sputniknews.com>. (Erişim Tarihi: 23.04.2017)

ŞEN, Ersan. **Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu**. <http://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-ersan-sen/1044428-turk-silahlı-kuvvetleri-ic-hizmet-kanunu>.(Erişim Tarihi:09.04.2017)

TBMM. “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”.07.05.2004 tarih ve 5170 Sayılı Kanun. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5170.html> (Erişim Tarihi: 20.03.2016)

TBMM. <http://www.tbmm.gov.tr/ictuzuk/ictuzuk.htm>. (Erişim Tarihi: 15.04.2017)

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, http://web.archive.org/web/20141105224559/http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf, (Erişim Tarihi: 26.03.2017)

Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Yönetmelik, http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25307_0.html, (Erişim Tarihi: 23.02.2016)

Yargı Paketleri. <http://www.adaletbiz.com/ceza-hukuku/yargi-paketleri-ile-cmkda-yapilan-degisiklikler-h13425.html>,(Erişim Tarihi:07.04.2017)

Gazete Haberleri

AKÖZ, Emre. “Geçici 15'inci Madde: Hukuk devleti skandalı”. **Sabah**. 20 Mart 2010.

BARLAS, Mehmet. “Komuta Kademesinin Belgeden Haberi Olmasa Bari”. http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/barlas/2009/10/29/komuta_kademesinin_belgeden_haberi_olmasa_bari.(Erişim Tarihi: 20.02.2017)

Bianet, MGSB Değişiyor, "Tehditlerde AKP'nin Öncelikleri Gündemde", 23 Ağustos 2010,<http://bianet.org/bianet/bianet/124331-mgsb-degisiyor-tehditlerde-akpnin-öncelikleri-gundemde>, (Erişim Tarihi: 09.04.2017)

Bianet, Köşe'lerde "YAŞ'taki Oturma Düzeni". <http://bianet.org/bianet/siyaset/131901-koselerde-yastaki-oturma-duzeni>. (Erişim Tarihi: 17.04. 2017)

“Ergenekon diye bir örgüt yok!”. <http://www.milliyet.com.tr/ergenekon-diye-bir-orgut-yok--gundem-2231586/>. 22.04.2016. (Erişim Tarihi: 25.04.2016)

“Mesleğe Güvenlikten Başladı”, **Milliyet**, 18 Ağustos 2004.

MÜNİR, Metin “Oyak üyelerinin geleceği önemsenmelidir” [http://blog.milliyet.com.tr/oyak-uyeleri-nin-gelecegi-onemsenmelidir /Blog/? Blog No = 534579](http://blog.milliyet.com.tr/oyak-uyeleri-nin-gelecegi-onemsenmelidir/Blog/?BlogNo=534579) . (Erişim Tarihi: 17.04.2017)

Sonsayfa, “Koşaner'den acı itiraflar”, 24 Ağustos 2011, <http://www.sonsayfa.com/Haberler/Guncel/Kosanerden-aciitiraflar-201935.html>. (Erişim Tarihi: 10.05.2017)

“TSK'da yeni dönem”.**Milliyet**. 31 Temmuz 2016.

“Tarihi KHK'de çok önemli kararlar”. **Hürriyet**. 31 Temmuz 2016.

“Yüksek Askeri Şura'nın yapısı değişti”. **Hürriyet**. 31 Temmuz 2016.

